

Petar Grgec

od Hrvatske do Indije

PETAR GRGEC

OD HRVATSKE DO INDIJE

LUTANJA I PUTOVANJA JURJA RASINJANINA

JERONIMSKA KNJIŽNICA
UREĐUJE DR JOSIP ANDRIĆ
IZDAJE HRV. KNJIŽ. DRUŠTVO SV. JERONIMA
KNJIGA ČETIRISTA DVADESET TREĆA

TISKARA NARODNE PROSVJETE, ZAGREB, TRENKOVA I.

Želio sam da nigdje ne pustim uzde samovoljnu maštanju, već da za svaku rečenicu nađem potvrdu u povijesnim izvorima. Juraj Hus Rasinjanin nije junak bojnoga polja ni umjetnosti ni knjige. Ali je ipak junak. Junak s manama i slabostima, ali i velikim vrlinama. Bačen u sredinu najmoćnijega tadašnjega carstva kao rob vodio je on borbu s golemim zaprekama imajući pred očima samo jedan cilj: kako da ostane odan svojoj vjeri i domovini. Oko pola milijuna Hrvata zapalo je bilo u tursko ropstvo prije Jurja Rasinjanina. Možemo samo naslućivati, šta su ti nesretnici prepatili po turskim galijama, rudnicima, kamenolomima, njivama, kućama i tvrđavama. Malo je njih ugledalo sunce slobode, a još ih je manje opisalo svoja lutanja i stradanja. Sudbina Jurja Rasinjanina nije bila ni najgora ni najbolja, zato nam njegovo pisanje može služiti kao primjer života srednjega hrvatskoga sužnja u turskom carstvu. Ne sumnjam, da će jednom i romanopisci posegnuti za doživljajima ovoga lutaoca i stradalnika, koji nije zaslužio, da njegovo pripovijedanje ostane i dalje sakriveno širokim slojevima u njegovu latinskom putopisu. Čovjek dolazi u neodoljivu kušnju, da svim osobama okolo njega dadne slikovitost umjetničkoga pripovijedanja. Kao iz začarane magle iskrsavaju same od sebe slike Beča, Carigrada, Kaira, Meke, Gudžerata, Diua, Sinaja, Jeruzalema, Đenove, Rima, Zagreba, Požuna. No ja sam htio da ostanem točno u granicama putopisa Jurja Rasinjanina dopuštajući sebi proširenje njegovih opažanja samo onoliko, koliko je zajamčeno drugim izvorima i koliko mi je on sam dao pobudu svojim izričitim tvrdnjama ili nagoviještanjima. Kad bih mogao postići, da ovo moje povijesno pripovijedanje dadne barem donekle sliku tihe borbe, junaštva i posrtanja u burnim vremenima, bio bih uvjeren, da sam izvršio prema svojoj snazi svetu dužnost i kao pisac i kao rodoljub.

CAR SULEJMAN I NIKOLA JURIŠIĆ

IZ VJEČNOGA grada Rima, duhovnoga središta svega kršćanstva, poslao je početkom g. 1532. papa Klement Sedmi poruku cijeloj Evropi:

Baštinici Kristova otkupljenja, poravnajte sve svoje svađe i ujedinite se, da očuvate svojim zemljama kršćansku prosvjetu. Silni turski sultan Sulejman spremio je golemu kopnenu vojsku i mornaricu, da učini s vama isto, što su njegovi pređi učinili s Malom Azijom, Grčkom, Sirijom, Palestinom, Egiptom, Arabijom i mnogim drugim zemljama. Nemojte u ovolikoj opasnosti ostati onako mlaki i nemarni, kako ste bili, dok nas je taj tiranin izazivao osvajanjem Roda, Beograda, Ugarske i opsjedanjem Beča. Ako se ne nađemo složni kod gašenja požara, „sve će se survati u posve stalnu propast".[1])

Mač srdžbe Božje bio je izvučen iz korica. U strahu i trepetu čekale su sve zemlje udarac, koji im je prijetio iz Carigrada. Pobožne su osobe govorile: Eto ga, dolazi onaj samovoljni vladar, kojega je gledao u duhu prorok Danijel, kad je proricao: „Potom će nastati silan car i vladat će velikom državom i radit će, što hoće."[2])

Među evropskim vladarima najviše se zabrinuše njemački i rimski car Karlo Peti i njegov brat austrijski kralj Ferdinand. Oni su imali vlast nad nebrojenim zemljama počevši od Španjolske pa sve do Hrvatske i od Sjevernog do Jadranskog mora. Bili su uvjereni, da će sultan Sulejman ponovno doći pod Beč, ispod kojega je bio nečasno uzmaknuo prije tri godine. Računali su, koliku bi vojsku morali podići i opskrbiti, da se ogledaju s njime na otvorenom bojnom polju. I došli su do zaključka, da bi im trebalo 222.820 vojnika, više stotina tisuća konja, nekoliko stotina malih i velikih topova, 27.852 mjerova pšenice, 220.500 mjerova zobi, 44.250 akova vina, 47.000 goveda, 37.800 funti maslaca i 10.500 funti sira.[3]) Svi su im evropski vladari bili spremni priteći u pomoć. I sam francuski kralj Franjo Prvi, koji je imao mnogo opravdanih razloga, da se boji

njihove prevelike moći, bio je uvrijeđen, što su organizatori borbe protiv Turaka prezreli njega i njegovu vojsku.[4])

Kršćanske su obrambene pripreme bile još u prvim počecima, kada je sultan Sulejman 21. travnja ostavio Carigrad, a 24. je istoga mjeseca stigao u Drinopolje, gdje se sakupila velika pješačka i konjanička vojska s više stotina topova, s pomoćnim četama za gradnju i popravak cesta i mostova, s tehničkim vještacima za lagumanje i potkapanje utvrda i s više stotina hiljada deva i konja za nošenje i voženje oružja i živeža. Nepregledna se povorka ljudi, životinja i kola stala polagano micati prema zapadu i sjeverozapadu. Preko Plovdiva, Sofije i Niša došao je sultan na dan sv. Ivana Krstitelja u Beograd, gdje mu se pridružilo 15.000 Tatara. Na daljem putovanju povećale su kod Osijeka Sulejmanovu vojsku čete bosanskoga namjesnika Husrevbega, koji je poveo sa sobom neobično velik broj ne samo muslimana, nego i kršćana.

Prešavši Dravu nije Sulejman udario, kako se očekivalo, najprije prema Budimu, nego je pošao madžarskom Podravinom kraćim putem prema Beču. Vojsci je najoštrije zabranio, da ne smije činiti ništa nažao pristašama Ivana Zapolje, koji je priznavao njegovu vlast.

Vojska je bila razdijeljena na tri dijela. Prvomu dijelu koji je brojio 60.000 konjanika, zapovijedali su beogradski namjesnik Mehmedbeg i bosanski namjesnik Husrevbeg; drugomu dijelu, koji je bio isto tako jak, bio je na čelu veliki vezir Ibrahimpaša; treći dio, u kojem je bilo preko 100.000 konjanika i pješaka, vodio je sam sultan Sulejman,[5]) „car nad carevima i kralj nad kraljevima i nad svim gospodarima na zemlji."[6])

Sultan je jašio na divnu, iskićenu bijelcu, odjeven dugom haljinom, koja je bila protkana zlatom, podstavljena atlasom i obrubljena dragim kamenjem i biserima. Na glavi je nosio visok turban, ovjenčan zlatnom krunom, a o vratu zlatan lanac. Konju je s čela sjajio dragi kamen tirkiz, golem poput jajeta, a okolo njega jedan dijamant, jedan smaragd, jedan rubin i jedan safir. Sedlo se cijenilo na 50 do 70 hiljada dukata. Sultanova sablja, okovana alemovima, vrijedila je 80.000 dukata. U neposrednoj su blizini sultana jašila tri raskošno odjevena dječaka. Jedan je nosio kovčeg od žute kože, iskićen crvenim svilenim cvjetovima, i unutra najpotrebitije rublje i pribor za umivanje. Drugi je nosio zlatnu čašu ili maštrafu, da je pruži gospodaru, kad bi htio piti vodu s vrela ili iz studenca.

Treći je nosio bukliju, napunjenu vodom, koja je bila zaslađena šećerom i zgnječenim suhim grožđem. Nadalje su se u sultanovoj pratnji nalazili zapovjednici sandžaka s crvenim, zelenim i bijelim barjacima, glasnici, tisuću i osam stotina tjelesnih stražara, izaslanici podložnih i samostalnih država i velik broj janjičara.[7])

Gradovi, koji su priznavali Ferdinanda za kralja, bili su što predobiveni na vjeru, što silom zauzeti. Padoše redom: Šikloš, Egerseg, Bobovac, Belovar, Brežnica, Kapolna, Kapornak, Rum, Hidveg, Kermendvar, Egervar, Mešteri, Sombatelj. Dne 5. kolovoza dođoše prednje turske straže pod Kiseg, kamo su nagrnuli mnogobrojni seljaci iz okolice. Među tim seljacima bilo je vrlo mnogo Hrvata, koji su bili ostavili svoju domovinu te su se nastanili u tim krajevima, ali ih je i tu dostigla turska bujica. Dne 7. kolovoza utaborio se pod Kisegom veliki vezir Ibrahim, a tri dana poslije toga i sam sultan Sulejman.

Turski su vojnici pitali jedan drugoga: „Čiji je to grad?" Neki, koji su mislili, da to znadu (po svoj prilici Bošnjaci), odgovarali su: „To je davna prijestolnica onoga bana Ivana Karlovića, koji je umro, i duša mu leži u sredini pakla.*"[8]) I dalje su pitali turski vojnici: „A tko sada zapovijeda u gradu?" I opet su odgovarali po svoj prilici Bošnjaci: „Mlađi Karlovićev sin sa svojim vojničkim zapovjednikom."

No veliki je vezir Ibrahimpaša znao, da u gradu zapovijeda njegov znanac Hrvat iz Senja Nikola Jurišić, koga su i Hrvati i Madžari i Nijemci i Mlečani nazivali Nikolica ili Mikulica. Nijesu prošle ni dvije godine, otkako je Jurišić govorio u Carigradu hrvatski pred Ibrahimom i samim Sulejmanom kao Ferdinandov poslanik o miru. Ibrahim se tada ogledao s Jurišićem u političkoj i diplomatskoj mudrosti, a sada se htio ogledati s njime i kao vojskovođa. No ipak je najprije poručio Jurišiću, neka u miru preda grad. Jurišić nije htio da se odazove toj poruci, nego se spremio za otpor do posljednjeg daha. U početku, kada su prvi Turci došli pod Kiseg, mislio je, da se turska vojska ne će zadržavati pod gradom, nego će krenuti dalje pod Beč, a Jurišić je onda namjeravao da ostavi u Kisegu svojega zamjenika i da sa 28 husara pođe tamo, gdje bi se vojevala odlučna bitka. Sada mu je bilo jasno, da sultan ne će poći dalje, dok ne osvoji Kisega. Nije vjerovao, da će moći odo-

* Ovo su doslovne riječi, koje je pisao jedan turski vojnik kući ispod Kisega. Iz njih se vidi, koliko je Ivan Karlović smetao Turcima, kad mu ni mrtvu nijesu dali mira.

ljeti turskim navalama, nego je samo želio da zadrži Turke tako dugo, dok se pod Bečom sakupi dovoljan broj kršćanskih vojnika. Zato je pored svojih husara oboružao još 700 seljaka i postavio ih na gradske utvrde.

Turci su upotrijebili svu vještinu i hrabrost, da zauzmu grad. S okolišnih brežuljaka, na kojima su bili zasađeni dobrim dijelom vinogradi, otvoriše iz topova žestoku vatru na gradske kuće, bedeme i tvrđavu. Premda su topovska zrna bila velika tek poput guščjega jajeta, ipak su zidovi poslije trodnevnog razaranja bili tako oštećeni, da su se Turci usudili poduzeti prvi juriš. Na četiri strane prisloniše uza zid ljestve i nasrnuše u gustim četama na branitelje. Bili su krvavo suzbijeni puškama, kopljima, mačevima, nadžacima i sjekirama. Nato su potkopali na trinaest mjesta zidove, ali im je trodnevna kiša raskvasila barut i napunila pukotine tako, da su im lagumi zatajili. Gradski opkopi, koji su se sada napunili vodom, bili su velika smetnja napadačima. Zato je Ibrahimpaša dao na konjima i devama donijeti više tisuća svežanja šiblja i drva i zatrpati gradske opkope. Lagumanje se dalje nastavilo. No branitelji stadoše protiv turskih laguma kopati protulagume, i tako je opet turski napor ostao uzaludan. Turci ponovno prisloniše ljestve uza zid i pokušaše provaliti u grad. Morali su krvavih glava uzmaknuti.

Napokon im je uspjelo da sruše zid u širini od 16 lakata. Kroz taj prodor srtala je na juriš jedna turska četa za drugom. Bojno se polje punilo mrtvacima, preko kojih su gazile neprestano nove čete napadača. Jurišić je i ovoga puta ostao pobjednik, ali uz vrlo skupu cijenu, jer je izgubio polovinu svojih vojnika, a među njima upravo one, koji su bili najiskusniji u oružju i u koje se najviše pouzdavao.

Poslao je glasnika u Beč s molbom, da mu se pošalju što prije pomoćne čete i streljivo. Tko je mogao raditi, njemu je odredio posao. I muškarci i žene zatrpavali su rupe u zidovima i gradili nove obrambene zaklone. Na kuće u gradu bacali su Turci zapaljene strelice i vatrene kugle. Međutim krovovi su bili vlažni, a i vatrogasna je služba bila tako dobro uređena, da nije došlo do požara. Jurišić je dao popravljati i one slamnate krovove, koji su stradali od topovskih taneta. Budući da nije imao prave slame za pokrivanje, upotrebljavao je za tu svrhu još neomlaćene snopove, koje su seljaci dovezli u grad. Da spriječe taj organizovani rad, dotjerali su Turci na više tisuća konja i deva do gradskih bedema golemo mnoštvo drvene građe, od koje su njihovi drvodjelje sagradili dvoja lazila, viša od gradskoga zida. S tih su brda pucali lumbardama izravno iz najveće blizine u grad ne dopuštajući nikomu, da se pojavi na ulicama. Jurišić je dao zapaliti jedno od tih drvenih brda, ali su Turci ugasili požar.

Prošla su bila već tri tjedna, otkako je Sulejmanova vojska opsjela Kiseg. Tada je Ibrahim pozvao Jurišića, neka preda grad i neka se obveže na plaćanje godišnjega danka ili neka plati najedamput vođama janjičara dvije tisuće dukata. Jurišić je odgovorio, da grad nije njegov i da dvije tisuće dukata nema. Tri puta su ga turski glasnici pitali, je li promijenio svoju odluku, tri puta je Jurišić dao isti odgovor. Poslije toga zatrubiše bojne trublje, i janjičari i asapi nasrnuše uz bojne poklike nezapamćenom žestinom kroz tri prodora na grad. Branitelji su bili potisnuti za jedan zaklon, a janjičarske su čete bile već provalile u gradske ulice. Pred njima se nalazilo više tisuća golorukih žena, djece i staraca. Kad je to nezaštićeno mnoštvo vidjelo svoje neprijatelje u neposrednoj blizini, javila se pred očima sviju sablast klanja, mrcvarenja, obeščašćivanja i robovanja. Strašan vrisak i jauk prolomio je zrak. Napadači osupnuti stadoše. I u njihovoj se mašti javiše nadljudske predodžbe. Je li to kakav bojni poklik sakrivenih vojničkih pričuva ili šta drugo ? U isti čas vratila se hrabrost braniteljima. Pred njima je jurio na konju ratnik kao vitez s drugoga svijeta. Bio je to Nikola Jurišić, koji je sa šakom preostalih boraca nasrnuo na napadače. Kao pred kakvim nebeskim viđenjem udariše janjičari i asapi u bijeg. Grad je u tili čas bio očišćen od neprijatelja. Od osam turskih zastava, koje su bile zataknute na zidove, dvije su pale u ruke pobjednicima.

Jurišić je poslije odbijena napadaja, dvanaestoga po redu, napisao Ferdinandu žalosno pismo, u kojem se tuži, da se njegov glasnik vratio iz Beča i bez baruta i bez pomoćnih četa i bez ikakva utješna obećanja. Opirati se više ne može, jer nema streljiva i jer je većina branitelja klonula duhom. Ne preostaje mu dakle drugo, nego da moli Boga, neka bude milosrdan sudac njegovoj duši, jer vidi, da je zanemaren i bačen u neprijateljsko ždrijelo, gdje mora izgubiti život.[9])

Da je Ibrahim pokušao samo još jedan napadaj na grad, Jurišić se ne bi mogao više braniti. Ali Turci su bili uvjereni, da je Kiseg mnogo čvršći, nego što je bio. Zato su tri sata poslije juriša došli pod gradske zidove novi gla-

snici, koji su pozvali Jurišića u Ibrahimov šator na dogovor. Jurišić, koji je krvario iz dviju rana, vidio je, da je oružje završilo svoju riječ i da se spas nalazi još jedino u diplomatskoj vještini. Dva Turčina ostadoše u gradu kao taoci, a on je pošao k Ibrahimpaši, s kojim se vidio posljednji puta u Carigradu sredinom studenoga g. 1530.

U svojem šatoru dočekao je Ibrahim Jurišića s poštovanjem kao potpuno ravnopravna dostojanstvenika. Ustao je, pružio mu ruku i ponudio mu, da sjedne. Između njih je došlo u razgovoru i do nadmudrivanja, u kojem je najposlije bio nadmudren Ibrahim.

„Jurišiću," govorio je veliki vezir, „jesi li ozdravio od bolesti, koju si imao, dok si boravio kao Ferdinandov poslanik u Carigradu? Jesu li ti sadašnje rane opasne za život? Pa zašto nijesi odmah predao grada kao Baćanji i drugi? I zar se još nadaš, da će te Ferdinand izbaviti?"

Jurišić je odgovorio, da je carigradsku bolest prebolio, a preboljet će i ove rane. Grada nije predao zato, jer mu čast nije dopuštala, da prekrši zadanu vjeru. A sve da je i htio to učiniti, ne bi bio mogao, jer bi ga Španjolci, kojih ima u Kisegu osam stotina, bili smaknuli.

Ibrahim nije ništa odgovorio na tu laž o osam stotina Španjolaca, kojima u Kisegu nije bilo ni glasa ni traga, nego je nastavio:

„Veliki padišah Sulejman dariva ti Kiseg, zato pođi sa mnom k njemu, da mu se pokloniš."

„Rane mi ne dopuštaju," izgovarao se Jurišić, „da pođem pred tvojega cara. A to nije ni potrebito, jer car Sulejman radi ono, na što njegov veliki vezir pristaje."

U daljem odgovaranju i nadgovaranju složio se Jurišić s Ibrahimpašom, da Turci ne ulaze u grad, već da samo zataknu svoj barjak na gradske bedeme. Jurišić je obdario Ibrahima srebrnim posuđem, a Ibrahim je njemu dao za uzvrat skupocjeno odijelo. Nato je četa Turaka pošla do najvećeg prodora u zidu. Jedan se janjičar popeo na sam zid, gdje je izvjesio crven barjak s bijelim arapskim natpisom: „Nema Boga do Boga, a Muhamed je njegov prorok". Te iste riječi kliknula je i turska straža, koja je kod najvećeg zidnog prodora branila drugim Turcima ulazak u grad.

Sjutradan, t. j. 29. kolovoza, u rano jutro javiše Sulejmanu, da je Kiseg u njegovoj vlasti. Sulejman je dao glasniku, koji mu je donio tu vijest, u ime muštuluka pet tisuća dukata, kaftan i godišnji dar od deset tisuća aspri. Veliki vezir bio je odlikovan počasnim odijelom i čapljinim perom.

U HRVATSKOJ JE SVE RAZORENO

DNE 30. KOLOVOZA otišla je Sulejmanova silna vojska ispod Kisega ostavivši pod njegovim zidinama tri tisuće mrtvih, a na zidinama jedan barjak, koji je bio odmah skinut i pohranjen u crkvi kao uspomena na jedno junačko djelo, koje je pokazalo cijeloj kršćanskoj Evropi, da se i sultanu Sulejmanu može pružiti doličan otpor, samo treba za to hrabrosti i razboritosti.[10])

Među turskfm vojnicima bio je proširen glas: „Zapovjednik đaura u Kisegu i mlađi Karlovićev sin poljubiše milostivu ruku velikog vezira Ibrahimpaše i prignuše pred njim glavu do zemlje. Sada idemo da potražimo prokletoga Karla i njegova brata Ferdinanda i da okušamo bojnu sreću s njima. Ako su junaci, izaći će pred nas na bojište, a ako su kukavice, opet će bježati pred nama od grada do grada kao i prije tri godine, kada smo ih potražili u Beču."

Sam je sultan Sulejman napisao Ferdinandu zlatnim i plavim mastilom pismo, u kojem ga je izazivao, da se ogleda s njime na otvorenom bojnom polju.

Međutim ni Ferdinandu ni Karlu nije bilo na umu da pođu ususret Sulejmanu, premda su sakupili pod Bečom iz Austrije, Češke, Njemačke, Ugarske, Hrvatske, Španjolske i Italije oko 120 tisuća pješaka i konjanika. Bit će da su i na njih djelovali oni plašljivci, koji su među Nijemcima širili glasove, da Turaka imade 300, 400, pa čak i 700 hiljada. Zato su Karlo i Ferdinand čekali, da Sulejman opsjedne Beč, pa da ga onda lakše pobijede. Ali Sulejman nije htio da načini tu pogrešku. Njemu nije bilo stalo do opsjedanja Beča, jer za taj pothvat nije imao ni teških topova ni vremena. On je prije opsade Kisega išao za otvorenom bitkom, a sada je želio da što časnije uzmakne natrag u svoju prijestolnicu. Jurišić je dobro predviđao, kad je iz Kisega javljao Ferdinandu, da turski car po njegovu mišljenju ne će doći pod Beč, a ne će po svoj prilici čekati ni bitku, nego će kroz pogranične krajeve Štajerske

i Ugarske provaliti u Hrvatsku, te će paliti naokolo polja i naselja i hvastati se, da se nitko nije usudio pobiti s njime.[11])

Krećući polagano prema zapadu ušla je golema turska vojska u alpinske štajerske krajeve. Prvi znaci jeseni opažali su se na gorama i u dolinama. Voćnjaci, vrtovi, njive i vinogradi u dozrijevanju, lijepo uzdržavane šume, mirisi cvijeća i plodova i sunčane šare na poljima i u gajevima, ljudski stanovi puni domaće gostoljubivosti i obiteljske srdačnosti morali bi bili umekšati i srca tvrdih osmanlijskih ratnika. Ali je ljudska zloba, lakomost, vlastoljubivost i okrutnost donijela u taj lijepi kraj jedan dio pakla. Prirodu je skvrnio čovjek ubojica, koji je uništavao ljudske živote i djela ljudskih ruku. Stanovništvo je bježalo u utvrđene gradove, na šumovite vrhunce brda i u crkvene cintore. Teško starcima, nemoćnicima i onima, koji su oklijevali ili nijesu imali dosta brzih nogu. Pljačkaši su kao oluja prolazili kroz sela ubijajući ljude i paleći kuće, staje i hambare. Zvijezde su na nebu blijedjele u noći od plamenih krugova i stupova, koji su kao krvava zločinstva kaljali nebesko obzorje. U užareno se ugljevlje i pepeo pretvoriše naročito Fridberg, Kirhberg i Hartberg.

Dok je Sulejmanova vojska gotovo neopazice zavijala prema jugu udaljujući se sve više od Beča, dostigoše je čudnovati vojnici, neki jašeći na mršavim konjima, a neki hodajući pješice, s polomljenim kopljima, s otupjelim mačevima, izmrcvareni i poderani. Jedino im se po nošnji i po govoru poznavalo, da su Turci. Bili su to kukavni ostaci cijele jedne vojske četnika, koji su se pod vodstvom Kasima, njih 16 hiljada na broju, bili zaletjeli od Kisega na plijenjenje i paljenje po Donjoj i Gornjoj Austriji. Doprli su bili više stotina kilometara daleko sve do grada Ensa, a kad su se vraćali natrag, našli su sve izlaze iz dolina zatvorene od Ferdinandove i Karlove vojske. Da mogu lakše uzmicati, odbacili su veći dio plijena i poklali samo na jednom mjestu četiri hiljade zarobljenika. Platili su tu krvoločnost svojim uništenjem. Kasim je pao u borbi s falačkim grofom Fridrihom, a njegov zamjenik i nasljednik Osman bio je proboden u dvoboju od iskusnog borca Pavla Bakića. Osmanova kaciga, okovana zlatom, optočena dragim kamenjem i urešena jastrebljim krilima, bila je poslana na dar caru Karlu. Svi su Turci bili sasječeni, samo je uteklo ono odjeljenje, koje se sa zapovjednikom Ferizom proveralo kroz šume i gudure jureći kao divlja zvjerad u Štajersku i ne imajući više dana počinka ni danju ni noću.

Pogled na ovako ispaćenu i otrcanu čeljad nije mogao dizati ratoborno oduševljenje u turskoj vojsci. Varka o traženju Ferdinanda morala je također izgubiti uvjerljivost. Došavši do Graca i gledajući utvrde Šlosberga turski su zapovjednici doduše govorili vojnicima: Eto, pošli smo u lov za onim prokletnikom Ferdinandom, da ga potražimo u tom njegovu gnijezdu, a on je i opet kao strašivica pobjegao, jer nema muškoga srca, da se ogleda s nama. Ipak je sada već moralo biti jasno svima, da to nije ganjanje neprijatelja, nego uzmak, koji je postao vrlo sličan bijegu, kada su stražnje Sulejmanove čete bile napadnute od Hansa Kacianera, koji se otisnuo u potjeru za Turcima od Bečkoga Novoga Mjesta. Sulejman se požurio da i bez mosta prijeđe što prije s cijelom vojskom preko Mure u plodno polje kraj Lajbnica, gdje je bilo u obilju hrane za ljude i paše za voznu živinu. U sukobu kod Fernica pobio je Kacianer 8.000 Turaka i vratio se u Grac s glavom jednoga paše ili bega.

O okolici Graca rekoše Turci, da je radi divnih vrtova i vinograda slična raju. No kad su kod Maribora prešli mostom preko Drave i krenuli prema Slavoniji (kako se onda nazivala sva hrvatska zemlja između Drave i Save s glavnim gradom Zagrebom), zabilježio je sultan u svoj dnevnik, da su putovi naporni kao sudnji dan. Dobar dio prtljage pao je u ruke kršćanskoj vojsci. Zato su turski četnici bili još okrutniji u pljačkanju štajerskih i koruških krajeva, a naročito Slovenske Bistrice, Konjica i Celja. U Mletke je bio stigao glas, da su Turci prodrli sve do Beljaka i da idu pravcem prema Jadranskom moru, gdje će se ukrcati u svoje lađe i zaploviti prema Carigradu. Vijest je o tom morskom putovanju bila dakako posve neosnovana. Sultan je prošao s vojskom kroz guste štajerske šume, o kojima su kasnije turski vojnici pisali, da su tako visoke, te se ni ptice ne zaustavljaju na njihovim vršcima. Na nekim je mjestima išao tek jedan vojnik za drugim preko močvarnih gatina ili kroz planinske klance. Napokon je 21. rujna cijela vojska izbila na otvorenu ravnicu kod Vinice pokraj Varaždina.[12])

Hrvatski su krajevi bili već od proljeća u neprestanoj ratnoj groznici. Govorilo se, da Turci namjeravaju osvojiti i osnovati dva nova sandžaka, kojima bi sjedišta bila u Zagrebu i u Ljubljani.[13]) Oko Klisa su se vodile trajne borbe između Kružića i Turaka. Kad je Husrevbeg pošao na Sulejmanovu vojnu, provalili su Kružić, Kacianer, Nikola

Zrinski i Gašpar Perušić do Unca, Glamoča, Grahova polja i Duvna.[14]) Ni Turci nijesu mirovali, nego su i tada plijenili Hrvatsku, iz koje su samo u jednoj provali otjerali za Sulejmanovu vojsku prema mletačkom svjedočanstvu 30 tisuća grla stoke. No drugi su put bili do nogu potučeni između Senja i Brinja. Hrvatski su vojnici bili poprimili i neke turske ratne običaje, stoga su poslali u Beč 812 odrezanih nosova. Zarobili su uz to pet stotina živih četnika, i to — kako kaže mletački ljetopisac — „samih turskih morlaka, a malo Turaka."[15])

Nije čudo, što su se kod dolaska Sulejmanove vojske u gornjoj Hrvatskoj ili Slavoniji odigravali još gori prizori strave i užasa nego u Štajerskoj. Premda se sultanova vojska sve do Rasinje vladala miroljubivo, ipak je žiteljstvo bježalo glavom bez obzira preko gorskih kosa i preko Drave, samo da bude što dalje od klanja i od ropstva. Kod Rasinje, sela Lauša Pekrija, koji je bio pošao sa svojim vojnicima prema Beču, ispaljen je s tvrđave Opoja na Turke hitac iz topa, i kugla je usmrtila uglednog Turčina Šabana, brata osmanlijskoga defterdara ili neke vrste ministra financija Skendera Čelebije. Grozna osveta bila je odgovor na tu nesmotrenost. Turci spališe selo, osvojiše i razoriše tvrđavu te sve stanovnike, koje nađoše u njoj, dijelom pobiše, a dijelom povezaše užetima i lancima i povedoše u ropstvo.[16])

Nijednomu se rasinjskomu zarobljeniku ne zna kasnije ni za kakav trag, jedino se sačuvalo za cijeli svijet povijesno svjedočanstvo o Jurju Husu ili Hustiju, kojega ćemo mi odsada nazivati jednostavno Jurjem Rasinjaninom.[17]) U doba zarobljenja bio je to mladić, koji se bio istom povratio s latinskih škola iz Pečuha. Premda nije bio svršio do kraja svojih nauka, ipak je bio dobro odgojen i obrazovan. Odlikovao se čednošću, odanošću prema vjeri i ljubavlju prema dragoj svojoj domovini. Propast rođenoga sela i nasilna smrt mnogobrojnih nedužnih žrtava morala mu je probiti srce bodežem groze i zaprepaštenosti. Možda nije smio ni glasno zajecati, kada su ga svezana vukli među ostale zarobljenike, ali su mu oči zacijelo bile orošene suzama, kada se opraštao s podravskom ravnicom i nevisokim brdima nad njom. Iz duše mu se morao oteti uzdah: Rođena moja grudo, hoće li te ikada više vidjeti tvoj sin, koji je evo u prvoj mladosti izgubio osobnu slobodu?

Sulejman je bio siguran, da ga više ne će progoniti ni Karlo ni Ferdinand. Zato je porazdijelio vojsku na dva

dijela. S jednim je pošao on sam preko Koprivnice, Virovitice, Podgorača, Našica i Požege, a drugi je vodio veliki vezir Ibrahimpaša preko Križevaca, Gudovca, Čazme, Velike i Zapolje. Slavonija se nekada prilično uspješno opirala Turcima. Kralj joj je Vladislav bio izdao svečanu pohvalu radi toga, što „se oružjem tako branila i održavala, te je Turčin jedva kada ušao u taj kraj, da se ne bi iz toga kraljevstva vraćao s najljućim porazom i gubitkom". Slavonija je bila najčvršće obrambeno i navalno uporište banu i biskupu Petru Berislaviću. Svi su branitelji Jajca dobivali iz nje glavnu pomoć. Krsto je Frankapan u Slavoniji dizao svoju vojsku ne samo za obranu jajačke banovine, nego i kasnije za rat protiv Ferdinanda. Slavonija je bila tada jedina hrvatska zemlja, koja je mogla dati vojskama žita i oružja za duže ratovanje. No otkako su se hrvatski i slavonski velikaši pocijepali u zapoljevce i ferdinandovce, izgubila je i ona svoju prijašnju znamenitost. Što se trošilo u međusobnim bojevima i haranjima, to se nije moglo naknaditi u boju s Turcima. Kmetovi i slobodni ratari stadoše se seliti kao i njihova braća na jugu od Save. Velikaši su stali zapuštati jednu tvrđavu za drugom. Redovnici su ostavljali samostane i pomicali se prema zapadu. Slavonija je stradala osobito od godine 1530., kada su Turci na ušću Orljave sagradili svoju tvrđavu Kobaš, iz koje su nesmetano provaljivali, kamo su htjeli. Januš Tahi, koga je Krsto Frankapan na samrti držao dostojnim, da bude njegov nasljednik, pokazao se u istinu slabim vojskovođom, kada je pokušao da baci Turke iz Kobaša natrag u Bosnu te je bio do nogu potučen zajedno s vojskom zagrebačkoga biskupa Šimuna Erdeda. Nadmoć se turskoga oružja očitovala u Slavoniji naročito sada, kada su goleme Sulejmanove čete na povratku ispod Kisega uništile upravo one krajeve, koji su bili najnapučeniji.

Požar sela, utvrda, crkava, samostana i gradova, prolijevanje krvi i jauk roblja bilježio je cijeli taj put. Najviše su se isticali u klanju, paljenju i odvođenju roblja Tatari, o kojima je jednom kasnije rekao veliki vezir Ibrahim, da mu je pedeset tisuća njih dovoljno da opustoši čitav svijet. Osobito je postradala razorena Požega, o kojoj su turski povjesnici zabilježili pretjerano, da je tada imala četrdeset do pedeset hiljada stanovnika.

Juraj je Rasinjanin dakle gledao na svojem sužanjskom putu kroz Slavoniju samu tugu i nevolju. Broj se robova oko njega sve više povećavao. Dolazeći prema Bo-

sutu zabranio je sultan istom tada dalje pljačkanje, zarobljivanje i ubijanje; a kad su se obadvije vojske ponovno ujedinile, ustanovile su, da vuku sa sobom trideset ili, kako neki svjedoče, i pedeset hiljada zarobljenika.

Iz Slavonije je Ibrahimpaša poslao po jednom njemačkom zarobljeniku u Beč pismo, u kojem se narugao, da ni Ferdinanda ni Karla nije bilo moguće nigdje naći i da se oni ne usuđuju braniti svoje zemlje kao ni plašljivi muževi svoje žene.

Naravno, Habzburgovci su rekli, da je ta poruga prostačka i nedolična, no ujedljivi je Turčin ipak rekao donekle istinu, jer je doista bila sramota za jednoga vladara dopuštati, da tako strašno haranje zadesi hrvatske i slovenske krajeve. Naročito je krajnju nemarnost prema patnjama zarobljenih sužanja pokazao Karlo, jer je raspustio vojsku još prije nego Sulejman te je stao snovati o osvajačkim pothvatima u Tunisu, u kojima se doskora natjecao s Turcima u divljaštvu i okrutnosti.

Došavši 12. listopada u Beograd odlikovao je Sulejman svoje vojskovođe, a mletačkomu je duždu poslao po Junuzbegu hvalisavo pismo, u kojem je javio „upraviteljima Isusova naroda", da je s vojskama, „koje su moru slične", potražio „prokletnika" Karla u njegovoj zemlji, ali je on u strahu pobjegao, samo da spasi život. Najvećim svojim uspjehom u toj vojni držao je Sulejman predaju slaboga Kisega, o kojem je rekao s uveličavanjem: „Došla je moja vojska, koja je slična moru, do grada imenom Kisega, koji je bio vrlo utvrđen i imao je tako visok zid, te se činilo, da se dotiče neba, i pripadao je među najuglednije njegove tvrđave i gradove, i muslimanske su se čete mnogo puta pobile s onima iz tvrđave, i napokon je Bog dao svojom dobrostivom milošću, da se spomenuti grad predao na vjeru."[18])

Više od tobožnjeg zauzeća Kisega cijenio je Ibrahimpaša razorenje hrvatske zemlje između Drave i Save. Kad je kao preteča sultana došao u Carigrad i kad ga je 2. studenoga 1532. pohodio mletački poslanik, pripovijedao mu je govorljivi vezir, kolike je zemlje i gore i rijeke prošao sa Sulejmanom i njegovom vojskom, i tu je onda doslovno izrekao ove riječi:

„Sve je u Hrvatskoj razoreno!"[19])

ROB SKENDERA ČELEBIJE

CARIGRAD je slavio slavlje, Carigrad je mahnitao. Sa svih sedam gradskih brežuljaka, pače i iz Galate i Pere grnuo je narod prema onim dijelovima grada, kuda je 18. studenoga g. 1532. prolazio u triumfu sultan Sulejman. Opasno je bilo ne izaći pred njega, jer bi se takav propust bio lako shvatio kao državna veleizdaja. Zato su i oni, kojima nije bilo do veselja, povećali mnoštvo ustalasane svjetine, u kojoj su se nalazili hodže, kadije, uleme, pjesnici, pisari, učenici viših škola ili medresa, učenici osnovnih škola ili mejtefa, derviši, pelivani, glumci, trgovci, obrtnici i uopće predstavnici svih zvanja, svih vjera i svih narodnosti. Svi su pozdravljali svojega gospodara, kojega nijesu vidjeli punih sedam mjeseci. Divili su se Sulejmanovoj zimskoj nošnji, koja je bila još raskošnija nego ljetna nošnja na vojni u tuđim zemljama. Držanje je njegovih pratilaca bilo još ponosnije nego prije sedam mjeseci. Janjičari su i spahije imali novo odijelo i oružje, a najdragocjeniji predmeti koji su bili zaplijenjeni po kršćanskim crkvama, dvorcima, tvrđavama i kućama, imali su pokazati, da je i ovaj bojni pohod povećao državno bogatstvo.

Jedini, koji se nijesu veselili u tom pomamnom metežu, bili su kršćanski robovi i robinje, koji su ušli u povorci u Carigrad žalosna lica i pokunjene glave. Oni nijesu doživjeli onog radosnog divljenja, koje se javljalo u duši svakoga slobodnoga čovjeka, kada je prvi puta pohodio prijestolnicu turske carevine. Za sve je azijske i evropske napadače bio to najprivlačiviji cilj osvajanja. Dvadeset i osam puta od najdavnijih vremena gledali su carigradski građani pod svojim zidinama nepregledne neprijateljske čete, a kod dvadeset i devetoga opsjedanja osvojili su Carigrad Turci, koji su preuzeli za nj arapske nazive: vrata blaženstva i majka svijeta. Na divnoj carigradskoj crkvi Aji Sofiji blistao se polumjesec; na sedam brežuljaka nastaniše se po zidanim i drvenim kućama, po bazarima,

hanovima, dućanima, samostanima i državnim zgradama hrabri azijski pastiri, koji su svu svoju snagu povjerili sablji; golemo pak mnoštvo lađa s cijelom šumom jarbola dovozilo je neprekidno na Bospor i u Zlatni Rog bogatstvo Azije, Evrope i Afrike pribavljajući Carigradu ime prijestolnice triju kopna.

Divan je ostao Carigrad i u turskoj vlasti, ali sva je njegova ljepota morala samo povećavati potištenost i očaj u duši zarobljenika, koji su znali, da je golem dio toga sjaja osnovan na otimačini, grabežu, klanju i ropstvu.

Sultan se poslije svečanog dočeka povukao u svoj prostrani carski dvor ili saraj, sagrađen na najljepšem carigradskom brežuljku, s divnim vidikom na čitav grad, na more i na azijsku obalu. U prokađenim i namirisanim dvoranama, koje su zablještavale oči odsjevom mramora, zlata, bisera, grimiza, svile i kadife, moralo je danas biti sve tako čisto, da su dvorani mogli jezikom lizati pod prije, nego što je stupila na nj noga njihova gospodara. Članovi carske obitelji, hadumi, kuhači, glazbene virtuoskinje i haremske ljepotice — svi su se ti natjecali, kako bi odijelom, nakitom, kretnjama, smiješkom, pjevanjem, sviranjem i kuharskom vještinom ugodili čovjeku, koji se nazivao sjenom Boga te je bio uvjeren, da sva vlast i sve bogatstvo i sve krasote svijeta pripadaju njemu, a on od svega toga može milostivo dijeliti veće ili manje čestice onima, na koje padne pogled njegove milosti. U blizini takva kumira svi su imali da prestanu biti cjelovite osobe. Zato se i jest ispod varavog vanjskoga sjaja razvijala najstrašnija trulost. U toj razgranjenoj palači osakaćena muškog i ženskog dostojanstva udruživalo se spletkarenje s mržnjom, ljubomornošću, a često i s otrovom, bodežem i vješanjem. I u samoj carskoj obitelji postadoše umorstva ne samo obična, nego i dopuštena stvar prema napisanom državnom zakonu, kojemu je Mehmed Drugi dao ovaj oblik: „Većina je pravnih učenjaka proglasila dopuštenim, da ona moja prejasna djeca i unuci, koji dođu na vlast, dadnu radi osiguranja mira svijeta smaknuti svoju braću; neka rade prema tomu."[20])

Povratkom Sulejmana ušao je u carski saraj i harem nov život, A za sarajem nije htio zaostati ni ostali dio grada. Pet dana trajala je svečanost na carigradskim ulicama i trgovima. Kuće su bile iskićene svijećama i sagovima. Dućani se i hanovi nijesu nikako zatvarali. Čim je pala zimska večer, sinuo je grad, u prvom redu sve džamije i državne zgrade, u čarobnoj rasvjeti žižaka, svijeća, fenjera i svjetiljaka. Glazba je svirala danju i noću vesele pjesme. Po primjeru svojih prethodnika i učitelja Bizantinaca uredili su Turci jednu česmu tako, da je iz nje teklo vino. Španjolski su Židovi priredili krabuljne povorke kroz najprometnije dijelove grada.[21]) Pelivani su hodali po užetima, lakrdijaši su predstavljali svoje igre, a derviši plesali obredne plesove. Trkači, strijelci i jahači takmičili su se svi u svojoj vještini. Kod veslačkih natjecanja nije smjelo izostati ni penjanje na jarbol, koji je bio namazan sapunom i uljem, a na njem je stajala nagrada za onoga, koji bi se uspeo do vrha. Kada se koji viši dostojanstvenik pojavio među narodom, bacao bi među ljude novac. Naravno, najveće su darove dobili janjičari i svi drugi, koji su pratili „uvijek pobjedničkoga cara" na njegovoj vojni.

Na Trg robova pokraj džamije Mehmeda Drugoga došli su tih dana mnogobrojni kupci iz svih krajeva, da pogledaju „robu", t. j. ratne zarobljenike, koje je vojska dovela iz njemačkih, slovenskih i hrvatskih krajeva. Službeni su prodavači doduše već prije toga odredili najsnažnije muškarce za veslače na galijama i za druge teške državne poslove, ali je robova i ropkinja bilo još uvijek toliko, da je i privatna potreba mogla biti zadovoljena. Tko je dakle trebao kućnoga slugu ili sluškinju, vratara, pjestinju, pastira, poljodjelskoga težaka, obrtnika ili što drugo, došao je na trg i pogodio se za živa čovjeka kao za kakvo marvinče.

Najbogatiji su Turci znali imati toliko robova kao nekada stari rimski velikaši. Prvi je u tom bio sam sultan Sulejman, drugi njegov veliki vezir Ibrahim, a treći glavni defterdar ili upravitelj državne riznice Skender Čelebija. U kućanstvu je Skendera Čelebije bilo šest do sedam tisuća robova, a među njima tri stotine s posebnim zlatnim kapama, nazvanima žarkulama ili skufijama, koje je bio uveo kosovski Murat kao znak tjelesnih stražara i dvorskih činovnika.[22]) Skender je Čelebija kupio ili možda kao baštinik pokojnoga brata Šabana badava dobio u vlasništvo kao roba također mladoga Jurja Rasinjanina.

Na dvoru svojega gospodara bio je Juraj Rasinjanin kao svako pravo ropče podvrgnut svakojakim poniženjima i zlostavljanjima. Za svaki propust, sa svaku nespretnost mogao je očekivati ne samo psovke, nego i batine, pljuske, ubijanje gladom i druge nepravde, uvrede i nasilja. Iz početka je vršio obične ručne radove, no doskora je njegov gospodar saznao, da mladić umije latinski i da je učio kr-

šćanske škole. To je trebalo iskoristiti, jer su nauke u vrijeme sultana Sulejmana bile već i u Carigradu u velikoj cijeni.

Sam je sultan Sulejman bio pjesnik kao i njegov otac Selim i mnogi drugi članovi osmanlijske carske kuće. Upravljanje je golemom državom donijelo samo od sebe potrebu, da se što više Turaka razumije u znanosti i umjetnosti. Trebalo je učenih zakonodavaca, mudroznanaca, povjesnika, pjesnika i učitelja. Mnogo su toga poprimili Turci od Arapa, Bizantinaca i drugih naroda. Ali ni oni nijesu mogli neprestano živjeti o tuđim kulturnim tekovinama. Stare su se građevine rušile, zato je trebalo dizati nove. Sultani su se i njihovi velikaši natjecali, tko će sagraditi ljepše dvore, ljepšu džamiju, medresu, most ili tekiju (samostan), a za to je trebalo vrsnih graditelja, slikara i rezbara. Ponos je tražio, da velika djela na bojnom polju budu opjevana, a za to je trebalo ljudi s razvijenim pjesničkim darom. Nove su i stare pokrajine morale dobiti stalne zakonike, a to se nije moglo postići bez oštroumnih pravnika. Sultan je Sulejman htio da se proslavi ne samo kao prvi vojskovođa svojega vremena, nego i kao prvi državnik i mislilac. Njegovo je vladanje bilo za Tursku zlatno doba ne samo ratničkog osvajanja, nego i umnih naprezanja.

Juraj je Rasinjanin bio predan muderisima ili učiteljima, da oni načine iz njega muslimanski obrazovana čovjeka. Došao je po svoj prilici u kakvu medresu, gdje je zajedno s ostalim učenicima, koji su se zvali talibi ili softe, imao prebirati gramatiku, logiku, metafiziku, filologiju, stilistiku, tropiku, retoriku, geometriju,* računstvo i zvjezdoznanstvo. Kraj dotadašnjega znanja ne bi mu trebalo dugo učiti, da postane kadija ili sudac, nišandžija ili državni sekretar ili barem knjigovođa u kojoj kancelariji svojega gospodara. Kasnije bi mu bio otvoren put kao neke vrste profesoru ili mulazimu i do najviših časti u carstvu. Osmanlije su bili vrlo širokogrudni u jednoj stvari, naime da su i svoje robove, ako su bili daroviti, puštali na najviša mjesta. Iz ovakva je niskog položaja izašlo dosta ne samo učenjaka, nego i velikih vezira.[23]) Pa i tadašnji veliki vezir Ibrahimpaša bio je još prije petnaest godina rob.

* Gramatika je nauka o pravilnom govoru i pisanju, logika nauka o pravilnom mišljenju, metafizika nauka o najdubljim temeljima zbivanja, filologija nauka o jezicima, stilistika nauka o pravilnom izricanju misli, tropika vještina u kićenom govoru, retorika nauka o govorništvu, geometrija nauka o oblicima prostora.

Novi je dakle položaj Jurja Rasinjanina, ako se gleda sa stanovišta vanjske časti, bio vrlo povoljan. Neki su mu možda i zavidjeli, što se oslobodio najnižih poslova. No on sam nije bio zadovoljan. Držao je posve opravdano, da se tim čini na nj pritisak, ne bi li se odrekao vjere. Na jednoj je strani ostavio šibu, kandžiju, okove, a na drugoj su se strani blistala pred njim sva dobra ovoga svijeta. Što će dakle odabrati on, siromašni rob, koji je pretrpio već dotada puno muka i poniženja ? Hoće li poći tragom Ahmeda Hercegovića Kosače, koji je bio pogazio križ i postao velikim vezirom ? Ili tragom drugih, koji su kao vjerski otpadnici postigli manje nagrade ? Nije htio zatajiti Krista, imao je toliko snage, te je pobijedio sam sebe. Svijesno je načinio herojsko djelo, o kojem je kasnije napisao : „Zavrgavši vremenitu taštinu volio sam poći za stalnom i vječnom srećom."

Nekakvu je nauku ipak morao odabrati. Zato je zamolio, da mu dadnu učiti sviranje. Udovoljili su mu molbi. Izvadili su ga iz medrese između kandidata budućih učenjaka, kadija i munla (vrhovnih sudaca) i predali ga carskomu meštru svirača ustabaši ili kapelniku Pervanu u Galati s druge strane Zlatnoga Roga. Naravno, ni to novo zanimanje nije bilo bez trnja. Trubljački je naučnik morao dobro napregnuti sluh, da nauči istočnjačke pjesme, koje su se duhom i ljestvicom nota mnogo razlikovale od njegova dotadašnjega shvaćanja glazbe. Poluglas više ili niže nije bio za njega nikakva pogreška, a da li će mu ćurlici, zatezanja i brzanja ići onako, kako je on bio navikao kod kuće, ili po carigradskom načinu, ni za to se nije u početku mnogo starao. No grdnje i udarci poučiše ga, da u Carigradu mora donekle promijeniti i uho. Učinio je i to radije, nego da mijenja vjeru. Trpio je sve nevolje šutke, povukao se u se, a u duši je mislio : Tucite me, psujte me, ali ja ću svakako pokušati da izvršim svoju osnovu. Trubljačka će mi vještina otvoriti put u vašu vojsku, pa kad me pošaljete s drugima prema zapadu, ja ću prvom zgodom pobjeći u svoju domovinu.

OD CARIGRADA DO SMEDEREVA

SULEJMANOVA vojska nije još išla prema zapadu, ali su zato poslanici zapadnih država išli prema istoku u Carigrad k Sulejmanu. Dolazili su ponizno, da slušaju duge i velike govore Ibrahimpaše o moći i čovjekoljubivosti Turaka i da ljubeći ruke moljakaju od velikoga tiranina mir. Ugarska i Hrvatska, za koje se otimala osmanlijska i germanska pohlepa, nijesu mogle nikako da dođu do unutrašnjega i vanjskoga mira. Preko njih su se tukli i mirili Sulejman i Ferdinand, koji su se mogli lako darivati hrvatskim i madžarskim pravima, selima i gradovima, jer i onako nijesu gubili ništa od svojega. Sulejman je s užitkom gledao, kako se Ferdinand i Ivan Zapoljski natječu, tko će mu biti korisniji. Početkom g. 1533. došli su u Carigrad najprije Ferdinandovi poslanici. Natezali su se, pogađali, ljubili skute i ruke i tražili formulu, kako da izvojšte za Ferdinanda priznanje ugarske krune. Najposlije su se zadovoljili time, da pred Sulejmanom izreknu 23. lipnja 1533. riječi, koje im je diktirao veliki vezir Ibrahim: „Kralj Ferdinand, tvoj sin..., nije znao, da ti želiš zadržati ugarsku kraljevinu za sebe, jer inače ne bi bio nikada ratovao u njoj. Ali budući da je ti, koji si njegov otac, želiš imati za sebe, on ti želi u tom sreću i zdravlje ne sumnjajući, da ćeš mu ti kao njegov otac pomoći do nje i do drugih kraljevina."[24])

Još na vratima velikog vezira Ibrahima susreli su se u mjesecu srpnju 1533. Ferdinandovi poslanici s madžarskim poslanicima kralja Ivana Zapoljskoga, koje je doveo u Carigrad s dosta velikim sjajem poljski plemić Jeronim Laski.[25]) Ibrahimpaša je primio ljubezno i Laskoga, ali sultan je Sulejman i dalje držao Ivana Zapoljskoga samo svojim robom a Ferdinanda je priznao barem za svojega sina. „Otac" i „sin" uglavište međusobni mir radi svojih probitaka, jer je Sulejman započeo rat s Perzijom, a Ferdinandov se brat Karlo spremao za manje važan rat u Africi.

Poslanici su Ivana Zapoljskoga stanovali između Pere i Galate u blizini tophane t. j. državnoga spremišta za topove. Tu je bila i palača Alojzija Grittija, nezakonitoga sina mletačkoga duždа Andrije i jedne carigradske Grkinje. Turci su ga nazivali Frenkbegogli, što je značilo sin talijanskoga gospodina. Laski i Verbeci, najutjecajniji tadašnji madžarski političari, služili su se njime kao glavnim posrednikom kod Sulejmana. Da mu ugled bude veći, pomogli su mu, da je od Ivana Zapoljskoga bio imenovan gubernatorom ili upraviteljem Ugarske.[26]) Taj je pustolov pribavio sebi pored toga naslov gospodara Senja, Klisa i Poljica[27]), a spremao se, kako se čini, i na to, da postane kraljem Ugarske namjesto Ivana Zapoljskoga.

Negdje u mjesecu rujnu 1533. došao je u tabor ugarskoga poslanstva mlad čovjek, odjeven na tursku, govoreći hrvatski, latinski, a možda i madžarski. Pitao je za vođu poslanstva, a kad ga dovedoše pred jednoga gospodina, o kojem je on kasnije ostao čitav život uvjeren, da je to bio Ištvan Verbeci, otkrio mu je, da se zove Juraj Hus Rasinjanin, da je rob glavnoga defterdara Skendera Čelebije i da moli, neka ga otkupi iz ropstva i uvrsti među svoje službenike. No jadni je rob doživio teško razočaranje.

„Sve kad bih i htio," rekao mu je gospodin, kojemu se bio obratio, „ne bih te mogao otkupiti ni za kakvu cijenu. Ti si rob visokog dostojanstvenika, koji ne treba novaca, a ne će ni htjeti da te proda."

Ošinut tim odgovorom kao gromom obratio se Juraj Rasinjanin drugima, ali nitko nije htio da se radi njega zamjerava Turcima. Ipak nije klonuo duhom. Dolazio je više puta tajno u tabor i napokon je našao u pratnji Laskoga trojicu ljudi, koji su bili mekšega srca. Oni mu savjetovaše, neka neopazice pobjegne s njima, kada poslanstvo pođe iz Carigrada kući.

Uoči blagdana deset tisuća djevica zavukao se Juraj Rasinjanin na večer u jedna kola madžarskoga poslanstva, a u jutro se 21. listopada dao kriomice povesti izvan Carigrada.

Poslanici su putovali držeći se u kasno jesensko i rano zimsko doba narodne riječi: Kratki danci, a dugi konaci. Dok je bilo svijetla, odmicali su u kolima i na konjima umjerenom brzinom naprijed, a kad bi se smrknulo, razapeli bi šatore pokraj kakva grada ili sela te bi se dali na počinak. Prošli su nesmetano Drinopolje, Plovdiv, Sofiju, Niš i druga mjesta, gdje su Turci imali jake posade. Nitko nije dirao ni u poslanike ni u bjegunca Jurja Rasinjanina, koji je po danu bio sakriven u kolima, a po noći se zaklanjao

u šatoru kod svojih zaštitnika. Uspjelo mu je da ostane neopažen već i zato, jer su s poslanstvom putovali posebni carski velikaši, koji su goste proveli bez kontrole kroz mnogobrojne straže i koji su im pomogli, da su se mogli uvijek opskrbiti potrebitom hranom i krmom.

Tri dana prije sv. Katarine, t. j. 22. studenoga, došli su poslanici u grad Smederevo. Na drugoj se strani Dunava vidjela država Ivana Zapoljskoga. Još samo koju stotinu koraka, i nesrećni bi rob mogao udisati slobodniji zrak. No blizina je Ugarske učinila Jurja Rasinjanina neopreznim. Mislio je, da mu se ne treba više sakrivati. Dosta je mjesec dana čučao i kutrio po kolima i šatorima. Zašto ne bi i on pružio slobodno noge i udisao svjež zrak kao i drugi ljudi ? Zašto ne bi pošao sa svojim prijateljima u grad, da vidi, kako žive Smederevci ? Pošao je u svoju nesreću. Nije jadnik znao, kako turska carevina pazi na svoje robove. Tko bi ukrao ili oteo roba, mogao je biti kažnjen i vješalima. A ako je rob sam utekao, sve su državne vlasti bile dužne da ga pomognu pronaći. Iz samoga Carigrada udarili su bili u potjeru za Jurjem Rasinjaninom posebni progonitelji, koji su ga već čekali u Smederevu. I kad se neoprezni rob pojavio s jednom skupinom Madžara na smederevskim ulicama, prepoznaše ga oni i zavikaše :

„Eno ga, ono je rob defterdara Skendera Čelebije, koji je pobjegao iz Carigrada. Radi njega smo se namučili kao psi. Tko je Turčin, neka nam pomogne, da ga uhvatimo."

Odmah se sletjelo mnoštvo Turaka, koje je navalilo na bjegunca. Njegovi su madžarski prijatelji pokušali da ga zaštite, ali su bili potisnuti na stranu. Mogli su biti zadovoljni, što su iz sukoba iznijeli cijelu kožu i živu glavu.

Iz bezbrižna snatrenja o bliskoj slobodi pao je Juraj Rasinjanin u najdublji očaj. Sva su dosadašnja stradanja bila sitnica prema mrcvarenju, koje se sada započelo. Progonitelji ga isprebijaše šakama i batinama, da se jedva micao. Zatim ga sputana lancima i gvozdenim okovima predadoše straži, koja je nešto blaže nastavila njihov posao.

Kad je ispremlaćeni rob donekle prizdravio, baciše ga na konja i pohitješe prema Carigradu. Zima je bila tako jaka, da su se smrzavali ljudi i životinje. No jadnik je bez sumnje želio, da što dulje zebe na putu i podnosi buru s balkanskih gora. Užas ga je hvatao, kad je pomišljao, što ga čeka u gradu, za kojim su mnogi ljudi prije njega i poslije njega čeznuli kao za ostvarenjem najmilije sanje. A u njegovoj mašti Carigrad nije bio divan, svijetao, uzvišen, nego

taman kao azijska kaznionica i pakleno mučilište. Juraj je Rasinjanin patio, cijela je Evropa patila, da jedan osvajački azijski narod uzmogne na najljepšem mjestu svijeta uzdržavati siloviti vojnički tabor, iz kojega je veliki vezir u ime prava sablje, poručivao svima onima, koji nijesu htjeli sagnuti pred njim šiju do zemlje : „Što ja činim, to je učinjeno. Ja mogu od konjušara načiniti pašu, mogu dijeliti zemlje i kraljevstva... Rat je i mir u mojoj ruci."[28])

Uspostava u prijašnje ropsko stanje vodila je Jurja Rasinjanina najprije u carigradsku tamnicu. No to je bilo za njega još uživanje prema onom, što je došlo poslije toga.

Izvedoše ga pred dvorskog upravitelja Skendera Čelebije ili, turski rečeno, pred ćehaju, koji mu je imao suditi. Rekoše mu, da je počinio najgore zločinstvo. Izdao je velikoga cara nad carevima, Postao je nevjeran svojemu gospodaru Skenderu Čelebiji, koji je bio prema njemu tako dobrostiv, te ga je htio podići školom do najviših časti u carstvu, a kad je on sam u svojoj bezumnosti i nedotupavnosti odabrao glazbu kao predmet svojega učenja, i tu mu je želju ispunio. A sada je pljunuo na njegov kruh i vratio mu za sva dobročinstva crnu nezahvalnost. Radi toga valja da osjeti oštrinu svetoga i pravednoga osmanlijskoga zakona. Ako taj zakon kažnjava čak i onoga, tko zbaci srdito drugomu turban s glave, ako kradljivce robova čekaju vješala, onda je pogotovu tešku kaznu zaslužio onaj, koji se sam ukrao svojemu gospodaru i ovako nedostojno pogrdio njegov obraz. Za takav čin gubi čovjek pravo na život.

Smrtna je osuda bila izrečena, ali nije bila izvršena. Dva krvnika oboriše Jurja Rasinjanina na tle i ispremlatiše ga dva puta štapovima tako grozno, da su krpe kože i mesa visjele s njega. Ostaviše ga ogrezla u vlastitoj krvi i napola mrtva. Drugi se dan povratiše i kad vidješe, da je još živ, zagvozdiše mu gležnjeve u drvene falake i izbatinaše ga po tabanima tako, da se nije mogao osoviti na noge.

Ni to još nije bilo dosta. Njihovi su gospodari bili uvjereni, da čine dopušteno djelo, kada su kršćanskim ocima i materama otimali djecu i pravili od njih poturčene janjičare. Zašto dakle ne bi i oni imali pravo, da silom prevedu Jurja Rasinjanina na islam ? Valjda su ga dovoljno pripravili na to batinama i puštanjem pogane nevjerničke krvi. Protiv njegove volje odvukoše ga pred svoje svećenike, koji ga onako izmesarena obrezaše te mu nadjenuše i svoje ime. Ne znamo, koje je to ime bilo. Ako su tražili sličnost s njegovim prezimenom, možda su od Husa načinili Huseina.

GOSPODARI SE MIJENJAJU, ROBOVI OSTAJU

MLADOST je svladala rane, mučenik je polagano ozdravio, a onda ga pod novim imenom povratiše natrag ustabaši Pervanu, da nastavi kod njega započetu nauku. Možda je Juraj Rasinjanin gledao okolo sebe stare, a možda i nove drugove. Svakako ni tu nije prošao bez ruganja i ponizivanja. Ipak je trpio sve to s još većom odanošću u volju Božju ponavljajući misao i prošnju 49. psalma: „Zazovi me u dan nevolje i izbavit ću te i slavit ćeš me."

Kada su Jurja Rasinjanina dovukli ponovno u ropstvo, nije bilo njegova gospodara Skendera Čelebije u Carigradu, jer je bio otišao s velikim vezirom Ibrahimpašom u rat protiv Perzije.

Između Turaka i Perzijanaca postojalo je staro neprijateljstvo, koje je baštinio i sultan Sulejman. Bliži povod novomu ratu našao je on u tom, što mu novi perzijski vladar, Ismaelov sin Tahmasip, nije g. 1524. prigodom svojega stupanja na prijestolje odaslao poklonstvena poslanstva. Odmah mu je Sulejman u razdraženosti napisao pismo, u kojem su se nalazili i ovi odsjeci:

„Zašto nijesi na naš dvor, kojemu se utječe svijet i koji se takmi s nebom, poslao koga, da se po dužnosti prigneš i izjaviš svoju podložnost? Taj me nedostatak razuma i bahati stav primorava, da se po Božjoj volji zaputim doskora u istočnu zemlju. Odlučio sam da ponesem svoje oružje u Tebris i u Azerbeidžan i da razapnem svoj šator u Iranu i Turanu, u Samarkandu i Korazanu. Da sam dosada odgodio izvršenje te odluke, na to su me navele moje pobjedničke vojne protiv Ugra i Franaka, protiv Beograda i Roda, najvećih tvrđava nastanjene zemlje, od kojih je svaka svjetsko čudo... Sada pazi i promisli, da upravljam svoje pobjedničke vođice protiv tebe, što ti se ovim daje na znanje, jer je običaj junaka da unaprijed javljaju rat onima, na koje zavojšte. Zato prije nego poput gora visoke gomile vojske ščepaju tvoju zemlju, prije nego što opustoše tvoju državu i proždru tvoju porodicu, odbaci krunu s glave i obuci poput svojih pređa redovničku mantiju, predaj se kao derviš svojoj sudbini i povuci se u zakutak poniženja. Ako želiš na mojem dvoru isprosjačiti u Božje ime koru kruha, ispunit ću ti želju na tvoju sreću. A ako želiš da ustraješ u faraonovoj oholosti i Nimrodovoj obmani, onda će brzo u zveki uzda i zujanju kopalja i grmljavini topova doći do tvojih ušiju vijest, da si propao. Kad bi se zavukao u prah poput mrava, kad bi uzletio najviše u zrak poput ptice, ne ću te pustiti, nego ću te s Božjom milosti zgrabiti i očistiti svijet od tvojega nitkovskoga opstanka. Odgovori mojemu fermanu, koji djeluje kao usud."[29])

Odgovora, naravno, nije bilo, zato je u jesen g. 1533. veliki vezir poveo vojsku na Perzijance, a u ljetu g. 1534. pošao je za njim i Sulejman.

U tom vojevanju nije bilo na bojnom polju nikakvih većih događaja. Ipak se u Turskoj stvorio dojam, da je dobiven golem rat, jer je Perzija izgubila izdajom Azerbeidžan s glavnim gradom Tebrisom i Irak ili donju Mezopotamiju sa svetim gradom Bagdadom. Naročito je posjed Bagdada silno podigao ugled Sulejmana u cijelom muslimanskom svijetu. Premda to nije bila više ni sjena onoga golemoga grada, koji je u 10. i 11. vijeku pod vladom arapskih kalifa Abasovića imao oko 2 milijuna stanovnika, ipak je već samo njegovo ime opčinjalo maštu svakoga muslimana čarobnošću likova iz „Tisuću i jedne noći". Gradski zidovi sa sto i pedeset kula, ostaci palača s raznolikim arabeskama, vitkim lukovima i ravnim plohama, džamije s visokim munarama, grobovi proroka i kalifa, predaja o zemaljskom raju, Adamu, Noi, Ezekijelu i Ezdri, polja riže oko Tigrisa i Eufrata, vrtovi datulja, naranača i citrona, užurbanost indijskih, perzijskih, arapskih i maloazijskih trgovaca, koji su se tu sastajali — sve se to slijevalo u predodžbama istočnjaka u divan epos, priču i legendu o bogatstvu, snazi, svetosti i ljepoti.

Opojen slatkošću jeftine pobjede boravio je sultan Sulejman četiri mjeseca u Bagdadu uređujući osvojene krajeve. Pomagao mu je veliki vezir Ibrahimpaša, koji se kao osvajač Tebrisa i Bagdada vidio na vrhuncu moći. S glavom u oblacima utvarao je sebi, da ga više nitko ne može potkopati kod njegova gospodara. Jedini mogućnik, kojega se do nedavna bojao, truhnuo je pod zemljom. Bio je to gospodar Jurja Rasinjanina Skender Čelebija, s kojim se veliki vezir bio zavadio, kada su pošli iz Carigrada na vojnu.

Dva lava osmanlijske carevine, vođa carske vojske Ibrahimpaša i upravitelj carske riznice Skender Čelebija, stadoše režati jedan na drugoga. No dok je Skender Čelebija želio samo da Ibrahimpašu sruši s vezirstva, dotle je Ibrahimpaša optužio svojega protivnika, da je državni izdajica i pronevjeritelj i otimač sultanovih novaca. U časovitoj srdžbi osudio je Sulejman 13. ožujka 1535. Skendera Čelebiju na smrt. Na bagdadskom trgu bila su podignuta vješala, i najbogatiji se čovjek turske države već isti dan njihao na njima.[30])

Još prije vješanja Skendera Čelebije saznao je sultan Sulejman, da je jadno poginuo jedan drugi carigradski mogućnik, naime Alojzije Gritti. On je bio kršćanin, ali je provodio tursku politiku. Kao gubernator Ugarske pošao je početkom lipnja 1534. iz Carigrada prema zapadu. Uzeo je sa sobom mnogo novaca, nakita, tri tisuće turskih vojnika i dvojicu svojih sinova, Antuna i Andriju. Hvalio se, da će stući glave oholim Madžarima. U Erdelju je dao ubiti velikovaradinskoga biskupa, koji je bio namjesnik te pokrajine. No Erdeljci zajedno s Moldavcima digoše bunu te ga uhvatiše i osudiše na smrt. Predadoše ga ciganskim krvnicima, koji mu odsjekoše najprije obadvije ruke, a onda glavu. Njegove je sinove, krasne i darovite mladiće, poveo sa sobom moldavski knez Petar u Rumunjsku i tamo ih dao potajno smaknuti, da im se zameo svaki trag.[31])

Iz Bagdada su letjeli glasnici na sve strane, da raznesu usmene i pismene vijesti o velikim Sulejmanovim uspjesima. Jedan je od tih glasnika pošao u Beč k Ferdinandu, da se kod njega potuži također radi smaknuća Grittija.

Dojam o smrti Skendera Čelebije, koja je javljena u Carigrad nešto iskrivljeno, zabilježio je Juraj Rasinjanin ovim riječima: „Napokon su preturene sve ratne tegobe, jer je car Sulejman postigao cilj zauzevši i podjarmivši Babiloniju. No ta je pobjeda onda nenadano poštrapana i okaljana krvlju onoga gospodara, čiji sam bio rob. Izrečena je naime, ne znam zašto, protiv njega careva osuda, da je počinio veleizdaju (a život je svih njih ovisan o caru većim zastrašivanjem i opreznijom plašljivošću), i doskora je na njegovu zapovijed obješen i pribijen na vrata Bagdada, gdje je prije ukopa bio radi zastrašenja tri dana izložen motrenju svjetine. Pa što ćeš onda moći držati sigurnim protiv samovolje zlih kraljeva ili kakvom ćeš promišljenošću, kakvim lijekom odvratiti njihovu neobuzdanu tiraniju, kad kod njih nije ništa bogobojažljivo, ništa odmjereno, niti za njih vrijedi ljudsko ni Božje pravo ni razbor, a srca im se ne ravnaju prema nikakvoj pobožnosti?"

Po turskom zakonu sav je golemi imutak Skendera Čelebije pripao caru Sulejmanu. Car je zadržao nešto za sebe, a nešto darovao svojim miljenicima. Ibrahimpaša je dobio obrazovanije robove. Kao ljubitelj glazbe tražio je osobito svirače, pa je tako i Juraj Rasinjanin prešao u njegovo vlasništvo.

Bila je opet izdana zapovijed, da se u Carigradu slavi „donanma" t. j. dičenje careve pobjede i careve osobe. Osam dana prolazile su gradom svakojake povorke s telalima i glazbarima. I Juraj je Rasinjanin morao kao trubljač svirati tamo, gdje mu se zapovjedilo. Vidio je kod toga kao rob, pred kojim se slobodni nepoznati ljudi nijesu ničega stidjeli, ne samo lice, nego i naličje slave. Sa žalosnim je sjećanjem pisao kasnije o tom:

„I tako se opažalo, kako se ljudi danju i noću, bez kazne i s najvećom bezobraznošću podaju punih osam dana svakojakim gnusobama, raskoši, strastima, pijančevanju, razuzdanosti, gaženju stida i unatoč posta sramotnim gozbama. I sve gradske četvrti, kuće i dućani bijahu sjajno urešeni grimizom i suknom. I svagdje su budno obilazili stražari sa štapovima, koje Turci zovu „hasazlar", da uklanjaju svađe i razmirice i sprečavaju javne nerede i ubojstva (to je naime njihov stari običaj i drže ga se, kadgod izvojuju pobjedu ili predobiju kraljevstvo te se slaveći slavlje podaju bučnom veselju i razuzdanosti). Ovim načinom ludosti, šta više sramote primorani su da se kaljaju zajedno s Turcima i svi kršćanski stanovnici, na koje se može s pravom primijeniti ova izreka: Vidim, što je bolje, i odobravam to, a povodim se za gorim. Dodati se može ovamo i ona misao psalma: I s odabranim ćeš čovjekom biti odabran, a s opakim ćeš se izopačiti."

Ropsko je zvanje naučilo Jurja Rasinjanina, da gleda oko sebe rasudljivim okom i da stvara opće zaključke o ljudima, zvanjima i državama. Upoznao je, da nijesu robovi samo oni, koji se nazivaju tim imenom. Vidio je, da se u cijelom Carigradu sva vlast, bogatstvo i užitak nalazi u rukama nekolicine gospodara, pa i ti gospodari vrlo brzo padaju s vrtoglave visine, na koju su se popeli. Kao rob velikoga vezira, koji je i sam bio odličan svirač te je vrlo volio svoje glazbare, mogao je Juraj Rasinjanin da baci koji pogled i u carski dvor. Nije mu se svidio dvorski život. U glavu mu se duboko zasjekla ona turska poslovica: Bu-

nardaen airak' oglan tangrija iakindir — što znači: Daleko od dvora mogućnika blizu si Stvoritelju.

Njegov je gospodar Ibrahimpaša četrnaest godina uživao dvorsku slavu kao prvi turski dostojanstvenik uz cara. Teško da ga je itko mogao dostojno zamijeniti. Krasne vanjštine, duhovit, obrazovan, možda jedino više razgovorljiv nego hrabar, dobar poznavač turske i grčke književnosti, volio je on naročito čitati život Julija Cezara i Aleksandra Velikoga. Činilo se, da ga nitko ne može rastaviti od Sulejmana. Imao je Sulejmanovu sestru za ženu, nosio je odijelo od iste tkanine kao i Sulejman. Car mu je znao dati konjski raht ili opremu od dvije stotine hiljada dukata, a on je caru za uzvrat poslao kapu, koja je vrijedila isto toliko. Jeo je u carskoj blagovaonici, noćivao u carskoj spavaonici. Do tolika je ugleda došao on, sin siromašna grčkoga ribara iz Parge, ugrabljen nekada od gusara, odgojen u Maloj Aziji u svim naukama i vještinama kao rob jedne udovice, otkupljen osobno od samoga Sulejmana, koji je bio zadivljen njegovom darovitošću, i onda podignut brzo iz nepoznatosti na najvišu čast, od koje dalje nije ni mogao ni smio ići. No on je htio ipak da se podigne još više, zato se stao vladati kao sultanov suvladar prisvojivši sebi u rujnu g. 1535. i naslov: serasker-sultan. Precijenio je sam sebe zaboravivši pravi osnov osmanlijskoga carstva, što ga je sam označio 11. lipnja 1533. Ferdinandovim poslanicima: „Slijepa je pokornost tako velika, te bi sultan mogao poslati jednoga od svojih kuhara, da smakne velikog vezira, i djelo bi bilo bez poteškoće odmah izvršeno."[32])

Prva pukotina između Sulejmana i Ibrahimpaše otvorila se bila već u Bagdadu. Sultana je Sulejmana naime stala peći savjest, što je objesio Skendera Čelebiju. U noći poslije smaknuća sanjao je on, kako mu se pokojni defterdar ukazao u nebeskoj svjetlosti i stao ga koriti, što se od velikoga vezira dao zavesti na umorstvo nedužna čovjeka. Prikaza je navalila na Sulejmana, da ga zadavi. Sulejman je glasno kriknuo i probudio se sav dršćući. Ni poslije toga, kada se Sulejman 8. siječnja 1536. vratio iz Bagdada u Carigrad, nije ga prikaza prestala progoniti. Dakako, Ibrahim je bio i dalje njegov ljubimac, ali otkako se stao nazivati seraskerom-sultanom, počeo je nepovjerljivi samovladar sumnjati najprije malo, a onda sve jače, ne sprema li se tu izdaja, koju valja svakako spriječiti. Ibrahimovim je opadačima bilo to lakše da predobiju Sulejmana za sebe, jer je on bio doživio već jednu bunu u vezi s naslovom sultana,

što ga je sebi bio prisvojio egipatski namjesnik. Opadači su radili neumorno, i Sulejman je napokon stvorio krvavu odluku, o kojoj nije govorio nikomu ni riječi. Kako je bio vješt u pretvaranju, čuvao se, da ne bi kakvim vanjskim znakom pokazao preokret, koji se zbio u njegovoj duši. Govorio je još ljubeznije s velikim vezirom i obasipao ga još većim darovima, a u sebi je mislio svoje.

Dne 15. ožujka 1536. pošao je Ibrahimpaša u carski dvor, da tamo večera sa Sulejmanom i da kod njega prenoći. Omrknuo je, ali nije osvanuo. Sulejman ga je dao u noći (na datum smrti rimskoga diktatora Julija Cezara) zadaviti i njegovo tijelo tajno pokopati u derviškom samostanu u Galati. Nadgrobnog spomenika ni znaka nije bilo, samo je jedno drvo dugo vremena označivalo njegov grob.[33]) I sultanova je sestra, Ibrahimpašina žena, doskora bila prognana s dvora.

Nesrećni je rob i opet promijenio gospodara prešavši sa svim Ibrahimpašinim imutkom u vlasništvo samoga sultana Sulejmana. Carigrađani su bili zaprepašteni padom Ibrahimpaše, ali nitko nije ustao, da brani njegovu uspomenu barem od krivih glasina. „Toliki je strah", kaže Juraj Rasinjanin, „obuzeo i potresao sve, da se to ne može izreći." Valjda je prvomu njemu bilo dosuđeno, da o tom krvavom činu piše bez mržnje i pristranosti. Za njega je sultan Sulejman bio krvnik, a Ibrahimpaša njegova žrtva. Na pamet mu je bio došao davni makedonski vladar Aleksandar Veliki i njegov vojskovođa Parmenion. U putopisu Jurja Rasinjanina čitamo i ove rečenice: „Sličnu je nagradu dobio taj Ibrahim od Sulejmana kao vođa Parmenion od Aleksandra makedonskoga. Imena se te dvojice spominju doduše zapisana crnilom, ali ipak okaljana krvlju, jer su, kako kaže pjesnik, živjeli s onima, kojima „srce ne umije da se ublažuje molbama ljudi i koji se hrane mesom i mrkom krvlju bijednika."

TURSKI DOBROVOLJAC

SILOM SE BOG ne moli. Silom nije ni Juraj Rasinjanin mogao postati pravi musliman. Bilo je u turskoj carevini već mnogo njih, koji su uzimali abdest, a možda i klanjali, premda im je duša ostala u biti kršćanska. Ibrahimpaša nije bio takav čovjek, njega su za potajna kršćanina bili razglasili oni, koji su mislili, da će ga time lakše srušiti. Ali nije li već prije jedan hrabriji junak od Ibrahima, Đurađ Kastriotić, bio i obrezan i nazvan Skenderbegom i opet je ostao kršćanin? Devet mu je godina bilo, kad su ga preveli na islam, u devetnaestoj je godini dobio već upravu jednoga sandžaka, ratovao je u turskoj vojsci, dijelio mejdane za sultana Murata, ali kad mu je bilo 29 godina, pobjegao je u svoju domovinu Arbaniju i napunio cijeli svijet slavom jednoga kršćanskoga borca, kojemu bi bili morali svi evropski knezovi ići u školu, da nauče, kako se valja boriti s Turcima. Juraj Rasinjanin nije imao ratničke ni vladalačke ćudi Đurđa Kastriotića Skenderbega, on se u cijelom životu ponio kao čovjek, koji nije išao za visokim položajima ni vladanjem, ali upravo u njegovoj povučenosti i čednosti nalazila se velika otpornost. Vodio je tihu i ustrajnu borbu s golemim carstvom. Časti ga nijesu zaslijepile, a batine ga nijesu slomile ni odvratile od stare njegove odluke, da pobjegne iz ropstva.

Dogodilo se tada u njegovu životu nešto radosno, čega on nije očekivao. Smrt Ibrahimpaše donijela mu je slobodu. Sam Juraj Rasinjanin piše o tom: „Stadoše poslije ispitivati za robove, koji su bili obrazovani u umjetnosti, te sam među njima i ja bio već po treći put izveden i premješten u carsku službu godine Gospodnje 1536. Tako sam napokon dobio kraljevsku diplomu i s Božjom milošću slobodu te sam stekao i državnu plaću, i to ne bez truda."

Kao oslobođenik počeo je ponovno jače maštati o „preslatkoj svojoj domovini Slavoniji". Sjećao se Ovidijevih stihova: „Sve nas privlači neizrecivom slašću rođena gruda i ne da nam, da je zaboravimo." Zapravo, on nije više znao, da je to daleko od Rima u progonstvu spjevao Ovidije. Držao je, da su to stihovi drugoga rimskoga pjesnika, naime Juvenala. No to nije bilo važno. Morao je i bez tih stihova osjećati neodoljivu čežnju za rođenim zavičajem.

Šta rade u njegovu rođenom mjestu Rasinji? I u Kuzmincu i u Ivancu i u Koprivnici i u Ludbregu i u Varaždinu? Jesu li Rasinjci obnovili svoje spaljeno selo i tvrđavu Opoj? Zacijelo jesu. Oni, koji su pobjegli preko gora i u dravske močvare (kamo sreće, da je i on to učinio!) nijesu odvučeni u ropstvo. Oni su se vratili kući i na garištima osnovali nove domove. Novi su se bračni drugovi, njegovi vršnjaci i mlađi od njega, vjenčali, nova su se djeca narodila. I zemlja nanovo buji. Na podravskoj ravnici dozrijevaju već četvrti puta žitni plodovi, a u goricama se pune već četvrti puta vinskim sokom grozdovi. Tamo on poznaje svaki kut, svaku stazu, svaku pticu, svaku jabuku i kesten. Poznaje on doduše već i Carigrad, ali tu je njegov život beskoristan i besciljan. Eto, on živi pod nametnutim imenom kao kakav falzifikat ili nasiljem stvorena patvorina. I neprestano mora slaviti kao svirač tuđe pobjede. Svaki se mjesec nađe razlog za novu proslavu i svake godine udaraju više puta ulicama bubnji i talambasi, zile i borije*, samo da podržavaju ratnu opojenost u jednom narodu, koji sam ne stvara dovoljno vrednota za svoju veličinu, već mora isisavati i podjarmljivati sve veći broj tuđih zemalja, da imade dovoljno novaca, hrane, oružja i janjičara za nove ratove. I uvijek se ponavlja kao u unutrašnjosti ukleta kruga: harač, sakupljanje vojske, rat, čemu onda odgovara na vanjskoj strani kruga: osiromašenje, ubijanje, mrcvarenje, robovanje.

Silnom snagom hvatala se Jurja Rasinjanina misao o novom bijegu. No onda bi se trzao sjećajući se prijašnjega stradanja. Danas je on doduše oslobođenik, ali ipak nema slobode. Osmanlijska vojnička i policijska sila pazi na nj više nego na druge građane. Ni drugi ne putuju prema zapadu, kad im padne na pamet, a ako on pođe tamo, pitat će ga, po što je pošao i zašto je ostavio Carigrad, uz koji je vezan kao plaćeni državni namještenik. Strava je obuzimala Jurja Rasinjanina, kad je na to mislio. U svojem je pripovijedanju zabilježio: „Ukočen led, ljute batine, kruti okovi bijahu mi uvijek pred očima."

No ne će li možda biti bliže domovini, ako se još više udalji od nje? Zar se bježati u domovinu dade jedino kopnom? Ne postoji li i put morem?

---

* Zile i borije jesu različite svirale.

Svidjela mu se ta misao, i on je čekao prvu zgodu, da je pokuša izvesti.

Nije čekao dugo. Poslije vojne na Perziju spremao je sultan Sulejman vojnu na Indiju. Otvoreno se u svojim fermanima nazivao već prije gospodarom i baštinikom cjelokupne države Aleksandra Velikoga. Zato je i on želio da pošalje vojsku u zemlju, o kojoj su se pripovijedali toliki povijesni događaji i pričale tolike priče. Zvali su ga tamo i indijski knezovi, koji nijesu mogli ni da se slože međusobno ni da se brane od mongolskih i evropskih osvajača. Nijesu li dakle Turci pozvani, da dadnu mir toj bogatoj zemlji, u kojoj je mongolski car Timur bio poklao nekada više stotina hiljada zarobljenika ? Valja svakako udovoljiti pozivu tih ljudi, koji pokazuju, da ne umiju vladati sami sobom i da će biti vrlo poslušni podanici.

Carski namjesnik u Egiptu Sulejmanpaša, jedan od najdarovitijih i najokrutnijih osmanlijskih državnika i vojskovođa, gradio je na Crvenom moru brodovlje, da s njim pođe na indijsku vojnu. U ožujku g. 1536. došao je u Carigrad jedan njegov pomorski kapetan, vrlo bogat i ugledan Arapin, da preuzme od cara povjerljive naloge za Sulejmanpašu i da sakuplja dobrovoljce. Juraj je Rasinjanin pomislio, da bi tu mogao i on izvući nekakvu korist. Govorio je nekoliko puta s Arapinom i ponudio se za trubljača u njegovoj dobrovoljačkoj četi. Plaća je bila veća od one, koju je dotada dobivao. No njemu nije bilo ni do plaće ni do dobrovoljstva, nego do nečega drugoga.

Zaplovio je s drugim dobrovoljcima prema Egiptu. Put kroz Marmarsko more i Dardanele morao ga se dojmiti jače nego njegovih drugova. I oni su uživali vidik, koji su neki pisci isporedili sa sanjarijama prve ljubavi. Ali on je vidio i ono, što je drugima bilo sakriveno. Vidio je prošlost i povezanost starinskih događaja s novima. Nije uvijek na ovim obalama slavila slavlje Azija nad Evropom. Davno prije Turaka pokušaše Evropu podjarmiti Perzijanci. Tuda su prolazili moćni perzijski carevi Darije i Kserkso. Potonji je bio tako umišljen, da je dao šibati more i baciti u nj okove, kao da kažnjava neposlušna roba. Između jedne i druge obale dao je načiniti most, ali ne, da njime spoji dva kopna ljubavlju, već da prevede preko njega više stotina tisuća ratnika, s kojima je htio da zarobi predstavnicu evropske kulture, malu Heladu. Azija je uzmaknula, kultura je pobijedila. Ne će li tako uzmaknuti i Turska ?

Ploveći Egejskim morem svratio je Juraj Rasinjanin zacijelo pogled i prema mjestu, gdje je nekada stajala Troja. Pradavni bojevi između Azije i Evrope dali su građu za izmišljenu priču o trojanskom ratu, u kojem se Evropa tobože borila s Azijom za najljepšu ženu na svijetu, Helenu.

Kada se svršavao prvi dio puta, postajao je Juraj Rasinjanin nemirniji. Sada bi se imala ispuniti jedna njegova tajna, koje nije izrekao glasno ni sam sebi. U razgovoru s kapetanom Arapinom saznao je još u Carigradu, da će lađa pristati na otoku Hiosu. A Hios je u kršćanskoj vlasti. Tu će on, Juraj Rasinjanin, pokušati da drugi puta pobjegne. Na Hiosu imadu svoje naseobine, svoje trgovačke kuće i lađe Đenovežani, Mlečani i Dubrovčani. Umiješat će se među njih, pa neka onda njegov arapski kapetan traži dobrovoljca, koji će mu trubiti.

Međutim sanja je ostala samo sanja. Osnova o bijegu nije se ovoga puta pretvorila ni u pokušaj čina, jer Juraj Rasinjanin nije mogao ni na koji način da izađe iz lađe na otok.

Žalosno je putovao dalje.

Noći su se izmjenjivale s danima. U sutonskoj polutami, u zvjezdanoj rasvjeti ili u punom žaru ljetnoga sunca izranjali su pred njime brojni otoci rastresenih Sporada. Neki su se popeli u visinu kao gorostasi na straži, drugi su se sagnuli uz morsku površinu kao gusari u zasjedi. Na jednima su se zelenili krasni maslinici, vinogradi, smokvici i narančnjaci, a drugi su strašili čovjeka kao morskom solju konzervirana beživotna tjelesa davno izumrlih životinja. Susretali su se s malim i velikim, ratnim i trgovačkim lađama. Trubljačdobrovoljac gledao je sa zavišću u one galije i trabakule, koje je prepoznao kao kršćanske. Mislio je : Vi putujete u Dubrovnik, u Mletke, u Đenovu, a ja ne mogu s vama !

Ipak još nije gubio nade. Druga je postaja imala biti na otoku Rodu. Zacijelo će tamo moći da stupi nogom na kopno, jer ih njihov arapski kapetan ne će valjda čuvati zatvorene kao bogati Carigrađani žene u svojem haremu. Premda je Rod od g. 1522. bio u turskoj vlasti, jer ga je s gubitkom od 100 tisuća boraca osvojio Sulejman i pretvorio u glavni bedem turske moći na moru, ipak se na otoku nalazilo dovoljno kršćana, kojima se Juraj Rasinjanin namjeravao uteći pod okrilje i zamoliti ih, da ga sakriju.

Nada ga je i tu prevarila, jer ni na otoku Rodu nijesu dobrovoljci mogli izaći iz lađe.

U ALEKSANDRIJI I KAIRU

DOBROVOLJCI su se iskrcali u Aleksandriji, koju Arapi zovu Iskenderije, a Turci Iskenderun. Osjećali su, da su došli u drugo podneblje. Sunčani je žar palio ljetnom žestinom lice i čitavo tijelo. Morsko je putovanje učinilo putnike tromima. Zato su vrlo rado dočekali zgodu, da se zavuku u zgrade svojega kapetana, koje su se nalazile u zapadnoj, tako zvanoj arapskoj četvrti. Tu su se odmarali i imali nešto bolju hranu, jer je onaj kapetan, kako kaže Juraj Rasinjanin, bio vrlo bogat te je imao u preobilju svega. Grad ih nije trebao mnogo privlačiti. Veći je dio njegove slave i veličine pripadao prošlosti. Nestalo je njegova osnivača Aleksandra Velikoga. Nestalo je i njegovih nasljednika Ptolemejevića, pod kojima se gradom kretalo oko milijun ljudi, od toga dvije trećine robova. Nijesu se održale ni visoke škole, koje su pribavile Aleksandriji ime druge Atene, ni znamenite knjižnice, među kojima je najveća imala 700 hiljada svezaka. Dolazak Arapa pretvorio je Aleksandriju u grad drugoga razreda, a dolazak Turaka potresao je i osnovima njezina najbjednijeg opstanka. Aleksandrija se raspadala sve više u ruševine tako, da je napokon g. 1777. na mjestu nekadašnjega najbogatijega, najučenijega i najknjiževnijega grada stanovalo samo 6.000 ljudi, većim dijelom nepismenjaka.

Nov je bio doživljaj za Jurja Rasinjanina, kad je arapski kapetan jedne noći podigao svoje ukućane i dobrovoljce i dao im uzjašiti na deve. Zapovijed je glasila, da se imade poći prema istoku. Noćno putovanje ispod razvjezdanog južnoga neba imalo je mnogo čara i tajinstvenosti. Rosa kao kiša okvasila je u jutro krajinu, da jednakim blijeStanjem sinu pred jahačima i polja i jezera i Sredozemno more.

Prevalivši put od četrdesetak kilometara stigoše putnici u grad Rosetu ili arapski Rašid, 14 kilometara daleko od Sredozemnoga mora, gdje ih je poslije nesnosne žege čekala rijeka Nil, da ih primi u svoje valove i zaštiti od sunčanog požara. U Roseti su vidjeli lijepo uređeno kupalište, u koje su dolazili i gosti iz drugih krajeva, da traže odmor, izmjenu sunčanja i kupanja i oporavak. Lijepo bi bilo ostati u takvom mjestu na ljetovanju, ali se valjalo ukrcati u lađe i ploviti dvije stotine kilometara uz rijeku Nil prema jugu u grad Kairo. Dok su lađe odmicale svojim pravcem, gledali su vojnici daleko na istoku u iskričavoj svjetlosti zidine tvrđave Damiete ili, arapski rečeno, Dimjata, gdje su nekada križari kušali da zadadu odlučan udarac arapskomu gospodstvu.

Tri dana poslije odlaska iz Aleksandrije ili Iskenderuna pozdraviše ih kule i munare egipatske prijestolnice Kaira, koju su osnivači Arapi nazvali Masr el-Kahira, a Turci Misr ili Misier.

Kairo je bio i tada velik grad, koji je došljaku ulijevao u dušu zanimanje i divljenje. Između kuća, koje su više određene za zaštitu protiv žege i nevremena nego za stanovanje i razvijanje unutrašnje kulture, izdigli su se najljepši spomenici islamske umjetnosti: mauzoleji ili grobnice kalifa, džamije i medrese. Koran je istisnuo i tu iz građevina i s trgova ljudske kipove i slike, ali je zato dao bilinskomu svijetu, da ispuni prostor i plohe neizrecivim obiljem likova. Glomazne kupole oprle su se suncu kao okrugle krošnje nekih palama. Munare su narasle u visinu kao stabljike poljskih preslica s vrlo istaknutim koljencima i pršljenima. Stupovi su se gdjegdje završavali glavicama, koje su bile slične lotosovu cvijetu. Arabeske su iscrple zavoje, vitice i obline vinove loze, ružinih latica i bezbrojnih drugih biljaka. Rezbarije su se odlikovale bogatstvom i finoćom rezotina, kakve se nalaze na žitnom klasu i nazupčanim ili lepezastim rubovima svakojakog lišća.

Na kairskim su se trgovima miješali Arapi, Turci, Felahi, Abesinci, Berberi, crnci, Indijci, Perzijci, Evropljani. Nudili su ili kupovali rižu, robove, kože, datulje, kavu, đumbir, slatku koricu, papar, kasiju, tamjan, bisere, mošus, ambru, sagove, skupocjene tkanine i sukna, lonce, vaze i drugu robu.

Nije prošlo ni punih dvadeset godina, otkako su osvajačke čete Selima Prvoga, pjesnika, uživaoca opija, okrutnoga krvnika i naprasitoga histerika, poplavile Kairo potocima krvi povaljavši po njegovim ulicama pedeset tisuća mrtvaca. Osam stotina mamelučkih odličnika predadoše se na vjeru, jer je Selim javno proglasio njihovo pomilovanje. Bili su ipak poklani na trgu Romeili. Selim se htio do-

moći i najhrabrijega njihova zapovjednika Kurtbega, koji se sakrio u gradu. Pozvao ga je k sebi poslavši mu rubac i knjigu. Rubac kao znak pomilovanja, knjigu kao znak zakletve na koran, da mu se ne će ništa dogoditi. Kurtbeg se odazvao pozivu. Došao je pred Selima, koji ga je primio sjedeći na prijestolju. Selim ga je pitao, gdje je sada njegova hrabrost. Kurtbeg je odgovorio: „Ona postoji." „Znaš li ti, što si načinio mojoj vojsci?" „Vrlo dobro", rekao je Kurtbeg. Selim je mislio kod toga na bitku kod Ridanije, u kojoj je 23. siječnja 1517. ostalo na bojnom polju 25 tisuća egipatskih mameluka, ali je zato pao i turski veliki vezir Sinanpaša Borovinić, na kojega je Kurtbeg navalio sa svojim vladarom hrabrim Tumanbegom i svojim drugom Alanbegom držeći, da imade pred sobom samoga Selima. U daljem rječkanju kazao je Kurtbeg, da su Turci pobijedili samo zato, jer su se poslužili topovima i puškama, koje ne dolikuju junaku i koje se protive koranu. Sultan je upitao: „Pa kad se vi tako držite korana i predaje, kako to, da smo vas mi pobijedili i prognali i da ti sada stojiš zarobljen preda mnom?" Kurtbeg je odgovorio: „Nije vaša hrabrost i jahačka vještina pobijedila našu. To je bilo suđeno, jer sve što se počinje, to se i svršava, i trajanje je država odmjereno. Gdje su kalifi, borci vjere, gdje najmoćnije države svijeta? I vaše će vrijeme doći, i vaše će se kraljevstvo rasuti u ništa. Najzad, ja nijesam tvoj zarobljenik, već stojim pred tobom, jer si mi maramom i knjigom zajamčio život i slobodu." Hrabri se Kurtbeg zaludu pozivao na maramu i knjigu, jer ga je Selim dao na mjestu pogubiti, kad nije prestao da grdi mamelučke izdajice, koji su bili prešli na stranu Turaka.[34]) U prvi petak poslije osvojenja Kaira obavio je okrutni Selim u džamiji molitvu uklonivši ćilim ispod sebe, skinuvši turban s glave i kvaseći goli pod pravim suzama, koje su imale pokazati njegovu skrušenost i mekoću srca.[35]) A kada se najposlije vraćao u Carigrad, vuklo je tisuću natovarenih deva zlato i srebro, što ga je nagrabio u Egiptu.[36])

Dolaskom Selimove vojske i uprave nije se vanjština Kaira i Egipta izmijenila. Izmijenili su se samo gospodari, jer su namjesto jednih azijskih osvajača došli drugi, namjesto kavkaskih Mameluka turanski Osmanlije. Arapi su sa svojim šeicima ostali i dalje nepouzdani, a pravi Egipćani Felahi, koji su jedini bili zakoniti baštinici pradavnih faraona, nijesu bili još osviješteni, nego su i dalje kao najbespravniji kmetovi u osmanlijskoj carevini obrađivali

polja za Turke i one Mameluke, koji su podijelili najviša mjesta s novim gospodarima.

Krvavi događaji Selimova rata i kasnijih ustanaka bili su još svima živo u pameti, kad je noga Jurja Rasinjanina negdje u mjesecu lipnju g. 1536. stupila u Kairo.

Vojnici su najprije pošli u dvor sultanova namjesnika Sulejmanpaše, organizatora egipatske uprave i zakonodavstva, haduma od 78 godina, koji nije bio baš visok, ali je zato bio silno težak i tako nepokretan, da su ga četiri čovjeka morala uzimati ispod ruke, kad bi se dizao sa sjedala. No unatoč toj tjelesnoj tromosti duh mu je bio vrlo živ i okretan. Vladao je snažnom rukom, spreman uvijek da skine glavu onima, koji mu nijesu bili po ćudi. Arapskoga je emira Džanuma Hamzavija i njegova sina Jusufa izdajnički lišio života. Inače se ozbiljno starao da Egipat unaprijedi i da povisi njegove dohotke. Evropski su se trgovci tužili, da je udario na njih teške poreze i carine. Namjesnički je dvor poljepšao novim namještajem. U svojoj je tjelesnoj straži uzdržavao tisuću lijepih, visokih mladića sa zlatnim pojasima i pozlaćenim bodežima. Sagradio je dvije džamije i jedan derviški samostan. Obnovio je u Kairu stari vodovod rimskoga cara Valenta. Plodnost je polja povećao kopanjem novih kanala. Dakako, kod svega su mu toga bili vrlo malo pred očima Egipćani. Sulejmanpaša je poznavao samo svojega cara i njegov carigradski vojnički tabor. On je slao u Carigrad svake godine 800 hiljada dukata, a osim toga je naprtio Egiptu na leđa gradnju ratnog brodovlja, s kojim je imao poći u Indiju.[37])

Taj je dakle Sulejmanpaša primio srdačno arapskoga kapetana i dao mu upute, kako će svoje vojnike, koji su se nastanili u namjesnikovu dvoru, pripravljati za namjeravani rat.

KRSTARENJE EGIPTOM

VOJNICI SU obavljali obične vježbe, da budu tvrdi, ustrajni, otporni, vješti i prisebni. Gađali su u nišan, poduzimali umišljene juriše, natjecali se u trčanju, džilitanju, jahanju. Iz dvora su izilazili u okolicu na veća ili manja danja i noćna putovanja. Jurja je Rasinjanina kod toga zapala zadaća, da kao trubljač diže ratni duh i bodrost u svojih drugova. Svirao je carigradske raspaljive davorije i uživao ugled stručnjaka, koji je tobože upio nadmoćnu obrazovanost prijestolnice.

S neznatnim doživljajima izmjenjivali su se i veći.

Odmah u mjesecu srpnju vidio je Juraj Rasinjanin, kako Arapi, Felahi, Mameluci i Turci upiru svaki dan oči u „mikjas" ili vodomjer na pročelju kairskoga otoka Raudhe ili Rode. To je kameni osmerokutni stup, visok 20 egipatskih lakata, ukrašen na svim plohama stihovima iz korana. Nestrpljivost je naroda bila vrlo velika. Hoće li Nil u godini 1536. donijeti Egiptu obilje ili glad ? Voda je polagano rasla prelazeći crte, koje su kazivale trinaest, četrnaest, petnaest lakata. Oči su se Egipćana krijesile kao živa žeravica, kretnje su postajale sve neobuzdanije. Površina se vode neprestano dizala. Hvala Bogu, godina će biti beričetna. Na dan sv. Jakoba apostola dne 25. srpnja otvoriše se ustavi i brane, i kroz kanale i prokope potekoše potočići, potoci, čitave rijeke na isušene livade i polja, u čatrnje, opuste, udubine i uvale. Cijeli je Egipat bio poplavljen, i sve je stanovništvo skakalo u pokladnom veselju. Na kairskim su ulicama i trgovima, osobito na trgu Romeili, građani igrali svoje strastvene plesove. Talambasi, zurne, trublje i druga glazbala ne prestajahu raspaljivati krv ni danju ni noću. Slava Nilu, slava dobroj godini ! Na žalost, uz razigranost lijepio se i grijeh. Vojnici su svagdje u većoj opasnosti nego drugi, da se podadu strastima. Prizori, koje je Juraj Rasinjanin vidio i gledao dva puta u takvoj prigodi, nijesu bili ni najmanje pobudni, zato razumijemo,

kako je on u opisu svojih lutanja i putovanja mogao zabilježiti i ovo :

„Zatim, kada se rijeka Nil razlijeva u vrijeme poplave (o dobri Bože, kako li ustrpljivo podnosiš tolika zločinstva ljudskoga roda !), s kolikom li se tada svečanošću i veseljem širi nečistoća svake besramnosti i gnusobe te kalja one, koji se razigravaju razuzdanim plesanjem i djelima. Pa šta može biti sveto i sramežljivo kod takvih ljudi, ako oni svoju nejaku dob, kojoj je potrebito okrilje, podaju strasti, da je oplijeni i oskvrni ? Doista, čovjek može uvidjeti, da takva vremena i primjeri ne samo dostižu, nego i nadvisuju zloću Sodomljana."

Arapski kapetan, koji je zapovijedao Jurju Rasinjaninu i drugovima, imao je pored ostaloga i tu dužnost, da opskrbljuje i nadzire četu tesara i drugih rukotvoraca, koji su u Suezu popravljali stare i gradili nove ratne lađe. Vojnici bi često natovarili na deve hranu, krmu i drvenu građu, koja se dovozila Nilom, pa bi udarili iz Kaira prema Crvenom moru. Putovali bi jedino noću, najviše po mjesečini, a po danu bi se odmarali. Noćna je hladovina i obilna rosa ublaživala ugrijanost pustinjskoga pijeska, koji je danju plamtio na suncu kao u neprekidnom požaru. Od živih stanovnika vidjela je karavana u Arapskoj pustinji samo goleme ptice nojeve. Vojnici su više puta potjerali najvećim trkom deve, na kojima su jašili, ne bi li uhvatili kojega od tih gorostasa. Badava im je bio napor. Noj je raširio zakržljala krila, pružio dugi vrat i potrčao naprijed tolikom brzinom, da ga ne bi mogao dostići najbolji jahač ni na devi ni na konju. Poslije trodnevnoga putovanja dolazili bi vojnici u gradić Suez pa kad bi izvršili svoju zadaću, vraćali bi se istim putem natrag.

Osim toga putovao je Juraj Rasinjanin sa svojim drugovima više puta i u Aleksandriju, gdje su, kako sam veli, imali da nadziru i uređuju poslove domaće obitelji. Kakvi su to bili poslovi, toga on ne spominje, ali se možemo domišljati, da im je njihov kapetan Arapin dao obrađivati svoje njive i vrtove ili spremati ljetinu. U Egiptu se tri puta sije i žanje u godini, zato je Juraj Rasinjanin lako shvatio, kako je Josip misirski mogao opskrbiti Egipat i susjedne zemlje za sedam gladnih godina. Na natopljenoj plodnoj zemlji silnom je brzinom pored pšenice, ječma, riže i sočivica bujalo svakojako povrće. Među pipunima, lubenicama i dinjama osobito mu se svidjela dinja zvana batika, za koju kaže, da je vrlo velika, slatka i sočna i da se bole-

snici često izlijeće njome. U gospodarstvu je njegova kapetana Arapina bilo zacijelo vrlo mnogo deva, konja, magaraca, mazga, bivola, ovaca s dugim tustim repovima, zatim kokoši, gusaka i pataka. Egiptu radi vječno topla podneblja nije potrebito drvo za ogrjev, a kuhati se i peći može i na žeravici, koju daju osušeni kočanji od povrća, otrijebljene mahune, slama, pozder od konoplje i lana, suhe biljne stabljike i otpaci pa i sam osušen gnoj.

Posebnim je zanimanjem morao Juraj Rasinjanin gledati ptice selice. Kad su se one u listopadu i studenom vraćale u Egipat, morale su mu se nametati misli: Možda je koja od tih lastavica pjevala ispod krova koje kuće u mojoj neprežaljenoj domovini; možda je koja od tih roda gradila gnijezdo u kojoj podravskoj močvarnoj šumi; i možda je koji od tih ždralova kliktao nad mojim rođenim mjestom Rasinjom. A kad su se u proljeće ptice ponovno spremale na veliku seobu u Evropu, tada se i njegovo srce burkalo od čežnje za kraljevinom između Save i Drave, kojoj je glavni grad bio Zagreb.

U Aleksandriji se Juraj Rasinjanin sprijateljio s nekim Đenovežaninom Jeronimom. Jasno je, s kojom je svrhom sklopio to poznanstvo. Zacijelo ne radi trgovine, nego radi bijega u domovinu, o kojem je to življe maštao, što je manje o njem govorio. Ipak je i tada morao da pregori svoju najvruću želju. Nije se mogao usuditi da pobjegne preko Sredozemnoga mora, kad je na njem gusario smioni turski admiral Hajredin Barbarosa, koji je zadavao u ratu s Karlom Petim i kasnije Mlečanima strah i trepet i talijanskoj i dalmatinskoj i francuskoj i španjolskoj obali.

Kao dobrovoljac samo po imenu, a u stvari jadan zarobljenik, koji je bio odijeljen od svojega nezaboravnoga zavičaja pustinjama, rijekama, morima i gorama, imao je Juraj Rasinjanin mnogo razloga, da bude nezadovoljan. Dvogodišnji mu je boravak u Egiptu postao ipak snošljiv time, što je bio mlad i što je mogao upoznati mnoge nove pojave. U toj zemlji bez šuma, bez šljiva i jabuka, bez vina i tek sa gdjekojom vinovom lozom, breskvom i kruškom vidio je i uživao datulje, naranče, citrone, smokve, banane, proizvode od sladorovca i indijske orahe, o kojima veli, da su veliki kao guščje jaje i zdraviji od naših. Upoznao je veliko mnoštvo močvarnih ptica, među njima pelikane i plamence, a nilskih se riba najeo za čitav život. U Kairu je promatrao žirafu, koju Arapi zovu zurnapa, i tri vrste majmuna. Vodenoga konja nije vidio, jer bi ga inače spomenuo. Paša je držao u kavezima goleme lavove i slonove, a dovodili su mu i druge životinje. Jednom su Arapi dovukli k njemu krokodila, sputana za prednje i stražnje noge. Sulejmanpaša je priredio natjecanje pozvavši svoje stražare, neka pokušaju, tko će mu hladnim oružjem probiti ljuskavi oklop.

Iz sadašnjosti zalijetao se Juraj Rasinjanin i u prošost.

Dva puta je pošao s pašina dvora u društvu dvorana jedno 8 kilometara sjeveroistočno od Kaira u selo Matareju, nekadašnji Heliopolis, gdje se nalazio prastari 20 metara visoki egipatski obelisk, zatim pašin dvorac i znameniti balzamov vrt. Kršćanska legenda, koju su poprimili i muslimani, kazuje, da se tu zaustavila neko vrijeme sveta obitelj na bijegu pred Herodom. Vrelo, koje je natapalo balzamov vrt, štovalo se kao čudotvorno. Juraj je Rasinjanin izmolio, da smije s korijenjem iščupati jednu balzamovu šibu, koju je onda zasadio u pašinu dvoru, ali mu je usahnula, i on ju je za uspomenu ponio sa sobom na svoja dalja lutanja i putovanja.

Kao školovan čovjek poznavao je Juraj Rasinjanin rimsku i grčku povijest, ali o starim Egipćanima nije znao više, nego što je uzgredno mogao naučiti iz Sv. Pisma staroga zavjeta. To znači, da mu je bilo razmjerno prilično malo poznato o jednom prastarom narodu, koji je svojim bogovima nasađivao glavu krokodila, ibisa, vodenoga konja, čagalja i drugih životinja. No kad je gledao svečano i donekle raskalašeno dočekivanje poplave Nila, dobro je slutio, da su to ostaci mnogobožačke vjere, koja je — kako se kasnije pronašlo — imala i svoje molitve Nilu. Početak je jedne takve molitve glasio:

„Obožavanje tebi, Nile!
Koji si se objavio ovoj zemlji
Dolazeći u miru, da oživiš Egipat,
Sakriveni, koji iznosiš na svjetlost, što je tamno,
Kako se sviđa tvojoj volji,
Koji poljane, što ih je stvorio sunčani bog,
Vodom pokrivaš,
Da prehraniš sve životinjstvo.
Ti si onaj, koji napaja zemlju posvuda,
Staza neba u svojem dolaženju,
Bog Seb, prijatelj kruha,
Bog Nepera, darivatelj žita,
Bog Ptah, koji činiš svijetlim svaki stan."[38])

Istom kasnije vjekovi objasniše veličanstvene ruševine kod Karnaka i Luksora, još uvijek pune divnih stupova, kipova, slika, uresa i posvećenih natpisa. Mnoge ostatke stare egipatske slave i staroga prokletstva nije Juraj Rasinjanin vidio. A i ono, što je vidio, promatrao je samo izvana. Izlizana je površina bezličnih gromila kamenja sakrivala njemu i njegovim suvremenicima isklesane prizore iz faraonskoga suđenja, ratovanja, lova i pobjedničkih slavlja nad Židovima, Tuaregima i drugim narodima i plemenima. Kipovi starih egipatskih vladara i njihovih žena, isklesani iz najtvrđega bazalta, porfira ili granita, bili su velikim dijelom zatrpani pustinjskim pijeskom, a ono, što se izvana vidjelo, govorilo je ljudima nerazumljivim jezikom vukodlaka i vještica kao i neodgonetnuta slova na obeliscima i zidovima palača i hramova. Nitko nije ni slutio, da se unatoč pljačkanju skvrnitelja grobova nalaze u piramidama još uvijek netaknute dvorane, pune zlata i srebra, islikane tako živim bojama, kao da su ih istom jučer ostavili majstori. Balzamirana mrtva tjelesa bila su umotana kojiput u rukopise starih grčkih drama i himna, no sve je to čekalo tek buduće pronalazače. Na sfingama, tim nemanima s lavljim tijelom i ljudskom glavom, okušavali su Arapi čvrstoću svojega gvozdenoga alata odbijajući im nos, uši i čaporke, a šta one znače i koga predstavljaju, za to se nijesu starali ni domaći ljudi ni tuđinci. No i Juraj je Rasinjanin imao makar i blijedu predodžbu o moći starih egipatskih faraona, kad je od Kaira gledao na zapadu i jugu stare piramide, koje su Turci nazivali „firaon daglar" t. j. faraonska brda. S lijeve strane Nila na prostoru, koji je dug jedno petnaest, a širok tri do četiri kilometra, sačuvalo se jedno sto takvih brda i brdašca. Na tom je prostoru u privatnim i državnim grobovima bilo sahranjeno više milijuna Egipćana. Zemlja je većinom proždrla i probavila njihove kosti, i vrijeme je sravnilo s pustinjskim prahom njihove grobnice. Jedino ostadoše golemi nadgrobni spomenici oholih faraona. Najveći takav nadgrobni spomenik, poznat pod imenom Keopsove piramide, diže se u visinu od 137 metara, a imade u sebi dva milijuna 352 tisuće kubičnih metara tesana kamenja, od kojega bi se mogao sagraditi zid okolo cijele Francuske.

U mjesecu siječnju i veljači g. 1538. čuvali su pašini pastiri na tom zemljištu konje, koji su bili pušteni na pašu. Vojnici iz pašina dvora imali su dužnost, da radi zaštite konjara i stada i radi zastrašivanja beduinskih razbojnika

i kradljivaca često pohađaju kraj, gdje se nalaze piramide. Jednoga jutra došao je red i na odjeljenje Jurja Rasinjanina, da pođe na patrolu. Vojnici na pašinu dvoru zajašiše magarce, prijeđoše na lijevu obalu Nila i pođoše jedno 15 kilometara daleko od Kaira prema jugu.[39]) Kod Abušira se zaustaviše na ravnici pokraj šest piramida, od kojih su dvije velike, a četiri manje. Izmjeriše podnicu jedne velike piramide i ustanoviše, da svaka stranica njezina četverokuta iznosi 146 koraka ili sve četiri stranice skupa 584 koraka. Razgledavanje piramide opisuje Juraj Rasinjanin ovako:

„Na podnici je piramide uzak put kroz jedna vratašca. Stadosmo odmatati u dužinu tanko uže, koje smo porazdijelili između sebe. Opremljeni svjetiljkama hodali smo krivudajući mračnim putem strminama sada uzlazeći uzbrdicom, sada silazeći nizbrdicom, a kad smo prodrli unutra do sredine piramide, pojavila se pred nama ispod velika svoda nekakva gromada poput grobnice, od bijela mramora, krasno uglađena, pa kad smo rukom kucnuli po njoj, zvečala je upravo kao mjed ili zvonki kristal. Strašno smo se pak morali bojati, da nam se ne bi svijetla ugasila, jer onda ne bismo bili mogli izaći van iz tame, pa makar nas vodilo uže na putu. I mnogi su se šišmiši (njih Arapi zovu i jaraša) vrzli oko naših svjetiljaka. Međutim su vani neki naši drugovi pomno pazili na vrhu, da nas ne bi napali Arapi cigani. Jedva smo za dva sata svršili ulazak i izlazak. Poslije izlaska dadosmo ostalim drugovima, da uniđu sa sličnom opremom, ali oni ne dopriješe onamo. Poslije toga uspesmo se neki na visoki vrh preko četverouglatih stepenica od klesana kamena. A visina piramide jedva može dosezati ili premašivati njezinu širinu. Na vrhu je tako širok prostor, da se na njem može udobno razapeti šator, a kad odozdo gledaš, misliš, da gore može jedva čovjek sjediti. I ja sam tamo drugovima svirao u trubu. Tako razgledavši piramide vratismo se u grad Kairo."

U ARABIJI I U INDIJI

KADA SE g. 1537. Turska zaratila s Mlečanima, zaplijenio je egipatski namjesnik Sulejmanpaša u aleksandrijskoj luci mletačke trgovačke lađe, kojima je zapovijedao kapetan A. Barbarigo. Od zarobljene je posade bilo izabrano pedeset majstora, koji su bili poslani u Suez, da pojačaju broj turskih kalafadžija* ili brodograditelja i da tako pospješe dovršavanje turske ratne mornarice na Crvenom moru.

Majstori su hitro vršili svoj posao. Drvenu i gvozdenu građu sa Libanona i iz Male Azije dopremale su im karavane, koje su dolazile gdjekada iz Aleksandrije, a većim dijelom iz luka na Sredozemnom moru. Od dasaka, klinova, čavala, greda, letava, jarbola, vesala, smole, pakline, platna i konopa nastajala je jedna lađa za drugom. U lipnju g. 1538. već je oko 80 lađa bilo što popravljeno, što potpuno nanovo sagrađeno.

Tada se grad Suez nenadano silno povećao. U neznatnom naselju, koje je obično imalo tridesetak kukavnih arapskih koliba i jednu četverouglatu oštećenu tvrđavicu, sakupilo se dvadeset tisuća dobro oboružanih vojnika. Više tisuća deva donijelo je veliku množinu vode, žita, dvopeka, brašna, ulja, soli, luka i drugih živežnih sredstava. Među topovima i lumbardama najveće je čuđenje pobuđivalo devet opsadnih topova, koji su izbacivali kugle od jedne cente, a bili su dovezeni iz Carigrada.

Prije polaska na put pobuniše se egipatski Arapi, koji su se bili iznajmili za veslače na brodovima. Njima se nije mililo, da pođu u Indiju, jer se po svoj prilici nijesu za to ni pogodili. Bili su uvjereni, da onako slobodno, kako su došli, mogu i otići, zato su ostavili veslačke klupe i krenuli u svoj zavičaj k drugim zemljacima. No arapski kapetan

* Juraj Rasinjanin spominje u svojem putopisu, da su Turci nazivali te brodograditelje „kalafadžilar". On je mislio, da je to turska riječ, no Turci su je uzeli od Mlečana (calafatare).

iz Aleksandrije nije bio istoga mišljenja kao oni, zato se bacio na mazgu i krenuo u potjeru za njima sa svojim najbližim vojnicima, koji su jašili na devama. Juraj Rasinjanin, koji je također bio u toj potjeri, pripovijeda, da je kapetan stigao bjegunce u nekoj planini Belzefonu i prisilio ih mačem, da se povrate natrag kao obični robovi, koji su izgubili plaću.[40])

Sve je bilo uređeno, svaki je čovjek bio na svojem mjestu. Svi su bili povezani međusobnom ratnom disciplinom, koja se osnivala na starom pravilu: Tko se usprotivi polasku u boj, smrt mu je sigurna; tko pođe naprijed, vjerojatno će ostati na životu. Dvadeset tisuća oboružanih vojnika zadavahu strah i onima, koji nijesu služili dragovoljno. Arapski vodiči nijesu smjeli ni u snu sanjati, da bi tursko brodovlje zaveli na grebenje, kojim je gusto posijana sva površina Crvenog mora. A svoju su službu morali točno vršiti i oni mletački mornari,* njih sto sedamdeset i trojica na broju, koji su bili većim dijelom privezani i prikovani uz kormila i veslačke klupe. Juraj je Rasinjanin ipak od svih nedragovoljaca imao najlakšu dužnost, jer je bio trubljač na brodu svojega arapskoga kapetana.

Napokon je došao u Suez i egipatski namjesnik osamdesetgodišnji Sulejmanpaša, koji je znao točno ne samo kamo ide, nego i za čim ide. Po primjeru svih osvajača tuđih zemalja prikrivao je i on sebičnu grabežljivost čovjekoljubivim geslima i riječima. Među vojnicima je dao proširiti uvjerenje, da idu osvetiti nepravdu, koju su đauri Portugalci učinili gudžeratskomu muslimanskomu sultanu Behadiršahu time, što su mu oteli otok i grad Diu u prednjoj Indiji i njega samoga ubili. No da ni Sulejmanpaša nije bio ništa bolji u poštivanju tuđih prava od tih đaura, pokazao je već i time, što je na glas o Behardiršahovoj smrti poslao iz Meke svojemu caru u Carigrad na dar tri stotine sanduka zlata i srebra, koje je pokojnik bio povjerio svetištu svih muslimana, da budu sačuvani za njega i njegove nasljednike.**) Juraj je Rasinjanin otvorenim očima prosuđivao pravu svrhu toga rata, zato je kasnije napisao: „U dobar je čas dolazila Turcima ta zgoda, jer njih ne vodi u rat toliko prijateljska ljubav koliko nada i pohlepa za plijenom, a sa sličnom se namjerom to često zbiva

* Mletački su mornari bili u to doba većinom Hrvati s dalmatinskih otoka i iz dalmatinskoga primorja. Zato možemo s najvećom stalnošću ustvrditi, da je osim Jurja Rasinjanina sudjelovalo u indijskoj vojni i više drugih Hrvata.

i kod našinaca, kojih ne satire toliko neprijateljsko oružje koliko vlastiti poroci. Odatle je nastala ona riječ: Nema vjere ni pravde u ljudi, koji služe taboru."

Sulejmanpaša se ukrcao na svoju zapovjedničku lađu, i brodovlje je 27. lipnja 1538. razapelo jedra, da zaplovi morem.[41])

Dok su putovali između poluotoka Sinaja i egipatske obale, Jurja je Rasinjanina najviše zanimalo ono mjesto, za koje mu rekoše, da su njime prešli Izraelci na drugu obalu. Tu je more, kako su mu pripovijedali i kako je on sam dva puta vidio, uvijek uzburkano, a Arapi vjeruju, da su tomu uzrok duše potopljenih faraonovih vojnika. Juraj je Rasinjanin primjenjivao izreke iz Sv. Pisma na čitav život, stoga ne bi bilo neobično, da je i spas kršćana od Osmanlija nalazio označen u onom Mojsijevom pobjedničkom psalmu, u kojem se čitaju i ovi stihovi: „Neprijatelj reče: Tjerat ću, stignut ću, dijelit ću plijen, nasitit će se duša moja; izvući ću mač svoj, istrijebit će ih ruka moja. Dunu dah tvoj i pokri ih more; utonuše kao olovo u vodama silnim. Gospod će kraljevati do vijeka i dalje."

Poslije nekoliko dana ostavilo je brodovlje iza sebe poluotok, na kojem je Mojsije primio deset zapovijedi Božjih. Plovidba se zavlačila uz primorje Muhamedove domovine Arabije. Srpanjsko je sunce upiralo gotovo okomito svoje zrake u mornare i vojnike, kao da im sipa na glave goruću žeravicu. Vjetar, koji je nadimao jedra, bio je često sličan strujanju iz usijane peći. U bijelom plamenu izgaralo je more i kopno. Žitko i uskipjelo staklo morske površine šaralo se na nekim mjestima rumenim koraljnim grebenjem. Rastaljena kovina na obzorju bila je nahukana sivim gorskim lancima kamenite Arabije i crvenkastim obalnim hridinama, za koje se činilo, da su od mramora, a bile su zapravo oklopljene korom isparene smjese soli i drugih sastavina.

Kada su brodovi na večer pristajali u arapskim lukama, gledali su ih s obale crni stanovnici, u prnjama i napola goli, same kosti, tetive i oči. Turski su vojnici osjećali prezir prema tim ljudima, koji su u Evropi bili poznati pod imenom Saraceni, što su neki pokušali krivo izvoditi od riječi „sarikin", što znači tat, ili od „saradžin", što znači konjušar. No ovi su trhonoše u lukama bili samo izrođeni sinovi ponosnih plemena, koja su živjela zapravo iza lučkih naselja u unutrašnjosti „Džezire el-Arab" t. j. „arapskoga otoka" stanujući kao pastiri pod svojim šatorima ili kao

ratari i trgovci u kamenim kućama, čvrsto vjerujući, da će se opet vratiti vremena stare veličine. Doduše, morali su se boriti za svoje jedinstvo s domaćim izdajicama i tuđinskim tlačiteljima i spletkarima; morali su se otimati za zdravlje i život sa zmijama otrovnicama, štipavcima i svakojakim zaraznim bolestima; morali su čuvati svoja stada plemenitih konja, deva i ovaca od grabežljivih lavova, pantera, hijena i razbojnika; a svoje pašnjake i nasade datulja morali su često prepustiti proždrljivim skakavcima, koji su dolazili u jatima poput tmastih oblaka. No ta je borba trajala od najdavnijih davnina, od praoca Abrahama ili Ibrahima i njegova sina Ismaela, pa ipak je Bog ispunio obećanje, da će od Arapa načiniti velik narod. Arapi su stvorili bogat jezik, pun pjesničkog poleta i filozofske dubine. Podigli su goleme građevine, napisali besmrtne knjige i osnovali svjetske države sa središtima u Medini, Bagdadu, Damasku, Kairu i Kordovi. Nijesu uništavali kod toga, kako su oni mislili, nijednog naroda, već su obnavljali propale Egipćane, Numiđane, Babilonce i Asirce i nanovo napučivali zemlje, u kojima je staro rimsko i bizantinsko carstvo stvorilo pustoš odvodeći žitelje u ropstvo i sprečavajući gušenjem slobode razvoj naroda, koji bi bili sposobni za tešku životnu borbu. A što je bilo u arapskoj prošlosti, bit će i u budućnosti. Još žive arapski vitezovi, koji se brzinom natječu s gazelama i riječ im pogađa nepromašivo kao i strijela iz luka. Ponovno će doći vođa, koji će istisnuti proroke s jednom nogom, jednom rukom, jednim okom i uhom, i ono, što je priča, legenda i slutnja, postat će živa istina.

Ovakvo je samosvijesno, a ponešto i utvaralačko mišljenje Arapa o njihovoj povijesnoj zadaći bilo poznato i Turcima, koji su svagdje stavljali zapreke njihovu preporodu nagrađujući domaće izdajice i tamaneći ljubitelje i predstavnike arapske slobode.

Dne 3. kolovoza 1538. doplovilo je brodovlje egipatskoga namjesnika Sulejmanpaše do Adena, tadašnjega najvećega i najbogatijega grada tako zvane srećne ili plodne Arabije, koju domaći stanovnici nazivaju Jemen. Juraj je Rasinjanin ovako opisao sliku grada: „Bio je Aden tada glavni grad srećne Arabije, utvrđen ne samo položajem, nego i ljudskom rukom, s utvrdama na najsigurnijem mjestu. S istoka ga opasuju strma i visoka brda, koja su kao opržena. Na podnožju tih brda sagrađen je grad, koji imade na zapadu vrlo zaštićenu luku. Na visokoj se obližnjoj

klisuri s juga uzdiže vrlo učvršćena tvrđava, s koje su Arapi svaku noć, prije nego što su je zauzeli Turci, bacali u vis zapaljene ugarke s varnicama i palili kresove, koje je krajina mogla vidjeti na daleko, čime su javljali, da je nazočan neprijatelj ili Turčin. U ostalom, u onom se gradu radi visine okolišnih brda ne vidi izlazak sunca ljeti prije sedam, a u jesenske dane prije osam sati."

U Adenu je tada samostalno vladao arapski knez Amir ben Daud, potomak dinastije Tahira, koja je do nedavna imala u svojoj vlasti gotovo čitav Jemen. Daudov otac Amir, ljubitelj i unapređivač znanosti i pjesništva, pao je u svibnju g. 1517. na bojnom polju. Njegovu su smrt opjevali mnogi pjesnici u tužaljkama, a sin mu je baštinio od čitavog gospodstva u Jemenu samo grad Aden, glavno čvorište indijske i arapske trgovine, nazvan Edenom ili zemaljskim rajem onih, koji piju kavu.

Sulejmanpaša je poslao Amiru ben Daudu bogate darove moleći ga, da dođe na njegov brod radi prijateljskog dogovora. Držeći se obična arapskoga shvaćanja o viteštvu odazvao se Amir ben Daud pozivu. Paša ga je najljepše primio i priredio mu svečanu gozbu. Dok su zajedno sjedili za istim stolom, javio je glasnik potajno Sulejmanpaši, da su njegovi vojnici po dogovoru s njime unišli u grad. Sulejmanpaša je ustao od stola i dao nazočnim krvnicima znak, da zgrabe Amira ben Dauda i njegova tri pratioca. Stravično se preneraženje moralo vidjeti na licu adenskoga vladara, koji nije mogao ni naslućivati, da na svijetu ima tolike podlosti. Ako je još smogao koju riječ, nije mu ništa koristilo ni zaklinjanje ni proklinjanje. Jedan krik, i on se njihao obješen na jarbolu, kamo su bili uzdignuti za njim i njegovi pratioci. Aden se nije više opirao, već je pao na zemlju i poklonio se pred okrutnikom.[42])

Uredivši u Adenu tursku upravu pod zapovjedništvom sandžakbega Behrama i ostavivši u njem dovoljnu posadu krenuo je Sulejmanpaša 19. kolovoza 1538. sa 76 ratnih brodova u Indiju. Vjetar je puhao vrlo povoljno u jedra tako, da su lađe prevaljivale svaki dan poprečno 160 kilometara. Put od Adena do Diua bio je isto tako dugačak kao i put od Sueza do Adena. No dok su Sulejmanpašini vojnici radi više razloga trebali za prvu polovicu 38 dana, drugu su polovicu prevalili za pola mjeseca.

Ugledali su pred sobom dosta brzo obale, gore i gradove Indije. One Indije, o kojoj je Juraj Rasinjanin zapisao, da u njoj „stanuju najveći poklonici kumira". Naroda

brončane puti bilo je tu kao mravlja, a zlata i dragoga kamenja kao morskoga pijeska. Dakako, i tu su jedni mogli pribaviti sve, što im je srce željelo, a drugi su umirali od gladi. Neki su indijski gradovi imali više stotina, pače i po tisuću hramova i svetišta, kao na pr. Benares. No kakvi su to bili hramovi ? Najveći su od njih bili glomazni kao slonovi, nemirni kao kretnje tigra, zamršeni kao indijske neprohodne džungle ili prašume. Indijski su ih umjetnici zatrpali već izvana cijelom vojskom životinjskih nemani i iscerenih ljudskih likova, a kad je čovjek unišao unutra, zaplašila ga je guštara stupova s glavicama poput turbana i cijela izložba kipova s izbuljenim očima i grabežljivo rastegnutim vilicama. Prenatrpane cifrarije nijesu ostavljale u duši jasnoće, već osjećaj zauzlanosti, bespomoćnosti, beznađa i mračna gašenja osobnosti ili nirvane.

Dne 4. rujna 1538. usidrilo se brodovlje u blizini otoka i grada Diua. Sulejmanpaša je saznao po svojim pouzdanicima, da grad brani 700 Portugalaca pod zapovjedništvom Antuna Silvejre. Odmah je dao iskrcati na otoku čete i topove i stao udarati na grad. Uspjelo mu je da osvoji utvrde Kuke i Kat i da zarobi 80 Portugalaca, ali glavna se tvrđava i dalje uspješno branila. Janjičari su noću ispunili gradske opkope vrećama, koje su bile napunjene pamukom. Branitelji su zapalili pamuk, i opsjedatelji nijesu mogli dva dana prelaziti preko žive vatre. Topovi su razorili velik dio gradskih zidova, ali su svi stanovnici, koji su bili sposobni za rad, i muško i žensko, popravljali načinjenu štetu. Juraj Rasinjanin, koji je u jurišima sudjelovao kao trubljač, morao je često sa svojim drugovima, koje je hrabrio sviranjem, uzmicati pred posadom, koja je ne samo odbijala napadače, nego i provaljivala iz grada. I njegov je život bio u opasnosti, jer su branitelji zacijelo rado uzimali na nišan onoga, koji je pravio najveću buku.

U isto doba dolazili su k Sulejmanpaši predstavnici različitih indijskih vjera i kasta. S nekima su se i turski vojnici upustili u razgovor pa su tako saznali mnoge potpuno nove stvari. Čudili su se, kad je jedan starac pripovijedao, da ljudi u Indiji jaše na volovima i da se indijske žene spaljuju poslije smrti muževa. Kad su čuli, da su muslimani u manjini i da većina Indijaca priznaje više bogova, zacijelo su se sjetili Muhameda, koji je izdao izričitu zapovijed, da poganstvo valja istrijebiti svim sredstvima.

Što se dalje otezala opsada Diua, to je veća srdžba morala gristi srce okrutnoga Sulejmanpaše. On da se vrati

iz Indije praznih ruku? To ne smije biti, te sramote ne će doživjeti silni namjesnik Egipta. Ako ne uspije na jedan način, uspjet će na drugi. On mora stvoriti turskomu carstvu u Indiji osnovku za dalja osvajanja. Zna on već, kako će to učiniti. Upotrijebit će svoje prokušano sredstvo, koje nije dosada nikad zatajilo.

Poručio je po glasnicima gudžeratskomu sultanu Mahmudu, nasljedniku svojega prijatelja Behadiršaha, da bi želio s njime osobno govoriti, zato ga moli, neka dođe k njemu na zapovjedničku lađu. Lukav je bio Sulejmanpaša, ali ni Mahmud nije bio lud. Nije on pošao u stupicu, jer mu zacijelo nije ostala nepoznata sudbina adenskoga vladara Amira ben Dauda. Indijski trgovci, koji su živo trgovali s Adenom, raznijeli su već glas o Sulejmanpašinoj podloj prevari po čitavoj Indiji. Mahmud je pošao i dalje pa nije htio da pomaže Sulejmanpaši ni živežem ni vojnicima, jer je bio uvjeren, da kraj Portugalaca može i bez Diua biti vladar dosta velike države, a ako pobijedi Sulejmanpaša, onda mu ni glava više nije sigurna.

Nadlisičeni je krvnik zapovjedio 30. listopada, da vojska poduzme posljednji juriš na grad. Bilo je sve badava. Turci su ponovno bili suzbijeni izgubivši samo tom prilikom četiri stotine najhrabrijih delija.

U blizini se grada usidrilo dvadeset portugalskih lađa. To je bila slaba obrana proti brojnijoj turskoj mornarici. Ali kako je došla vijest, da je to samo predstraža jedne veće sile i kako Sulejmanpaša, koji je bio ostavljen od sultana Mahmuda, nije htio čekati, da ga stisne i premoć neprijatelja i nestašica hrane i streljiva, ukrcao je topove i momčad na lađe i dao zapovijed za povratak.

Valjda nikada nije Juraj Rasinjanin trubio tako oduševljeno kao 6. studenoga 1538., kada je na lađi svojega arapskoga kapetana davao znak za uzmak iz Indije.

KRVNICI U ZEBIDU KAO HADŽIJE U MEKI

BRODOVLJE se i opet zavezlo na nepreglednu pučinu Indijskoga oceana. To je zemaljski pojas, gdje vlada vječno ljeto, zato se mjesec studeni osjećao tek po tom, što je sunčani žar postao blaži. Ipak je plovidba na povratku bila neugodnija nego na polasku u Indiju. Na moru je znala često zavladati mrtva tišina. Kada su zatajila jedra, tada su jadni robovi uz veslačke klupe morali jače lomiti hrptenjaču i cijelo tijelo, da nadomjeste snagu vjetra. Juraj Rasinjanin piše o tom:

„O pravedni Bože! Oni, koji plove dulje morem, znadu iz iskustva, kako ljutu glad i žeđu moraju trpjeti. Povrh toga gadni bičevi mrcvare one, koje kukavna sudbina primorava, da vuku lađe. Ti imadu na svaki način uvijek uza se ove tri muke: glad i žeđu, strašno nevrijeme i bijesna neprijatelja, tako da često nijesu na lađi ništa sigurniji nego u moru, kako kazuje i ova pjesnička izreka:

Blijede bolesti stanuju tu i žalosna starost
I strah i na zlo navoditelj glad i nakazna nužda,
Prilike na pogled strahovite, i smrt i napor."*

Patiti su morali ne samo veslači, nego i vojnici. Ploveći u Indiju sanjarili su oni o bogatu plijenu, o zlatu, srebru, odabranim jelima i svakojakim užicima, a sada nijesu imali ni toliko živežnih sredstava, da udovolje najčednijim zahtjevima nemirna želuca. „Neprekidno su nam davali", veli Juraj Rasinjanin, „smrdljivu, rijetko svježu vodu, i to na obroke, pljesniv i crvljiv beškot (dvopek), premalo na dimu osušeno meso, crveni luk s nevaljalom solju i sirom, rijetko kada maslinovo ulje, ocat i češnjak. To su nam davali čitavu godinu za hranu, a o vinu nijesmo ni čuli, i kako se kaže: drugo vrijeme, drugi gosti, druga traže jela."

Lađa arapskoga kapetana, na kojoj je služio Juraj Rasinjanin, plovila je prva vodeći čitavo brodovlje. U noći je na njezinoj provi gorjela svjetiljka, da bude putokaz ostalima.

---

* Vergilije u Eneidi VI, 275-277.

Vojnici, koji su bili sa sjevera, imali su dosta vremena, da promatraju osobitosti južnoga neba i mora. Tu su noći gotovo bez sutona i dani bez zore. Čim sunce izgine s obzorja, odmah nastane noć, a čim proplanu prvi traci zore, već je sunce ponovno na nebeskoj stazi. Kao u svim morima, tako i u Indijskom oceanu imade neizrecivo mnogo biljaka i životinja. Juraj Rasinjanin nije htio na žalost da nam opiše haluge, lišaje, spužve, školjke, morske klobuke, ribe i hobotnice, koje je vidio, nego je samo općenito rekao: „Nema čovjeka, koji bi u spisima ili usmeno mogao pripovijedanjem iscrpsti morska čudovišta." Ipak je držao potrebitim, da spomene poimence, kako je vidio golema kita ili možda zapravo ulješuru. Ta neman, koja naraste do 18 metara dužine i do 50 tisuća kilograma težine, toliko je zanijela maštu istočnjaka, te su oni izmislili priču o tom, kako su se mornari iskrcali na malenu otočiću, a kad su naložili na njem vatru, opazili su, da to nije otočić, već morska grdosija, koja ih je mogla svaki čas stresti sa sebe u dubinu mora. Juraj je Rasinjanin vidio kita ili ulješuru više puta u daljini, kako prska u vis mlazove vode poput kule, a jednom se ta životinja pojavila i u blizini njegove lađe pokazujući hrbat, sličan „velikoj pećini ili kakvoj kući".

Na povratku se mornarica zaustavila u nekoliko luka. „Na svakom mjestu, gdje se pristajalo, hvastali su se Turci, da su osvojili Indiju i isjekli sve kršćane".[43]) Ljudi su donosili darove, da udobrovolje hvalisave osvajače. U Aseru je tamošnji zapovjednik zarobio četrdeset portugalskih trgovaca, koji su tamo živjeli sa svojim konzulom, i poklonio ih Sulejmanpaši.

Mjesec dana poslije uzmaka ispod grada Diua, t. j. 5. prosinca 1538., dođoše Turci u Aden. Dođoše sada u svoje, jer je posljednji predstavnik arapske slobode u tom mjestu bio na prevaru pogubljen. Njegov krvnik Sulejmanpaša dao je svojim vojnicima duži odmor. Prorijeđene je redove popunio novim četama, a da izbriše sramotu indijske vojne, smislio je osnovu o posvemašnjem pokorenju Arabije.

Kad bi čovjek pošao od grada Adena kopnom prema sjeverozapadu i prevalio u ravnoj crti put od jedno 250 kilometara, došao bi u grad Zebid, sagrađen na obali Crvenoga mora u kraju, gdje imade u obilju žive vode, paominih gajeva i vrtova. No saobraćaj se između Adena i Zebida podržava morskim putem, i time se razmak između oba grada povećava radi okolišavanja kod plovidbe gotovo

na četiri stotine kilometara. Zebid je do g. 1517. pripadao porodici Tahira, no otkako su u njem zaigrali krvavo kolo Turci, svi su gospodari toga grada svršavali redom jedan za drugim naprasitom smrću. Iskorenjenje domaćih knezova bacilo je Zebid u vrtlog, iz kojega nije moglo biti izlaska sve dotle, dok su tuđinci htjeli pretvoriti ljubitelje slobode u ropske sluge. To je trajalo više stotina godina.

Posljednji domaći vladar u Zebidu Beni Tahir Amir, otac nesrećnoga adenskoga kralja Amira ben Dauda, pao je u svibnju 1517. boreći se s emirom Bersebajem. No još u istom mjesecu ubiše Bersebaja Arapi, kada je na 8.000 deva vukao plijen iz grada Zanae. Na mjesto Bersebaja dođe Čerkez Iskender, kojega ubi janjičarski oficir Kemal. Kemala ubi Karamanac Iskender. Karamanca Iskendera ubi sandžakbeg Husein, koji je utekao umorstvu time, što je brzo umro. Huseinova nasljednika Mustafu Alrumija ubi Selman Reis. Selmana Reisa ubi g. 1528. njegov pomoćnik Hajredin Hamza. Hajredina Hamzu ubi Selmanov nećak Mustafa, koji pobježe u službu gudžeratskomu vladaru u Indiju, da i njega ne ubije koji osvetnik. Godine 1530. zavladao je Zebidom u ime sultana Sulejmana emir Iskender Mus, umjeren čovjek, prijatelj učenjaka i osnivač škola. Na nesreću umro je Iskender Mus već g. 1537. ostavivši Zebid u baštinu malodobnomu sinu, mjesto kojega je vladao vezir Ahmed.[44])

Sulejmanpaši nije bilo po ćudi, da Arapi budu vezani uz Carigrad preko domaćih knezova. Mislio je, da je opasno ostavljati na životu vladarske porodice, koje bi mogle među Arapima u zgodan čas raspiriti zapretanu iskru slobode do velika plamena. Zato je stari krvnik došao pod konac veljače 1539. s brodovljem i vojskom u Moku, znamenitu izvoznu luku za kavu, u susjedstvu Zebida. Tu je došlo do rata, o kojem je Juraj Rasinjanin zapisao ovo: „Pošto su vojnici bili sakupljeni i pregledani i topovi izvučeni s lađa, vodila se borba s namjesnikom Zebida, pa kad su Arapi Saraceni bili razbijeni i njihovi prvaci poubijani, napokon je zauzet i grad Zebid. Tako je i srećna Arabija bila skučena u Sulejmanovo ropstvo. Po tom sam upoznao, da je snaga saracenskih Arapa slabašna i da se oni onako maleni, beskrvni i izmoždeni ne će moći nikada mjeriti s Turcima, ako ih ne uzdignu svojom pomoću susjedi i tuđinci." Tko su bili poubijani arapski prvaci, koje Juraj Rasinjanin spominje tek općenito, to saznajemo iz pripovijedanja drugih očevidaca, koji su zabilježili, da Sulejman-

paša nije uhvatio arapskih vođa na bojnom polju, nego ih se dočepao svojom starom prevarom. Pozvao je naime zebidskoga vezira Ahmeda, neka dođe u njegov šator i povede sa sobom svojega malodobnoga štićenika, mjesto kojega je on vladao. Vezir se Ahmed odazvao pozivu, no čim je stupio u Sulejmanpašin šator, bio je smjesta ubijen i on i mladi sin pokojnoga Iskendera Musa. Tako je stari krvolok i zaplotnjak uništio još jednu arapsku vladarsku porodicu.[45])

Ne zadovoljavajući se pokoljem Arapa izveo je Sulejmanpaša nedaleko od Zebida na obalu jedno 120 do 140 zarobljenih Portugalaca i predao ih svezane jednomu krvniku, koji ih je za jedan sat sve poklao kao ovce. Ljepše su glave bile odsječene, konzervirane i slamom napunjene, a drugim su žrtvama bile odrezane uši i nos. To su imali biti pobjednički darovi za sultana u Carigradu.

Nasitivši se tuđe krvi sjetio se Sulejmanpaša i svojih vjerskih dužnosti.

U Zebidu je ostavio kao namjesnika za čitav Jemen Mustafu, sina osvojitelja Kurdistana Muhamedpaše, a sam je zaplovio s ratnim brodovljem u Džidu, kamo je stigao u ožujku 1539.[46]) Krvavih ruku i kamena srca pošao je s odabranim četama iz Džide u svoj sveti grad Meku, da se tamo još jače utvrdi u divljačkoj okrutnosti, koju je držao vrlinom. Prevalio je 95 kilometara i našao se na tlu, koje svi muslimani drže svetim. Dočekali su ga hodže i uleme s gospodarom Meke šerifom Ebu Nemijem i njegovim sinom Sidom Ahmedom. Obavljena je službena molitva, u kojoj se slavio „sultan nad sultanima, kan nad kanima, gospodar dvaju mora i kopna, sluga obadvaju svetih mjesta islama, sultan Sulejman kan, sin sultana Selima kana." Poslije toga je Sulejmanpaša udovoljio dužnostima hadžije i spremio se na dalji put. Tada se u hadžiji ponovno probudio vuk. Šerif ga je Ebu Nemi lijepo dočekao i točno izvršio sve, što se tražilo od vjerna podanika, zato Sulejmanpaša nije mogao postupati s njime kao s vladarima u Adenu i Zebidu. No ipak je mislio, da mora nečim spriječiti opasnost ako ne sadašnjih, a ono budućih buna. Nije bio u neprilici, koje će sredstvo upotrijebiti. Zatražio je od šerifa Ebu Nemija, da mu preda svojega sina Sida Ahmeda, kojega će on povesti na carski dvor u Carigrad, da se tamo odgoji za najviše državne službe. Otac je morao da pristane na taj zahtjev, jer je znao, ako se usprotivi Sulejmanpaši, da će izgubiti glavu i on i sin.

Na hadžiluk su ili hodočašće dolazile i druge Sulejmanpašine čete. Može se zaključiti s najvećom vjerojatnošću, šta više, gotovo sa stalnošću, da je i Juraj Rasinjanin bio tih dana u Meki.[47]) Premda je inovjercima bilo uz kaznu smrti zabranjeno stupiti u glavno svetište islama, on se ipak nije trebao bojati toga, jer ga je njegova okolina držala pravovjernim muslimanom.

Iskreni su sljedbenici Muhameda prihvatili s najvećim oduševljenjem priliku da pođu u grad, na koji su mislili više puta svaki dan okrećući se u molitvi prema njemu. U Meku su dolazili iz najudaljenijih krajeva i puki siromasi, koji su se na putu prehranjivali prosjačenjem. Kako dakle da ne poslušaju zapovijed korana i ne izvrše svoju dužnost oni, koji su se našli u tolikoj blizini željkovanog mjesta ?

Nije Meka sama po sebi mogla privući tolike tisuće ljudi. Ona leži u dosta neplodnom polju, okružena golim brdima, nastanjena trgovcima i obrtnicima, koji stanuju u običnim istočnjačkim kućama s ravnim krovovima. Ponos Meke i njezina privlačiva točka jest svetište, koje je postojalo u njoj davno prije Muhameda. Kad hadžije stupe na sveto tlo i obuku hodočasničko odijelo, tako zvani ihram, jedina im je težnja, da gologlavi i bosi ili najviše u sandalama dođu što prije do sredine grada, gdje su sagrađeni na četiri ugla golemi trijemovi s trostrukim dvojnim redovima stupova i sa sedam vitkih munara. Hadžije ulaze kroz te trijemove u dvorište, 192 metra dugačko, 132 metra široko. Usred dvorišta sagrađena je od sivoga kamenja kaba ili ćaba, prazan hram, u koji se ne ulazi, zastrt crnim brokatnim zavjesama, dugačak 12, širok 10, visok 15 metara. U molitvi obađu hadžije sedam puta ćabu i svaki puta poljube crni kamen, koji je ugrađen u istočnom zidu. Napivši se iz studenca Zemzema, o kojem se priča, da je to ono vrelo, što ga je anđeo pokazao Agari i njezinu sinu Ismaelu, protrči svaki umjerenim trkom sedam puta između dviju određenih tačaka u dvorištu. Ostali obredi i molitve (među koje se ubraja bacanje sedam kamenčića, svečana procesija s molitvama, u kojima se neprestano ponavlja usklik „Lebbeik Allahumma lebbeik", t. j. tebi na službu, o Alah, tebi na službu, i napokon žrtvovanje ovna) vrše se izvan Meke na mjestima, koja arapska predaja dovodi u vezu s Adamom i Abrahamom. Kada su svi propisi ispunjeni, skidaju poklonici „ihram", daju se brijati i šišati i ostavljaju Meku s časnim nazivom hadžija.

Neki su Sulejmanpašini vojnici pošli i u Medinu, udaljenu sedam dana putovanja od Meke, da pohode grob Muhamedov. Juraj Rasinjanin nije htio ići s njima, jer kaže: „No meni se nije račilo ni mililo da posjetim njegov grob ni da idem onamo."

Duži boravak u Džidi upotrijebili su vojnici za upoznavanje znamenitosti toga grada. Juraj je Rasinjanin zapisao o tom: „A svi narodi, koji stanuju u onom gradu, priznaju (ako se smije vjerovati pripovijedanju), da je ondje sahranjena roditeljka svih nas Eva. I ondje se u Crvenom moru nalazi nekakvo drvo, koje oni zovu „jusur", vrlo crno, s neobično tvrdim stablom i jako skupo. Arapi zaronjuju ondje sa željeznim spravama u dubinu, naročito jer su izvrsni plivači i imadu spravu, kojom mogu disati kroz nos. No ono se stablo može iščupati jedino na taj način, ako se odreže s korijenom.* Od njega se prave brojanice ili molitvena čisla."

Iz Džide micala se Sulejmanpašina ratna mornarica vrlo sporo prema sjeverozapadu zadržavajući se duže ili kraće vrijeme i u drugim lukama. Napokon dne 16. lipnja 1539. ušli su vojnici u Suez prevalivši prije toga u dvanaest mjeseci manje deset dana od Sueza do Indije i natrag samo po moru golem put od jedanaest do dvanaest tisuća kilometara.

Vojska se iskrcala na suho. Sulejmanpaša je pošao najprije u Kairo. Tu je sakupio odsječene glave i nosove i uzeo sa sobom sina mekanskoga šerifa Sida Ahmeda te se zaputio u Carigrad, da se pred sultanom Sulejmanom pohvali, kako je sasjekao Portugalce u Indiji i pokorio do kraja buntovnu Arabiju.

* Juraj je Rasinjanin mislio, da je to bilo drvo ebanovina, no u istinu su to bili crni koralji.

NA PUTU SPASENJA

JURAJ SE RASINJANIN upoznao na indijskoj vojni s mletačkim mornarima, većinom dalmatinskim Hrvatima, koji su bili prisiljeni da služe na turskim lađama. Gledao je njihove patnje, ali nam na žalost nije ništa potanje o njima zabilježio. Jamačno je znao kako je jedan kormilar Mlečanin vodio dnevnik o putovanju namjeravajući da ga izda štampom,* zato je u svoj putopis stavio čednu bilješku: „Prepuštam rječitijima, da govore o tom, jer ja nijesam bio pošao onamo, da pišem njihove doživljaje, nego sam uvijek nastojao samo da pobjegnem."

Bijeg mu je dakle bio na pameti i onda, kada je bio na najudaljenijoj istočnoj točki, o koju su se razbijali turski osvajački valovi. Na bijeg je mislio pogotovu sada, kada je stupio natrag na egipatsko tlo.

No kojim putem da bježi? Zar iz Egipta preko Sredozemnog mora? Na to se nije mogao odvažiti, jer je na moru još uvijek trajao rat između turskoga carstva i kršćanskih vlasti. Zar da pođe u Carigrad? To je mogao lako učiniti, ali to mu se nije isplaćivalo, jer bi mu bijeg odanle bio još teži nego iz Egipta. Nije se smio prenagliti, valjalo je sve dobro promisliti. Svakako je morao najprije ostaviti tursku vojsku, da bude slobodniji u kretanju.

Pošao je k svojemu kapetanu Arapinu i odjavio se iz njegove službe. Ne znamo, kada je to moglo biti. Čini se, da se oslobodio dobrovoljačke obveze pod kraj godine 1539. Premda možemo naslućivati, da ga Arapin nije lako otpustio, ipak se njihov rastanak obavio u prijateljstvu.

Tada se Juraj Rasinjanin dao na provođenje svoje osnove. Radio je polagano, oprezno, da nitko ništa ne primijeti. Najprije je htio da u ime zavjeta pohodi sveta mjesta na Sinaju i u Palestini. No tada mu je istom postala

* Taj je dnevnik štampan u Mlecima g. 1543. pod naslovom „Viaggio di un comito Veneziano da Alessandria a Diu", ali je pisac u njem manje rječit, nego što bi bio Juraj Rasinjanin.

jasna sva tegoba njegova položaja. Sam se tuži u svojem putopisu: „Mnoge su mi velike i svakojake smetnje došle na put, koje su me tako smutile, da su me na neki način odvraćale od pravog načina života."

Ponajprije mu se morala javljati misao, da mu ni hodočašće ni sva pobožnost ne će vrijediti, ako se ne bude držao duha evanđelja. A ne stoje li u Matejevu evanđelju i ove Kristove riječi: „Koji god dakle prizna mene pred ljudima, priznat ću i ja njega pred Ocem svojim, koji je na nebesima; a koji god zataji mene pred ljudima, zatajit ću i ja njega pred Ocem svojim, koji je na nebesima"? Šta je dakle bio dužan da učini on, izmučeni zarobljenik, koji je svojom vanjštinom i legitimacijom pripadao muslimanskomu svijetu. Znao je, šta ga čeka, ako javno prizna, da je kršćanin. Smrt mu je onda bila neizbježiva. Oni isti milijuni ljudi, koji su mu za slučaj vjernosti obećavali sva dobra na ovoj zemlji i poslije smrti rajski vrt dženet s djevicama velikih očiju, tako zvanim hurijama, oni isti milijuni ljudi bili su spremni da upere u njegova prsa milijun bodeža, ako bi otkrili u njem murtatina ili izdajicu. Oni bi bez ikakva ustručavanja bili izvršili na njem smrtnu osudu, jer je tako nalagao njihov vjerski i građanski zakon.

Grozni su bili lanci, koji su vezali Jurja Rasinjanina uz nametnutu vjeru. On nije imao snage Makabejaca ni prvih kršćana, koji su s oduševljenjem išli u mučeništvo. Najposlije držao je, da to nije ni potrebito. Zadovoljavao se zasada time, da bude poput Nikodema Kristov sljedbenik u tajnosti.

Ipak potpunu tajnost nije mogao sačuvati. Kako će pohađati kršćanska svetišta i vršiti u njima pobožnost, ako ga njihovi čuvari budu držali muslimanom? Netko je morao svjedočiti za nj, da je kršćanin, nekomu se morao otkriti.

Upoznao je u Kairu kršćane različitih vjeroispovijesti: pravoslavne Grke, koji su tu imali svojega aleksandrijskoga patrijarku; kopte, koji su naučavali, da je u Krista samo jedna narav; jakobite, koji su ispovijedali istu nauku kao i kopti, jedino su se u obredima služili sirskim jezikom; Abesince, o kojima je zabilježio, da imadu nasred čela i sa strane lijevoga i desnoga oka ognjem utisnute ili tetovirane znakove na čast Presvetoga Trojstva. Nije se otkrivao ovim rascjepkanim vjeroispovijestima, koje su puno skrivile, što je na istoku islam uništio mnoge kršćanske krajeve,

nego je samo pošao grčkomu patrijarki, koji mu je izdao preporuku za svoje kaluđere na poluotoku Sinaju.

Dne 8. siječnja 1540. najmio je u Kairu devu i krenuo s većom karavanom Arapa, Grka i jakobita na putovanje, o kojem je sastavio opširan latinski opis. Tu je među ostalim rekao i ovo: „Tumarali smo nedaleko od tragova, kojima je kroz pustinju bio izveden izraelski narod iz faraonova ropstva. Ta su mi mjesta protumačili... Arapi, Grci i jakobiti, osobito, gdje su Izraelci prešli preko mora Suf* u pustinju Sur (II. Mojs. 15, 22). Ondje vidjesmo više brežuljaka, bijelih poput ovnova, o kojima držim, da pjeva 113. psalam: „Brda su poigravala kao ovnovi i brežuljci kao jaganjci." Odanle dođosmo do onoga mjesta, gdje su u Elimu imali razapet šator i gdje bijaše sedamdeset palama i dvanaest izvora vode. Ja sam pio iz šest od tih izvora. Tri izvora izbacuju slatku vodu, a tri gorku i nakon kratka tijeka iščezavaju, što mi je bilo začudno. Drugih je šest izvora zatrpano i palama više nema. Najzad petnaestoga dana, otkako pođosmo iz Egipta, stigosmo kroz pustinju do brda Sinaja. Sav potrebiti živež, jelo i vodu morali smo sa sobom nositi u mješinama na iznajmljenim devama. A valjalo je putovati s mnogim pratiocima i silno biti na oprezu pred ciganima, t. j. arapskim brđanima, koji često robe i plijene putnike. Tu sam dalje na podnožju brda Sinaja i Horeba primljen u manastiru kod kaluđera, kojima me je preporučio u pismu egipatski patrijarka."

U dvanaest dana svojega boravka u manastiru obašao je Juraj Rasinjanin pod vodstvom kaluđera čitavu okolinu. Pusto i neplodno tlo, na kojem su kaluđeri uzdržavali teškom mukom četiri vinograda, nije mu pružalo nikakvih ljepota, da u njima uživa. No on je osjećao, da je taj kraj velik i lijep u svijetlu Mojsijeva lika i Božje objave. Tu je Mojsije čuvao ovce svojega tasta. Tu je gledao grm, koji je gorio, a nije sagorijevao. Na putu spasenja staroga zavjeta bila je tu glavna postaja, na kojoj je Bog objavio i posvetio deset zapovijedi. Dva puta uspeo se Juraj Rasinjanin i na Džebel Musa ili Mojsijevo brdo, visoko 2244 metra, i na Džebel Katerin ili Katarinino brdo, visoko 2602 metra. Gazele, koje je vidio putem, nijesu ga toliko zanimale, koliko strmi, raskidani i goletni gorski ogranci i vrhunci, o kojima svjedoči Sveto Pismo: „A sva se sinajska gora dimljaše, jer Gospod siđe na nju u ognju, i dim se podiže iz nje kao iz peći, i sva gora bijaše strašna." Opis Sinaja

* More Suf je Crveno more.

završio je Juraj Rasinjanin, koji se ovim hodočašćem spremao na bijeg u domovinu, ovim riječima iz 115. psalma:

„Raskinuo si, Gospodine, moje okove. Tebi ću žrtvovati žrtvu hvale i ime ću Gospodnje zazvati. Što da uzvratim Gospodinu za sve, što mi je udijelio? Kalež spasenja, t. j. prikazat ću žrtve ispovijedanja i zahvalu, da se ne nađem zaboravljiv ili nezahvalan prema tebi."*

Preko grada Tura ili Tora na obali Crvenoga mora vratio se sinajski hodočasnik u veljači 1540. s drugom arapskom trgovačkom karavanom natrag u Kairo.

Nije se dugo zadržao u egipatskoj prijestolnici. Uredio je svoju prtljagu i u ožujku g. 1540. krenuo na hodočašće u Palestinu. Nije zaboravio ni da uzme sa sobom osušenu balzamovu šibu iz Matareje ni brojanice od crnih koralja, koje je kupio u Džidi. Preko pustinje Faran stigao je s arapskim trgovcima u Gazu, a iz Gaze u Jeruzalem putujući do njega petnaest dana.

Bio je konac ožujka 1540., kada je ugledao sveti grad, koji su pobožni hodočasnici pozdravljali pjesmom: „Sveti grade Jeruzaleme, nazvan viđenjem mira, koji se zidaš na nebesima od živa kamenja i koji si ovjenčan anđelima kao zaručničkom pratnjom!"[48])

Duša je izmučenog zarobljenika bila tronuta i skrušena. Sažalilo mu se nad samim sobom, kada se sjetio doživljenih nasilja i poniženja. Sažalilo mu se i nad čovječanstvom, koje se klalo poput zvjeradi. Došao je iz svijeta, kod kojega je njegov učitelj ujedinio vjeru s mačem i ratom; a sada je eto pred njime grad, s kojim je za vječnost spojena uspomena na Krista čistoga, Krista blagoga, Krista mirotvornoga. Osjetio je duboku razliku između dva velika tabora i bio je zahvalan Bogu, što je u tolikim opasnostima ostao pripadnik jedne, svete, katoličke i apostolske Crkve, koja je utvrđena bezgrešnim životom, naukom, smrću i uskrsnućem Božanskoga Spasitelja i mučeništvom nebrojenih tisuća njegove djece. Juraj je Rasinjanin po svojem odijelu bio Turčin. Ali ipak nije zatajio Krista. O, samo da se što prije uzmogne osloboditi ovoga licemjerstva, ovoga nesklada između vanjštine i unutrašnjosti! Jer ipak nije u skladu s voljom Božjom, da on ide u muslimanske džamije kao musliman, a u duši je kršćanin.

Prošao je ulicama jeruzalemskim. Vlast i sjaj u gradu bili su prisvojili neprijatelji Krista. No zar se baš u tom nije nalazila potvrda za istinitost one izjave: Kraljevstvo

---

* Stihovi su psalma ispremiješani i na kraju prošireni.

moje nije od ovoga svijeta? A dodati se mogla i ona opomena: Tko se mača hvata, od mača će i poginuti. Ponižen je bio Jeruzalem, poniženo je bilo i cijelo kršćanstvo, ali se Juraj Rasinjanin nije sablaznio o nj. Pošao je ravno na brdo Sion, gdje su g. 1540. sinovi svetoga Franje još uvijek čuvali blagovalište posljednje večere.

Primio ga je ljubezno otac Toma, gvardijan samostana i povjerenik i upravitelj svetih palestinskih mjesta. Došljak mu je rekao, tko je, i ispričao mu svoja lutanja i stradanja. Otac je Toma znao, da sve to može biti istina. Ta nije tomu davno, što je u njihovu samostanu boravio na uspjelom bijegu čovjek iz iste zemlje, Bartol Jurjević, koji je 13 godina proveo u turskom ropstvu, dva mjeseca išao u lancima okovan i sedam puta bio preprodavan kao rob.[49]) Moglo bi dakle da bude sve onako, kako pripovijeda neznanac, ali svejedno, valja biti na oprezu. Nije li to možda vješto namještena zamka? Turci paze kao zmajevi na samostan. I sada se još uvijek nalazi u jeruzalemskoj tvrđavi u zatvoru više franjevaca, koji su u vrijeme ratovanja cara Sulejmana s Mlečanima izgubili slobodu samo zato, jer su mletački podanici.

Ako su ovakve sumnje (koje su bile vrlo razumljive) postojale u glavi oca Tome, Juraj ih je Rasinjanin brzo raspršio. Da nije pravi musliman, dokazao je već time, što je iz Omarove džamije, koja je sagrađena na mjestu Salomonova hrama, donio gvardijanu komad pećine, o kojoj arapska bajka kazuje, da je na njoj Muhamed uzašao s konjem na nebo, a pećina se pričvrstila konju za noge hoteći da i ona bude dionica uzašašća, ali je nije zapala ta čast, jer ju je anđeo prisilio, da se odlijepi od konja i da ostane na zemlji lebdeći napola u zraku. Drugi je dokaz bio još uvjerljiviji. Kad je Juraj Rasinjanin saznao za zatvorene franjevce, odlučio je da će ih svakako pohoditi i utješiti. Trublja mu je omogućila, da se upoznao s nekim sviračima, koji su ga pozvali nekoliko puta na gozbu u tvrđavu. Trošak je zacijelo platio Juraj Rasinjanin, ali je i on bio toliko na dobitku, što mu je bio otvoren pristup k utamničenicima. Čudom su se morali čuditi zatvoreni franjevci, kad su čuli čovjeka, po vanjštini Turčina, kako govori s njima latinski i javlja im poruke njihova starješine. Doskora su utamničenici bili pušteni na slobodu, jer je bio potpisan mir između Turske i Mletaka.

Dvadeset i osam dana ostao je Juraj Rasinjanin u Jeruzalemu. Nastojao je da oživi sve spomene na putu spase-

nja novoga zavjeta.[50]) Svuda je gledao Isusa, Boga i Čovjeka, koji je imao pravo da kaže: Ja sam put, istina i život; ja sam čokot, vi ste loze; ja sam vrata, i tko uđe kroz me, spasit će se; tko jede tijelo moje i pije krv moju, u meni ostaje i ja u njemu; nebo će i zemlja proći, ali riječi moje ne će proći. Ta osoba nije priča ni slutnja, već povijesna istina, druga osoba Presvetoga Trojstva, Spasitelj svijeta, kojega mora priznati svaka prava nauka. To je Odgojitelj, koji može božanskim ugledom nalagati oplemenjenje duše i potpunu čistoću djela, riječi, želja i misli. Što su drugi zakonodavci prema ovomu Obavezivaču volje, uma, savjesti i čitave duševnosti? Šta su svi ljudi prema Sinu Božjemu, koji je ušutkao najveću zlobu i sumnjičavost pitanjem: Tko će me od vas okriviti radi grijeha?

Na Maslinskoj gori, na Golgoti, na križnom putu, u blagovalištu posljednje večere, na mjestu ukazanja poslije uskrsnuća, na mjestu uzašašća i drugdje u Jeruzalemu i okolici osjećao je Juraj Rasinjanin, kako ga govor izdaje. Znao je, da ne može biti dovoljno rječit u svetištima, koja su čula divne rečenice proroka, uzorne molitve Majke Božje i apostola, savršene besjede Božanskoga Spasitelja. Mogao je samo tepati i gorjeti u sveobuhvatnoj ljubavi prema Bogu i čovječanstvu. Zato je zapisao u svojem putopisu: Non clamor, sed amor sonat in auribus Dei — ne zvuči u ušima Božjim vika, nego ljubav.

Najnaporniju je pobožnost obavio u Betlehemu na mjestu, gdje su nekada stajale jaslice, u koje je bilo položeno Djetešce Isus. O tom kaže sam: „Ustrajao sam na tom mjestu radi pobožnosti čitav dan i noć. Tu su k meni dolazila dva jakobitska redovnika pjevajući mi noću prigušenim glasom psalme. Zvonili su staklom mjesto zvona, pazili su, da svijeća gori, i davali mi vode, da pijem. Preporučili su me naime njima franjevci s brda Siona, a bio sam sakriven u hramu u turskom odijelu, da me Arapi ne vide, jer mi je to odijelo davalo veću sigurnost nego lagodnost. Kad sam tu napokon izvršio zavjet, dođoše sjutradan ponovno ona dva franjevca,* i vratismo se istim putem u Jeruzalem na brdo Sion."

Nekoliko dana poslije povratka iz Betlehema pošao je Juraj Rasinjanin s kršćanima i muslimanima u Hebron, da tamo pohodi grobove Abrahama, Izaka i Jakova.

---

* Koji su ga bili doveli u Betlehem.

OD JERUZALEMA DO RIMA

POSLIJE OBAVLJENIH pobožnosti nije više ništa vezalo jeruzalemskoga hodočasnika s turskom carevinom. Pod konac mjeseca travnja 1540. oprostio se on od gostoljubivih franjevaca na brdu Sionu. Gvardijan otac Toma dao mu je na put ovu preporuku:

„Na znanje svima i svakomu, koji budu čitali ovo pismo, da je njegov donosilac, naime Juraj Hus iz Rasinje u Slavoniji, pravi Kristov vjernik i da je tisuću pet sto i četrdesete godine našega spasenja boravio u svetom gradu Jeruzalemu pa kad je vidio nas franjevce svete gore Siona kao utamničenike u tvrđavi u teškoj nevolji, mnoga nam je dobra udijelio i najdarežljivije se prema nama ponio, zato za uzvrat ja brat Toma reda male braće s opsluživanjem pravila, gvardijan prije spomenutoga mjesta te, premda nevrijedan, povjerenik i upravitelj ostalih mjesta Svete Zemlje, molim i zaklinjem vaša gospodstva i sve Kristove vjernike, kojima se spomenuti Juraj bude na prolasku svraćao, da mu izvole pomoći u svim potrebama i da ga drže preporučenim kao samoga mene, a mi ćemo uz to moliti Gospodina Isusa Krista, da se udostoji udijeliti vam i za takva dobročinstva, koja njemu učinite, život vječni.

Dano u Jeruzalemu u blagovalištu Kristovu na utvrđenom brdu Sionu godine kao gore, a na 26. dan travnja."

Sinajski se i jeruzalemski hodočasnik pretvorio u trgovca, koji je s arapskom karavanom pošao na sjever. Njegove su postaje bile kao i kod drugih putnika onoga vremena, koji su išli iz Jeruzalema u Damask: Silo, Garizim i Samarija, Jakovljev zdenac, Sihar, Sihem, Betulija, Dotaim, Naim, Nazaret, Tabor, Kana Galilejska, Genezaretsko jezero, Kafarnaum, Jakovljev most. Sva su ta mjesta posvećena stopama Spasitelja ili barem uspomenom na starozavjetne patrijarke, ali on nije mogao da ih počasti javnom pobožnošću, jer je opet postao vanjštinom za svu svoju okolinu samo Turčin.

Putujući jedno tjedan dana našao se u plodnoj damaščanskoj ravnici, koju natapa sedmerokraka rijeka Barada i čitava mreža manjih potoka. Vrtovi s povrćem,

narančama, paomama, smokvama i drugim južnim voćem blistali su se pored vinograda i njiva kao Božji osmijeh u vedrini svibanjske ljepote. Iznad čitave te bujne prirode uzdigao se u gospodskom i zapovjedničkom držanju grad, u kojem su munare bile brojne kao jarboli brodovlja u najživljoj luci. Tu su vladali nekada arapski kalifi, nasljednici Muhameda, koji su toliko štovali mač, te su se dali i sahranjivati s njime, jer su govorili, da moraju imati kod sebe nešto, čime će se poduprijeti, kad ih na sudnji dan pozove anđeoska trublja, da ustanu. Osjećanje Jurja Rasinjanina nije moglo biti drugačije od udivljenja, koje je doživio petnaest ili dvadeset godina poslije toga na istom mjestu obnovitelj Svetoga Groba Dubrovčanin fra Bonifacije Stjepanović, koji je u svojoj „Knjizi o neprekidnom štovanju Svete Zemlje" zapisao i ovo:

„Znameniti i starinski grad Damask, prijestolnica Sirije, imade ubav kraj, natopljen obilnim vodama poput raja. Ali radi naših prestupaka i nemara kršćanskih knezova nastao je od njega stan guja. Njegovu krasotu, kako je veličajna, ne bi mogao izraziti nitko, kad bi imao i sto jezika."

Osam dana ostao je Juraj Rasinjanin u Damasku. Vidio je Sirce, Druze, Maronite, Židove, Grke, Turke, a najviše Arapa, o kojima je zabilježio, da nijesu crne, već subjele ili crnomanjaste puti. Ne možemo znati, je li pohodio kuću Kristova učenika Ananije, u kojoj je bio kršten sv. Pavao. Po svoj prilici nije. Ali je svakako gledao onaj isti zid, preko kojega su kršćani spustili u košari sv. Pavla, da ga uklone ispred židovskih zasjeda. Inače su sve starinske kršćanske uspomene bile zasjenjene muslimanskom vanjštinom. Sa jedno 170 džamija, među kojima su neke bile divno sagrađene, razlijegao se glas mujezina. U golemim presvođenim bazarima, u radionicama i na malim ćepencima prodavali su gotovo sami muslimanski trgovci krasne tkanine, ćilimove, šalove, oružje, lončarske proizvode i svakojaku drugu robu, koja je potjecala što iz samoga grada, što iz Arabije, Male Azije, Perzije, Egipta i Indije.

Da je Juraj Rasinjanin manje ljubio kršćansku vjeru, zacijelo bi ga bio primamio taj grad s najljepšim kupalištima i najprostranijim kavanama, grad, što su ga Arapi svojim kićenim jezikom nazivali rajem, znamenkom na licu svijeta, perjem rajskoga pauna i narukvicom ljepote. Nije se trebao bojati, da ne će naći, o čem bi živio. Njegovo već dotadašnje poznavanje svijeta davalo mu je mogućnost, da postane bogat turski trgovac, koji bi bio svagdje

zaštićen svom oružanom snagom turskoga carstva. Mogao je putovati, izmjenjivati robu i zgrtati zlato, koje bi mu otvorilo put do ugleda i naslada. Ali ni ugled ni bogatstvo, ni naslade ne mogoše da ga zadrže u svijetu, od kojega ga je dijelilo vjersko uvjerenje i domovinsko čuvstvo. On je znao, kuda ide, pa kako sam veli, „kad je jednom stupio na put, nije mirovao, dok nije došao onamo, kamo je naumio."

Glumeći trgovačko zanimanje pridružio se karavani, koja je iz Damaska putovala u Tripolis ili turski nazvan Trabolos na obali Sredozemnoga mora. Prošao je antilibanonsko i libanonsko gorje, znamenito radi tri izvora rijeke Jordana, radi opjevanih cedrovih šuma i radi — razbojnika. Nije nam opisao gorostasnih cedrova, koji narastu do 40 metara visoko, a znadu doživjeti starost i od 3.000 godina, te je tako on mogao vidjeti među njima i suvremenike Salamona. Nije se zaustavljao ni na drugim prirodnim pojavama, koje je vidio. Spominje samo, kako je Tripolis glasovit radi izvrsna sapuna. Valjda zato, što je sada i taj sapun pridružio onoj robi, kojom je trgovao.

U Tripolisu se ukrcao na tursku trgovačku lađu i zaplovio prema Maloj Aziji. Izašao je na kopno u sredini maloazijskoga južnoga primorja u gradu Adaliji. Odatle je prošao maloazijskim krajevima trgujući i primičući se sve više zapadnomu primorju. Ljuto se bojao, da Turci ne bi otkrili njegove misli i namjere.

Mnogo je kilometara prošao pješke kroz dotada nepoznate krajeve. Napokon je negdje pod kraj kolovoza 1540. došao do mjesta na kopnu, koje leži nasuprot otoku Hiosu. Sada ili nikada! Sada je valjalo izvršiti onu osnovu, koja mu se tu izjalovila prije četiri godine, kada je s arapskim kapetanom plovio u Egipat. Zaokupljala ga je jedna jedina misao: Bijeg! Bijeg najprije na otok Hios, kojim su vladali Đenovežani, a onda u Evropu među kršćane. U ime Božje naprijed!

Hrabro je došao na morsku skelu ili prevozno mjesto, s kojega je imao ploviti tek nekoliko kilometara do kršćanskog zemljišta. No tko će umaknuti budnim i sumnjičavim očima turskih carinika? Nadzornici ga skele upitaše, kamo ide. Odgovorio je, da ide u Carigrad. „Pa zar ne možeš u Carigrad ići i iz koje turske luke?" pitali su ga dalje. „Zar baš moraš ići prijeko k đaurima, da plaćaš njihove lađe?" „Ja sam trgovac," odgovarao je Juraj Rasinjanin, „i želim da na Hiosu kupim neke stvari, koje ću dalje prodavati." Zacijelo je naveo, da ide po tako zvani

mastiks, t. j. vrstu smole, koja se rastopljena upotrebljavala za različite svrhe, a nerastopljenu su je ljudi žvakali kao sredstvo za liječenje, čišćenje i učvršćivanje zubi. Razlog je bio domišljato izabran, jer se mastiks dobivao samo na otoku Hiosu, ali nadzornici ne htjedoše još popustiti. Juraj je Rasinjanin morao pokazati svoju nadmoć nad njima poznavanjem stranoga svijeta. Šta? Zar će oni zaustavljati čovjeka, koji je bio u Kairu, u Adenu, u Indiji, u Meki i Damasku. Zar će mu ovdje, na domak Carigradu, stavljati veće zapreke, nego što ih je imao u Arabiji? To je pomoglo. Nadzornici su pustili svjetskoga putnika i hadžiju, da kupuje na Hiosu, što je želio. A Juraj je Rasinjanin bio neobično zadovoljan svojom pobjedom. „I tako sam," veli on, „poslije duga natezanja dotjerao (hvala Bogu!) stvar dotle, te mi se činilo, kao da sam nagrađen za veće djelo."

Naravno, bjegunac se na otoku Hiosu nije starao za smolu mastiks, već je potražio franjevački samostan i zavukao se u nj. Preporučno pismo gvardijana Tome s brda Siona u Jeruzalemu otvorilo mu je srca redovničke obitelji. Za nekoliko dana izašao je iz samostana drugi čovjek. Nestalo je turbana, nestalo je čakšira i drugih osobina turske nošnje. Juraj je Rasinjanin bio obučen kao evropski trgovac, koji nije više naišao ni na kakvu zapreku, kada se ukrcao na kršćansku lađu, koja je plovila na Siciliju.

Poslije vožnje od četrnaest dana ugledao je pred sobom golemo sicilijsko brdo Etnu. Na vrhuncu, koji se uspravio iznad mora preko tri tisuće metara, soptao je vulkan, koji je prevlačio po čistom južnjačkom nebu sivo pramenje magle i dima. Na brežuljcima i u ravnici ispod Etne ulagivali su se plavoj morskoj pučini, škropljeni raskošnim mlazovima sunca, bogati gradovi i prijatni vrtovi, puni naranača, citrona, badema i rogača.

U luci Mesine, tadašnjega glavnoga grada Sicilije, morali su putnici čekati jedno četrnaest dana, prije nego što su mogli stupiti na evropsko tlo.

Tebe Boga hvalimo! Spasen, siguran! Na moru ga je mogla još zaustaviti koja turska lađa, a ovdje se ne treba više ničega bojati. Prestalo je ropstvo, on je slobodan čovjek.

Kad je svršio karantenu* i pošao u grad Mesinu, kojeg li iznenađenja! Gle, je li to sanja ili zbilja? Nije sanja,

* Karantena je vrijeme, što ga na putovanju moraju putnici provesti na lađi ili gdje drugdje, prije nego stupe u saobraćaj s domaćim žiteljstvom. Ta je mjera uređena zato, da se spriječi prenošenje zaraznih bolesti.

zbilja je. Ususret mu je dolazio prijatelj Đenovežanin Jeronim, kojega je on upoznao u Aleksandriji. Jeronim bi zacijelo bio prošao pokraj čovjeka, koji je sada promijenio vanjštinu. Ali su se ruke Jurja Rasinjanina morale same od sebe širiti i na usta je morao dolaziti sam od sebe pozdrav: „Zdravo prijatelju! Zar me ne poznaješ? Ja sam onaj turski dobrovoljac trubljač, kojega je tješilo tvoje poznanstvo u Egiptu. Ne ću više trubiti Turcima, utekao sam iz ropstva, sada sam slobodan čovjek!" Radost prepoznavanja bila je zapečaćena najbolje time, što je trgovac Jeronim pozvao Jurja Rasinjanina u svoju kuću i ponudio mu, neka ostane u njoj dotle, dok se posve ne odmori i ne oporavi. Srećni se oslobođenik sjećao kasnije sa zahvalnošću Jeronimove gostoljubivosti, pa je u svojem putopisu zabilježio uz taj doživljaj ovu latinsku rečenicu: „Ni bogatstvo ni najviše časti ne mogu čovjeka dovoljno zaštititi; jedino i najveće okrilje jest prijateljstvo više ljudi."

Juraj Rasinjanin nije dugo uživao gostoprimstva svojega prijatelja. U mjesecu listopadu, dakle u isto doba, kad su preko Etne prelijetala jata ždralova seleći se u Afriku, oprostio se on srdačno od trgovca Jeronima i ukrcao se na lađu, koja ga je (kako se čini, besplatno) prevezla u Đenovu. No iz Đenove nije htio poći ravno kući, jer je zaželio, kad je već vidio tolike gradove, da pohodi i središte kršćanstva, papinski grad Rim. Dao se na put natrag prema jugu i pod konac mjeseca prosinca klečao je na grobu sv. Petra.

U Rimu je obolio. Već jedno pet godina živio je u takvim krajevima, gdje nije nikada osjetio prave zime. Zato je i uz slabiju i nepravilniju prehranu mogao živjeti bez većih poteškoća. No kada je došao više na sjever, u zimu i buru, tu je tijelo moralo da se prilagodi novim prilikama. Napori na putovanju od Jeruzalema do Rima (putovao je jašeći, lađom, pješke, opet lađom i opet jašeći te je prevalio najmanje četiri tisuće kilometara) iscrpli su do kraja njegovu snagu. Zato ga je sada i manji uzrok mogao lišiti posljednjeg ostatka zdravlja. Tijelo nije moglo izdržati nov način života. Možda se prehladio i dobio upalu pluća, možda je upao u koju drugu bolest, svakako je morao da legne u postelju i da se preda njezi dobrih ljudi.

Sreća je bila za nj, što se u Rimu namjerio na zagrebačkoga kanonika Pavla Zondija ili Zondinusa, koji ga je primio k sebi na stan nedaleko od bazilike sv. Petra. Pavao je Zondi bio jedan od onih Madžara, kojima je biskup Šimun Erdedi punio zagrebački kanonički zbor, ne radi po-

madžarivanja Zagreba, nego da poveća broj pristaša Ivana Zapoljskoga. Milošću svojega zaštitnika bio je Zondi 11. veljače 1536. imenovan i naslovnim biskupom rosonskim*. No upravo godine 1540. zaoštrio se između zaštitnika i štićenika sukob, do kojega je došlo zato, jer se kanonik nije htio povratiti iz Rima u Zagreb, da pomogne svojemu staromu biskupu u vršenju biskupskih dužnosti.[51]) Zondi dakle nije u to vrijeme pokazivao dovoljno crkvenog duha, ali je prema Jurju Rasinjaninu postupao kršćanski i čovječanski kao pravi milosrdni Samarjanin.

I bolest i produženi boravak u Rimu upotrijebio je Juraj Rasinjanin za usavršenje svoje unutrašnjosti. Značajan simbol ili znamenje za napore, što ih je upravo tada vršio papinski Rim, bila je gradnja nove bazilike sv. Petra. Bazilika je bila nedovršena i napola sakrivena graditeljskim skelama i pregradama, ali zidovi su, kipovi i mozaici napredovali i nacrti su se pravili sve jedan ljepši od drugoga, dok najposlije nije došao Mikelanđelo, koji je povezao sav rad prethodnika i okrunio stare uspjehe genijalnom izvedbom i nenadmašivim nacrtima najljepše kršćanske crkve na svijetu. Tako je imala sinuti u novom sjaju i preporođena Zaručnica Kristova. Upravo tada pomračili su njezin lik mnogobrojni otpadi čitavih država u Evropi, ali je bila izrečena riječ: Reformacija, t. j. preporod u glavi i u udovima. Stari program, koji je u Crkvi uvijek živio, dobio je nove radne nacrte i nove apostole. Katolici su stali dublje da gledaju u svoju unutrašnjost i da govore: Pravedna je Tvoja desnica, Gospode, i sve ove kušnje i sablazni samo su Tvoja opomena, da budemo bolji. Oko Kristova namjesnika okupiše se pored starih redova i novi sveci, novi osnivači božanskih jurišnih odjeljenja. To je bilo doba Anđele Merići, Ivana Avilskoga, Ivana od Boga i Ignacija Lojolskoga. Upravo g. 1540. bio je potvrđen red Družbe Isusove. Juraj je Rasinjanin našao u Rimu preporod, koji je u njegovoj teško iskušanoj duši morao još jače izgraditi odluku, da će raditi za usavršenje svoje i cijeloga društva kao predstavnik katoličke reformacije. Jasno mu je bilo, da bez te reformacije nema Evropi spasa od unutrašnjega rasula i od poplave s istočnih strana.

---

* Roson je bio tada u turskoj carevini.

ISELJENIK

DOŠLO JE VRIJEME rastanka s Rimom.

Bilo je to prvih mjeseci godine 1541., kada je Juraj Rasinjanin krenuo najprije na hodočašće u Loreto,[52]) zatim u talijanski primorski grad Ankonu, gdje se ukrcao na lađu, koja ga je povezla preko Jadranskoga mora na Rijeku. Ni taj posljednji dio puta u domovinu nije mu prošao bez muke. On sam pripovijeda o tom:

„Čim smo se ukrcali na lađu, digla se malo poslije iznad nas žestoka oluja. More se nadimalo tako, da smo svi od straha izgubili dah. Valovi, koji se mogu isporediti s gorama, dizali su nas visoko, a uto bi se dovaljali drugi i bacali nas još više, pa kad smo se god spuštali dolje, činilo se, da se zemlja otvara ispod nas i da propadamo u bezdan. Napokon se oluja stišala, i mi smo poslije trodnevnoga putovanja bili prevezeni neoštećeni na Rijeku."

Sa Rijeke pošao je Juraj Rasinjanin preko Metljike u Zagreb noseći u kovčegu uspomene na svoja naporna lutanja.

Poslije višednevnoga putovanja ugledao je pred sobom napola porušenu zagrebačku katedralu, koja nije bila popravljena, otkako su joj g. 1529. Ferdinandovi Španjolci bili razorili oba tornja i krov. Vidio je i druge štete, koje su u Zagrebu i u njegovoj okolici počinile domaće zavađene stranke. Došao je u središte svoje domovine i nije našao onoga sjaja, što ga je gledao u Carigradu, Kairu i Damasku. Siromaštvo ga je pozdravljalo svuda, kamo se god okrenuo. Ipak mu je srce pjevalo od veselja. Kao u okrilju majke osjećao se u svojoj domovini. Da je htio odabrati moć i bogatstvo, bio bi ostao na istoku. Ali on nije tražio vanjskoga sjaja ni moći. Tražio je slobodu života, slobodu izgrađivanja svoje duše po načelima, u koja je vjerovao i za koja je patio gotovo deset godina. Osjetio je sada, da su njegovi sunarodnjaci i u svojem siromaštvu bogati. Osjetio je, da je i on bogat, jer sada može živjeti po svojem uvjerenju. Kroz dugu suze i plamen ljubavi

pozdravljao je Savu, Grič, Kaptol i na podnožju Zagrebačke gore Remetsku Majku Božju, najvjerniju zaštitnicu Hrvatske.

Prva mu je briga bila, da potraži nekadašnje znance i da se porazgovori s njima o događajima, koji su se zbili u vrijeme njegova lutanja po tuđini. Njegove su bilješke o tim danima vrlo škrte. Povijest smije ustvrditi tek toliko, da je među prvima pohodio svojega zaštitnika Mihajla Ravenskoga, koji ga je podupirao još od njegova djetinjstva. Sastanak je morao biti dirljiv kao između oca i sina. Kad je Juraj Rasinjanin stao pripovijedati svoje doživljaje, sve je to zvučalo senzacionalno, izvanredno kao najsmionija priča.

I kod Mihajla Ravenskoga zbilo se u to vrijeme, otkako ga njegov štićenik nije vidio, koješta ugodno i neugodno. Ugodno je bilo možda to, što je napredovao u časti. Kao sin stare hrvatske velikaške porodice, koja je g. 1344. bila dobila plemstvo od „bana čitave Slavonije i Hrvatske" Nikole,[53]) mogao je da posegne za svakim položajem. Odabrao je protonotarsku službu, koju je prije njega obavljao i jedan njegov pradjed s istim imenom. Mihajlo je Ravenski bio na taj način iza bana i podbana treća najuglednija osoba u zemlji. Imao je dužnost da čuva pečat kraljevine, ključ zemaljskoga arkiva i treći ključ od škrinje povlastica (prvi je ključ bio u bana, a drugi u podbana). Osim toga imao je da se skrbi za porez i da sudi u najznatnijim parnicama i sporovima. Neugodna je promjena kod Mihaila Ravenskoga bila u tom, što mu je lani, t. j. g. 1540., umrla vrijedna žena Marta, koja mu je odlučnom rukom vodila cijelo gospodarstvo.[54]) O, kako li bi se ona sada veselila, kad bi vidjela, da je njihov štićenik poslije tolikih napora ostao na životu i da je najposlije kroz sve straže i zapreke probio sebi put u domovinu!

Juraj je Hus pošao i u svoje rođeno mjesto Rasinju. Nije nam zapisao, što je tamo našao. Čini se, da u njoj nije stanovao više nitko od njegova roda. Ni sam vlastelin Lauš Pekri, nekadašnji nepomirljivi neprijatelj Krste Frankapana i žestoki borac za kralja Ferdinanda, nije više živio u Rasinji. Ferdinand se bojao, da bi mogao podići ustanak protiv njega, zato ga je bacio u tamnicu, u kojoj je otresiti čovjek čamio sedam godina izgubivši najposlije radi tamnovanja i vid.

Tražeći za sebe službu uvjerio se Juraj Rasinjanin, da u domovini, za kojom je toliko čeznuo, nema za njega mjesta, koje bi mu osiguravalo opstanak. Njegovi su vršnjaci odmaknuli daleko naprijed, a on je bio istom početnik. Kraljevina Hrvatska i Slavonija imala je sve manje kruha za svoje sinove. Domovinski se teritorij sve više suživao. Klis je bio pao u turske ruke. Djedovina je knezova Zrinskih na donjoj Uni izdisala. Poslije nesrećne bitke kod Gorjana nije više bila sigurna ni Čazma ni Virovitica. Madžarske i hrvatske zemlje, za koje se otimao osmanlijski i germanski imperijalizam, bile su još jače okljaštrene poslije smrti Ivana Zapoljskoga, koji je pošao na drugi svijet 22. srpnja 1540. ostavivši iza sebe kao baštinika nejakoga sina Sigismunda. Obruč se oko Zagreba sve jače stiskao, i sultan je Sulejman govorio u Carigradu o Hrvatskoj kao o svojoj zemlji.

Velike su se množine kmetova, slobodnih seljaka i plemića selile u tuđinu. Trebalo je na sigurnije mjesto spremiti svoju djecu, koja su bila u vječnoj opasnosti, da će ih Turčin zarobiti i načiniti od njih neprijatelje djedovske vjere i domovine.

I Juraj se Rasinjanin pridružio bolna srca toj povorci bjegunaca. I on je postao iseljenik, koji je poput mnogih drugih hrvatskih obrazovanih ljudi tražio u tuđini mogućnost za svoj rad i opstanak. Prošao je Varaždin, Ptuj, Radgonu i najposlije se zaustavio u Požunu, gdje je (kako možemo naslućivati) posredovanjem protonotara i kraljevskoga suca Mihajla Ravenskoga bio namješten kao podređen činovnik u komorskoj kancelariji kralja Ferdinanda.

Neprestano je mislio, da je njegov boravak u tuđini samo privremen. Godine 1548. pisao je Mihajlu Ravenskomu iz Požuna: „Otkako sam odilazio iz slavonskih krajeva, moj velemožni zaštitniče, uvijek sam namjeravao da se vratim u domovinu". Ali njegova se namjera nije izvršila. Kao vječni lutalac proputovao je on Slovačku te se kod Trenčina gledajući rijeku Vag sjećao Jordana. Godine 1549. pohodio je u Beču kralja Ferdinanda i darovao mu jedno čislo od crnih koralja, koje je donio iz Džide u Arabiji. Godine 1566. živio je u Donjoj Austriji u mjestu Šarndorfu, gdje su se bili nastanili i drugi hrvatski iseljenici. Starost ga je dakle zatekla u istim krajevima, koje je g. 1532. branio Nikola Jurišić zaustavljajući pod Kisegom silnoga Sulejmana.

GLAS IZ GROBA

NI KAO iseljenik nije Juraj Rasinjanin požalio, što je utekao iz Turske. On je i bez velikih časti i bez bogatstva kao sitan činovnik našao velik sadržaj svojemu životu. Znao je, da opravdanost borbe kršćanske Evrope protiv osmanlijske sile ne stoji samo u materijalnim dobrima, nego u prvom redu u savršenijoj duševnoj kulturi. Njegovo je trajno nastojanje išlo za tim, da što dosljednije provede u sebi tu kulturu. Borba za krepost jačala ga je i u najtežim časovima. Znao je, da je najveći čin u njegovu životu bijeg iz osmanlijskoga ropstva. Tu je on razvio najveću duševnu snagu, tu se njegova osobnost očitovala u herojskom ili nadljudskom sjaju. Nije htio da njegovo iskustvo ostane sakriveno u duši. Koliko je god bio čedan i prečedan, znao je, da njegovi doživljaji zaslužuju poznavanje kod velikog broja ljudi. Zato je napisao latinskim jezikom djelo, koje je htio iznijeti kao knjigu pred evropsku javnost. Tražio je prijatelje, koji bi mu štampali rukopis. Obratio se i svojemu „prepoštovanomu gospodaru" Jeronimu Beku, carskomu i kraljevskomu savjetniku, dvorskomu komorniku i vrhovnomu povjereniku u Ugarskoj, nadajući se, da će pod njegovim pokroviteljstvom moći izvršiti svoju namjeru. Bilo je sve zaludu. Njegovo je djelo ostalo neštampano u rukopisu sve do 19. stoljeća.

Nama je danas žao, što nam je pisac premalo kazao. Htjeli bismo mnogo više znati o njegovim doživljajima. Katkada se upravo ljutimo na njega, što spušta najedamput zastor i tamo, gdje je naša radoznalost najviše podražena. Ali moramo biti zahvalni i za ovo, što nam je pisac sačuvao od posvemašnjeg zaborava. On nije ni znao ni htio da svojim lutanjima i putovanjima dadne oblik napeta pripovijedanja. Njegova je namjera bila, da nas poučava, a ne da nas zabavlja. Kao pristaša katoličke reformacije ili katoličkoga preporoda išao je za tim da među svojim suvremenicima što jače učvrsti težnju za duhovnim savršenstvom. Muslimanskomu je svijetu priznavao i njegove

vrline. Kada je pomišljao na to, kako se Turci ne usuđuju unići u džamiju neumiveni, prljavi i supijani, postao je najednom rječit koreći kršćane, o kojima veli: „A mi ulazimo u naše hramove u tirskom* raskošu, načičkani, puni mržnje, osvetljivosti, naduvenosti i okaljani što brojnijim zloćama, vodeći sa sobom čopore pasa, s mačevima i oružjem, kao da smo došli u bitku, i češće se događa, da u crkvi ne tražimo pouke niti slušamo Božjeg evanđelja, već brbljamo i šetamo, smišljamo unosne trgovačke poslove i došaptavamo tajne. Ali bismo se morali bojati, da nam se ne dogodi ono, što čitamo kod evanđeliste Luke: Ušavši Isus u hram izbaci zajedno i prodavače i kupce". Gdje je vidio kod kršćana isto zlo kao i kod muslimana, korio je jedne i druge. Udarao je na plesove i pijanke, gdje se uništavao „stid, najbolji čuvar nevinosti", i gdje su strasti „zasljepljivale oči i zavodile ljudska srca na raskalašenost i nečistoću". Nije se bojao reći, da kršćani više upropašćuju Evropu svojim opačinama nego Turci neprekidnim ratovanjem.

Od njegovih doživljaja u turskom sužanjstvu najslađe mu je bilo misliti na sveta mjesta u Palestini i na sinajskom poluotoku. „Kada to radim," pisao je u svojem putopisu, „čini mi se, da sam osobno nazočan u tim mjestima, koja sam revno obašao, i da ih iznova gledam, pa kao što se duh onoga, koji želi dobro i srećno urediti svoj život, mora ravnati prema nekom uzoru najsavršenijih kreposti, ili kao što se ruka i misao slikara mora ravnati prema predodžbi najljepše slike: tako se i ja sav trgnem izvan sebe, kada stvaram u duši priliku i zor ovih mjesta, i uživam u onoj slatkoj slici."

Godine su prolazile, i na evropskoj su se pozornici izmjenjivali novi događaji i nove osobe. Poljski plemić Laski, s kojim je Juraj Rasinjanin bježao do Smedereva, bio je prešao kasnije u službu Ferdinanda, koji ga je g. 1540. poslao kao svojega poslanika u Carigrad. Turci su ga bacili u tamnicu, i krvnik je Sulejmanpaša, nekadašnji namjesnik Egipta, predlagao, da mu odrežu nos i uši. Sultan je odbio taj prijedlog. Kasnije je Laski bio pušten u Austriju, u koju se povratio g. 1541., ali je doskora umro od bolesti. Madžarski državnik Verbeci umro je g. 1541. u Budimu kao sudac, koga je sultan namjestio. Bio je sahranjen bez kršćanskoga sprovoda na židovskom groblju. Okrutni namjesnik Egipta

* Tir je bio stari fenički grad, poznat radi svojega raskošnoga života.

Sulejmanpaša bio je u Carigradu imenovan velikim vezirom. Bio je skinut radi svadljivosti. Umro je navršivši preko devedeset godina. Juraj je Rasinjanin nadživio svoje dobrotvore Mihajla Ravenskoga i Pavla Zondija. Nadživio je i sultana Sulejmana, koji je umro g. 1566. na vojni opsjedajući Nikolu Zrinskoga u Sigetu.

Promatrajući ljudski život Juraj se Rasinjanin sve više učvršćivao u uvjerenju, da je jedina stalna vrijednost u životu pobožnost i ljubav prema Bogu. Tu je misao dao izraziti i u nadgrobnoj latinskoj pjesmi, koju mu je sastavio njemački svećenik Johan Sekcervic (Seccervitius).

Ne znamo, gdje je sahranjen Juraj Rasinjanin, ali nam ta pjesma kao iskreni glas iz groba ovako govori o njegovim lutanjima i putovanjima i o smislu cijelog njegova života:

„Kratak je život nam dan i prepun tegotne muke,
Stalan je jedino žar, kojim se poštuje Bog.
Kada je tiranin turski razarao panonsku zemlju,
I moj je slavenski dom ljuto opustošen tad.
Bijah u mladosti cvjetnoj odvučen u sužanjstvo tužno,
Trpljah ko prezreni rob okova, bičeva bijes.
Zgode me bacale svuda po morima, kopnima raznim.
Vidjeh Arabiju, Nil, dođoh na indijsko tlo.
Bijah u svetoj zemlji i klečah u betlemskoj štali,
Pohodih sionski brijeg, obađoh sinajsku hrid,
Kad sam iskusio sve, u smirenja došo sam luku,
Ovaj mi neznatni grob mrtvački sakriva lijes.
Sjećaj se, potomstvo, mene, u teškoj života oluji
Tražeći blaženi mir, što sam ga našao ja.
Božja ti jedino ljubav, što tražiš, podati može.
Nju sam njetio ja, u njoj je rajski mi spas."

BILJEŠKE

1) Isporedi Sanuto Diarii LV, 641.
2) Sanuto LVI.
3) Sanuto LVI, 617.
4) Sanuto LVI, 873.
5) Sanuto LVI, 814.
6) Sanuto LVI, 784.
7) Sanuto LVI, 828-9, 870 — 872.
8) Sanuto LVII, 320-321.
9) Laszowski, Monumenta Habsburgica II, 122-125.
10) Za opsadu Kisega i Sulejmanov uzmak upotrijebio sam pored Sanuta i druga vrela, od kojih su glavna: Isthuanffii Historiarum l. XI, p. 111-116; Valvasor, Die Ehre des Herzogtums Krain, II. Auflage, XV, 437-446; Hammer, Geschichte des Osmanischen Reiches, II. Auflage, 2 Band, 88-96. Osim Smičiklasa i Klaića, koji su te zgode opisali u svojoj povijesti, poslužio sam se i Lopašićem, koji je u jeronimskoj „Danici" od g. 1885. napisao opsežnu raspravu „Nikola Jurišić".
11) Laszowski, Mon. Habsb. II, 124.
12) Isthuanffii Hist. l. XI. p. 115 b.
13) Sanuto LVI, 809.
14) Sanuto LVI, 617-618.
15) Sanuto LVI, 807.
16) Isthuanffii Histor. l. XI, 115 b.
17) Gdje nije inače naznačeno kakvo drugo vrelo, sve su zgode iz života Jurja Husa Rasinjanina ispripovijedane prema njegovu latinskom spisu „Descriptio peregrinationis Georgii Huszthii", štampanu od Petra Matkovića u „Starinama" XIII, str. 1-38, i prema raspravi Petra Matkovića „Gjuro Hus, Hrvat iz Rasinje, glasovit putnik XVI. vieka", štampanoj u „Radu" LV, str. 116-184.
18) Sanuto LVII, 330-1.
19) Sanuto LVII, 347.
20) Hammer III, Op. cit. I, 582.
21) Sanuto LVII, 348 i 426.
22) Hammer Op. cit. II, 111 i 120 i I, 156-7.
23) Hammer, Op. cit. II, 120.
24) Ibid. 106.
25) Zinkeisen II, 745; Fessler, Geschichte von Ungarn III, 470; Juraj Hus u svojem putopisu kaže, da je poslanstvo vodio najbolji madžarski pravnik Ištvan Verbeci, no Fessler navodi, da je Verbeci odbio posnaličku službu, koja mu je bila ponuđena.
26) Isthuanffii Histor. l. XII, p. 120.
27) Perojević, Petar Kružić 133.
28) Hammer, Op. cit. II, 102-3.
29) Ibid. 44-45.
30) Ibid. 120.
31) Isthuanffii Hist. XII, 124-5.
32) Hammer, Op. cit. II, 106.
33) Ibid. 123-124.
34) Idem op. cit. I, 774-776.

[35]) Ibid. 785.
[36]) Ibid. 793.
[37]) Idem op. cit. II, 155-6.
[38]) Dr Johannes Dümichen, Geschichte des alten Aegyptens 1879, str. 11.
[39]) Petar Matković pišući u „Radu" 55 o tom pohodu piramida veli, da se ne može vidjeti iz opisivanja Đure Husa Rasinjanina, je li on pohodio piramide kod Gizea ili kod Abušira. Ja sam se odlučio za Abušir radi više razloga, od kojih je najveći taj, što sam Hus kaže, da su te piramide daleko od Kaira dvije milje. Njegova milja, kako se vidi iz odredivanja daljine izmedu Aleksandrije i Rozete ili izmedu Kaira i balzamova vrta u Matareji, jest njemačka milja, koja je bila duga oko 7 i po kilometara. Prema tomu Hus je pohodio one piramide, koje su daleko od Kaira 15 kilometara, a to je točna daljina Abušira od egipatske prijestolnice. Da je on pohodio piramide kod Gisea, rekao bi, da su udaljene od Kaira isto onoliko kao i balzamov vrt u Matareji, t. j. po prilici jednu milju.
[40]) Ovo je mjesto u putopisu Jurja Husa Rasinjanina vrlo nejasno te se može tumačiti i malo drugačije.
[41]) Hammer, idem op. cit. II, 157.
[42]) Ovdje i u cijeloj indijskoj vojni držao sam se kronologije nepoznatog Mlečanina, koji je vodio točan mornarski dnevnik (Matković, Rad 55, 140 i dalje).
[43]) Hammer, op. cit. II, 385, 388.
[44]) Rad LV, 144. Riječi nepoznata Mlečanina, koji je bio na istoj vojni s Jurjem Husom Rasinjaninom te je poslije štampao svoj putopis.
[45]) Hammer, Op. cit. II, 386-7. Vidi se, da je Selman Reis umoren g. 1528. Prema tomu otpada nagađanje P. Matkovića, da bi on mogao biti onaj arapski kapetan, kojemu se Juraj Hus Rasinjanin prijavio u službu.
[46]) Hammer, op. cit. II, 388.
[47]) Podatke sam o Sulejmanpašinu hadžiluku uzeo prema Hammeru. Da je i Juraj Rasinjanin bio u Meki, zaključio sam iz ovih razloga: 1. Navodeći u putopisu općeniti sadržaj svojih lutanja i putovanja veli on: „Vraćajući se odatle (iz Indije) s v r a t i s m o se na granicu srećne Arabije u gradove imenom Aden i Zebid, zatim u kamenoj Arabiji u Džidu i tako zvanu Meku". 2. Kada u detaljnom opisu spominje Meku, ne veli doduše izričito, da je bio u njoj, ali zato odmah poslije toga kod spominjanja Medine kaže, da je tamo sahranjen Muhamed, i na to dodaje: „No meni se nije račilo ni mililo da posjetim njegov grob ili da onamo pođem." Nije li u ovoj napomeni o Medini implicite sadržano priznanje, da je on doista bio u Meki, tek u Medinu nije htio da pođe? Morano imati na umu, da su Jurja Rasinjanina u to vrijeme svi držali muslimanom, a i on se izvana prikazivao takvim. Kad su dakle vojnici iz Džide polazili u Meku, nije on smio reći, da ne ide onamo, jer je kanonska dužnost svakoga muslimana, da pođe jednom u životu na ćabu. Naprotiv polazak je u Medinu mogao lako odbiti, jer ta dužnost nije propisana u koranu. Muslimanom se prikazivao Juraj Rasinjanin pred Turcima i Arapima još dugo vremena, što se vidi i iz posjeta Omarove džamije u Jeruzalemu kao i iz obavljanja pobožnosti u Betlehemu (veli, da je u turskom odijelu bio sakriven pred očima Arapa) i pogotovu iz njegova putovanja kroz Siriju i Malu Aziju. Da on izričito ne priznaje svojega polaska u Meku, to se može lako protumačiti istim razlogom, radi kojega nigdje ne spominje ni muslimanskog imena, pod kojim je živio u Turskoj. Njemu je u putopisu bilo stalo do toga, da kršćanima dadne pobudu za što dosljedniji život, zato je izostavio mnogo toga, što bi vrijeđalo savjest onih, za koje je pisao.
[48]) Fr. Bonifacius Stephanus Ragusinus, Liber de perenni cultu Terrae sanctae, Venetiis 1875, p. 31-32.
[49]) O Bartolomeju Đurđeviću ili Jurjeviću pisali su kod nas: Čedomilj Mijatović u „Radu" 44, str. 108-121 i Vjekoslav Klaić u Vjesniku zemaljskog Arkiva XIII (1911), str. 130-141. Đurđević je zarobljen g. 1526. na muhačkom polju, a kako je u ropstvu proživio 13 godina, morao je na brdu Sionu u franjevačkom samostanu boraviti 1538. ili 1539. godine.
[50]) Juraj je Rasinjanin potanko opisao svoje jeruzalemsko hodočašće. Ovdje su ti opisi izostavljeni radi prostora, jer je i onako Društvo sv. Jeronima izdalo lani knjigu dra Josipa Andrića „U Kristovoj domovini", gdje su sva ta mjesta opisana još opširnije.
[51]) O Pavlu Zondinusu govori Kercselich, Historia Cathedralis Zagrabiensis, partis primae tomus primus, p. 222-223 i 236 i Vjekoslav Klaić u Vjesniku zem. Arkiva g. XIV. (1912.) str. 186-220.
[52]) To loretsko hodočašće Jurja Husa Rasinjanina spominje Rački u članku, koji je izašao u „Nevenu" g. 1858. na str. 485-489 i 501-504.
[53]) Bojničić, Der Adel von Kroatien und Slavonien pod imenom Raven.
[54]) Građa o Mihajlu Ravenskom u Laszowski, Monumenta Habsburgica II i III.

SADRŽAJ